

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

ก่อนการเข้ามาของพุทธศาสนาในสังคมไทยนั้น แต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรมที่มนุษย์อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ วิธีการดำเนินชีวิตทุกด้านของมนุษย์จึงผูกพันกับธรรมชาติที่แวดล้อม เมื่อเกิดปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถหาคำอธิบายการเกิดขึ้นของสิ่งเหล่านั้นจึงมีความเชื่อว่ามี “สิ่งเหนือธรรมชาติ” (Supernature) หรือที่คนไทยเรียกว่า “ผี” อยู่เบื้องหลังของการกระทำและกำหนดความเป็นไปของปรากฏการณ์ธรรมชาติและสรรพสิ่งต่างๆ จนคิดคำนึงว่าสิ่งเหล่านี้จะเป็นผู้ลบล้างบาปให้ลูกและโทษแก่มนุษย์ ความคิดและความเชื่อเรื่องพลังอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติจึงเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคมทั้งด้านการทำมาหากิน ความสัมพันธ์ทางสังคม พร้อมกันไป²⁴ เช่น การเกษตรกรรมที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ ผลของการผลิตพืชผลหรือความอยู่รอดของผู้คนนั้นเชื่อกันว่าขึ้นอยู่กับสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งสิ้นโดยมีผีเป็นผู้กำหนดให้สิ่งเหล่านั้นเป็นไป ดังนั้นก่อนทำการเกษตรกรรมจะต้องมีการเลี้ยงผีและขอให้ผีอำนวยให้พืชผลมีผลผลิตที่ดีงาม จึงเห็นว่ามีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับการทำเกษตรเกิดขึ้นมากมาย อาทิเช่น พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำขุนห้วยและพิธีเลี้ยงผีประจำเหมืองฝายในภาคเหนือ หรือการจุดบั้งไฟเพื่อขอฝนในภาคอีสาน เป็นต้น

นอกจากนี้ความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติหรือผียังมีบทบาทในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมและการควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชนให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนที่สังคมกำหนด เช่น เชื่อว่าหากเกิดการทะเลาะกันของคนในหมู่บ้านเดียวกันหรือในตระกูลเดียวกัน อาจจะทำให้ผู้อาวุโสในสายตระกูลนั้นเจ็บป่วยหรือผีเข้าไม่สบาย จะเห็นได้ว่าการทำความเข้าใจทั้งเรื่องเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ระบบเครือญาติ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การเมืองในหมู่บ้าน และเรื่องอื่นๆ ของคนไทย ล้วนแล้วแต่มีความเชื่อเรื่องผีเข้ามาเกี่ยวข้องและเป็นหลักในการอธิบายแทบทั้งสิ้น²⁵ ด้วยเหตุนี้คนไทยจึงมีความผูกพันกับความเชื่อเรื่องผีและผีจึงเป็นความเชื่อที่ฝังแน่นและได้มีส่วนสำคัญในการกำหนดโลกทัศน์และความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยมาเป็นเวลาอันยาวนาน

²⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์, 2527), หน้า 32.

²⁵ สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, รากฐานแห่งชีวิต : วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมู่บ้าน, 2533), หน้า 85.

พุทธศาสนากับรัฐไทย

มีหลักฐานว่ารัฐไทยได้รับพุทธศาสนาหลักซึ่งมาจากอินเดียซึ่งผ่านทางศรีลังกาเข้ามาสู่สังคมไทยในสมัยสุโขทัยราวพุทธศตวรรษที่ 18 ด้วยแนวคิดเกี่ยวกับคติความเชื่อเรื่องบุญกรรมหรือกฎแห่งกรรมอันเป็นพลังธรรมชาติไร้ตัวตน หากแต่สามารถกำหนดชะตาชีวิต และส่งผลให้คนเราแต่ละคนเกิดมาแตกต่างกัน มีบุญบาปมี และสิทธิอำนาจแตกต่างกันออกไปนั้น²⁶ อันทำให้ชนชั้นปกครองนั้นได้นำไปใช้เป็นข้ออ้างถึงการดำรงรักษาสถานภาพทางสังคมและเศรษฐกิจของตนที่เห็นว่าชาวบ้านธรรมดาซึ่งเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง การเข้ามาสู่สังคมไทยของพุทธศาสนาในระยะแรกจึงเป็นเพียงเครื่องมือทางการเมืองของรัฐไทยเพื่อสนับสนุนการสร้าง ความชอบธรรมทางการเมืองให้แก่ผู้ปกครองเป็นหลัก ส่วนแง่ของการส่งเสริมระบบคุณค่าและศีลธรรมแก่คนในสังคมไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญแต่ประการใด ดังที่ สมบูรณ์ สุขสำราญ กล่าวว่า

“...ชาวพุทธโดยทั่วไปเชื่อในเรื่องบุญตามกฎแห่งกรรมและใช้อธิบายความไม่เสมอภาคในสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของบุคคล บุญได้จากการทำความดีซึ่งสะสมมาแต่ชาติปางก่อน ปริมาณของบุญจะกำหนดสถานภาพของบุคคลและการมีอำนาจในชาติหน้า ความคิดเรื่องบุญเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งใช้อ้างสนับสนุนสถานภาพและอำนาจของผู้ปกครอง สร้างความชอบธรรมแก่ผู้ปกครอง นอกจากนี้จะทำให้ประชาชนยอมรับอำนาจการปกครองแล้วยังมีส่วนสำคัญในการลดการทำลายแย้งซึ่งอำนาจจากผู้ปกครองด้วย...”²⁷

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า พุทธศาสนาของไทยมีฐานะเป็นเครื่องมือทางการเมืองของรัฐเพื่อสร้างความชอบธรรมในการปกครองราษฎรให้แก่ชนชั้นปกครองและได้มีการดำรงอยู่สืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนานในประวัติศาสตร์ของสังคมไทย ได้มีนักวิชาการเรียกพุทธศาสนาไทยแบบนี้ว่า “พุทธศาสนาแนวจารีตนิยม” (Traditional Buddhism)²⁸ ด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาจึงได้ถูกส่งทอดไป

²⁶ ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์และวัฒนธรรม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540) หน้า 202.

²⁷ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคม (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), หน้า 30-31.

²⁸ Donald K. Swearer “Center and Periphery : Politics in Modern Thailand” in Ian Harris (ed.) *Buddhism and Politics in Twentieth-Century Asia* (London and New York : Pinter, 1999), p.199.
; ทวีวัฒน์ ปุณฺณทวิวัฒน์, “พุทธศาสนากับสังคมไทยปัจจุบัน” ใน พิทยา ว่องกุล (บรรณาธิการ) *พุทธวิบัติ? : วิกฤตศาสนายุคชนาธิปไตย*. (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถิทัศน์, 2542), หน้า 85.

เป็นระบบความเชื่ออีกอันหนึ่งของชาวบ้านไทย หากแต่การเข้ามาของพุทธศาสนานั้นไม่ได้ทำให้คนไทยเลิกความเชื่อเรื่องผีลงไป แต่ความเชื่อทั้งสองระบบนี้ได้เกิดการผสมผสานกันทำให้กลายเป็นระบบความเชื่อเดียวกันที่แทบจะแยกออกจากกันไม่ได้²⁹ ดังจะสังเกตเห็นได้ว่าชาวบ้านไทยมีการนับถือความเชื่อต่างๆ อย่างหลากหลายทั้งพุทธศาสนา ความเชื่อเรื่องผี ตลอดจนมีพิธีกรรมของศาสนาพราหมณ์ที่เข้ามาภายหลัง ทำให้พุทธศาสนาที่มาจากอินเดียกลายเป็นพุทธศาสนาแบบเฉพาะที่เป็น “พุทธศาสนาแบบไทย” ซึ่งมีเอกลักษณ์ต่างไปจากพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้าสู่สังคมของประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อื่นๆ³⁰ อีกทั้งความเชื่อในเรื่องผีและพุทธศาสนานั้นก็ไม่ได้ถูกกำหนดให้เป็นปฏิกิริยาต่อกัน หากแต่เกิดการผสมกลมกลืนกลายเป็นระบบความเชื่อทางศาสนาเดียวกันที่สำคัญยิ่งในการกำหนดโลกทัศน์ของคนไทย³¹ ชาวบ้านไทยถือว่าผีมีความสำคัญยิ่งในการดำเนินชีวิตและความสัมพันธ์ทางสังคมสำหรับโลกปัจจุบันหรือโลกียธรรม ส่วนพุทธศาสนานั้นชาวบ้านเชื่อว่าเป็นประโยชน์ส่งผลในโลกหน้า³² แม้ว่าชาวบ้านไทยจะทำบุญกับวัดและพุทธศาสนาเพื่อมุ่งหวังโลกุตระธรรมหรือโลกหน้า แต่ในสังคมไทยนั้น พระสงฆ์ วัดและชาวบ้านมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกัน พระสงฆ์และวัดเป็นผู้นำและศูนย์กลางอันสำคัญซึ่งเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณและสังคมก่อให้เกิดความเข้มแข็งต่อการดำรงอยู่ชุมชนในอดีตมาเป็นเวลาอันสืบเนื่องอย่างยาวนาน³³

การเปลี่ยนแปลงรากฐานความคิดของพุทธศาสนาไทย

พุทธศาสนาในสังคมไทยนั้นได้ดำรงอยู่เป็นที่พึ่งทางสังคมและจิตวิญญาณสำหรับคนไทยมาเป็นเวลาอันยาวนานนับตั้งแต่อดีต จนกระทั่งเมื่อได้รับการเปลี่ยนแปลงรากฐานของความเชื่อทางศาสนาอย่างสำคัญยิ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ด้วยเหตุที่จากการขยายตัวและการเพิ่มความเข้มข้นของเศรษฐกิจแบบส่งออก ซึ่งเริ่มมาจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชนชั้นนำไทยในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของกระแสแนวความคิด

²⁹ A. Thomas Kirsch, “Complexity in the Thai Religious System” *Journal of Asian Studies*. 26,2 (February 1977) : 50.

³⁰ สมบูรณ์ สุขสำราญ, พุทธศาสนากับความชอบธรรมทางการเมือง : กรณีเปรียบเทียบประเทศไทย ลาว และกัมพูชา (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 19-20.

³¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “พุทธกับไทย” ใน ผ้าจีน ผ้าขาวม้าและกางเกงใน และฯลฯ : ว่าด้วยประเพณี, ความเปลี่ยนแปลงและเรื่องสรรพสาระ (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2538), หน้า 125.

³² นิธิ เอียวศรีวงศ์ “วัฒนธรรมจริยธรรมไทย” *ศิลปวัฒนธรรม* 19,9 (กรกฎาคม 2541) : 123.

³³ Yoneo Ishii, *Sangha, State, and Society : Thai Buddhism in History* Translated by Peter Hawkes (Honolulu : The University of Hawaii Press, 1986), p.15

ของหมู่ชนชั้นนำไทยที่เรียกว่า “เหตุผลนิยม” (Rationalism) ซึ่งได้สะท้อนให้เห็นได้จากวรรณกรรมของคันทันโกสินทร์³⁴ ดังได้พบหลักฐานสำคัญที่ว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงได้มีแนวความคิดในแบบเหตุผลนิยมที่เกี่ยวกับความเชื่อหลายอย่าง ทรงพยายามทำให้การนับถือศาสนาเป็นสิ่งที่เข้าใจ ลดลักษณะที่เป็นพิธีกรรมลง การถือศีลก็ต้องพระราชประสงค์ที่จะรู้เนื้อความในภาษาไทย โปรดให้มีการแปลงานภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เช่น มลีนทปัญหา ชินกาลมาลีปกรณ์ ฯลฯ ทั้งยังโปรดให้แต่งหนังสือศาสนาเป็นภาษาไทย เช่น ไตรภูมิโลกวินิจฉัย เป็นต้น หรือทรงค้ำว่า หากเทศนาเรื่องปลาวายน้ำตามฟังธรรมก็จะได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ก็จะทำให้เข้าใจผิดได้ว่า ลัทธิฟังธรรมก็จะทำให้ได้บรรลุอรหัตผล³⁵ หรือที่พระยาธรรมปรีชาในรัชกาลที่ 1 อธิบายว่าที่เชื่อกันว่าให้ฟังเทศน์มหาชาติให้จบภายใน 1 วัน และมีเครื่องบูชาพร้อม 1,000 สิ่งนั้น เป็นเพียงความเปรียบถึงฟังเทศน์เรื่องอื่นๆก็มีประโยชน์และแม้คนยากจนจะอาศัยฟังมหาชาติกับผู้อื่นที่มีเครื่องกัณฑ์เทศน์ ก็ได้บุญไม่น้อยไปกว่ากัน³⁶ ลักษณะเช่นนี้พบได้ทั่วไปในงานทางศาสนาที่ชนชั้นนำผลิตหรือสนับสนุนให้ผลิตขึ้น

ต่อมาได้เกิดการเคลื่อนไหวทางศาสนามีการสถาปนาธรรมยุติกนิกายโดยเจ้าฟ้ามงกุฎ หรืออริยวงศาคตญาณซึ่งในเวลาต่อมาคือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงให้เหตุผลในการสถาปนานิกายใหม่ว่าเพื่อปฏิรูปพุทธศาสนาไทยให้บริสุทธิ์ตามพระธรรมวินัย ผลของการก่อตั้งธรรมยุติกนิกายได้สนับสนุนพระราชอำนาจทางการเมืองของเจ้าฟ้ามงกุฎส่งผลให้ในเวลาต่อมาทรงได้รับอัญเชิญขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์³⁷ ธรรมยุติกนิกายนั้นได้ปฏิเสธแนวการปฏิบัติทางพุทธศาสนาหลายอย่างที่เคยมีมาในพุทธศาสนาแนวจารีตนิยม เช่น การปฏิบัติธรรมที่หย่อนยานของพระสงฆ์จากพระธรรมวินัย ธรรมยุติกนิกายจึงสะท้อนแนวความคิดทางพุทธศาสนาเชิงปฏิรูปที่สำคัญของรัชกาลที่ 4 ประกอบกับในยุคนี้สิทธิพลของการล่าอาณานิคมจากชาติตะวันตกพยายามที่จะเข้าครอบงำสยามประเทศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพยายามปฏิรูปประเทศ

³⁴ โปรดดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมกระฎุมพีกับวรรณกรรมคันทันโกสินทร์”

ใน ปากไก่และใบเรือ ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์-วรรณกรรมคันทันโกสินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : แพร่สำนักพิมพ์, 2538)

³⁵ สายชล วรรณรัตน์, พุทธศาสนากับแนวความคิดทางการเมืองในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก(พ.ศ.2325-2352) วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, หน้า 108.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

³⁷ นฤมล ชีรวัดน์, พระราชดำริทางการเมืองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525, หน้า 45-141.

ให้ทันสมัยตามแบบอารยประเทศเพื่อมิให้ชาติตะวันตกใช้เป็นข้ออ้างในการเข้ายึดครองประเทศด้วยเหตุนี้พุทธศาสนาที่เป็นระบบความเชื่อที่มีการปะปนกับไสยศาสตร์หรือความเชื่อทางศาสนาอื่นแต่เดิมจึงถูกชำระเพื่อทำให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่บริสุทธิ์จากความเชื่อต่างๆที่ผิดไปจากความคิดทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ อิทธิพลที่ได้รับจากวิธีคิดแบบวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ที่เข้ามาสู่สังคมไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 นั้นก่อให้เกิดการปฏิรูปรากฐานความคิดในทางพุทธศาสนาอย่างสำคัญโดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พ.ศ.2403-2464)³⁸ ขณะทรงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่คณะธรรมยุติกนิกายและต่อมาทรงเป็นสมเด็จพระสังฆราชในพ.ศ.2453-2464 ได้ทรงมีบทบาทอันสำคัญยิ่งในการกำหนดการศึกษาแผนใหม่ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาทั้งในคณะสงฆ์และระบบการศึกษาของชาติ โดยมีมหาจุฬาราชวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางวิทยาการของธรรมยุติกนิกายในการพยายามเผยแพร่วัฒนธรรมออกไปสู่ส่วนภูมิภาคทั่วพระราชอาณาจักร ทำให้แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เกิดเป็นรูปธรรมอย่างมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้เองสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงเป็นผู้ปฏิบัติงานที่สำคัญให้แก่พระบรมราโชบายของรัชกาลที่ 5 ในการจัดระบบการปกครองของคณะสงฆ์ทั่วพระราชอาณาจักรเสียใหม่เพื่อให้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐที่ส่วนกลาง การปฏิรูปพุทธศาสนาครั้งสำคัญนี้มีผลอันใหญ่หลวง ดังที่พระไพศาล วิสาโล ให้ความเห็นว่า

"...พุทธศาสนามีจุดมุ่งหมายให้คนบรรลุอิสรภาพภายใน(เป็นอิสระจากทุกข์ทั้งมวล) แต่นับจากสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เป็นต้นมา คุณค่าของพุทธศาสนาในฐานะหลักธรรมเพื่ออิสรภาพภายใน ถูกลดความสำคัญอย่างมากจนกระทั่งมิด้านจิตวิญญาณและโลกุตตรธรรมแทบจะหายไป พุทธศาสนากลายเป็นเพียงคำสอนเกี่ยวกับความดีความชั่วเป็นคำสอนแบบ "ทางการ" โดยถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเป็นเวลาหลายทศวรรษ..."³⁹

การปฏิรูปดังกล่าวมีผลทำให้พุทธศาสนาที่มีการสั่งสอนกันในสังคมไทยเป็นศาสนาที่มีระบบคิดแบบวิทยาศาสตร์และปราศจากความเชื่อทางศาสนาอื่นที่ปะปนกับไสยศาสตร์มาแต่เดิม

³⁸ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (พ.ศ.2403-2464) พระนามเดิมพระองค์เจ้ามนุษยนาคมานพ เป็นพระราชโอรสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงผนวชในธรรมยุติกนิกาย ได้รับมหาสมณุตมาภิเษกในรัชกาลที่ 6 และเป็นสกลมหาสังฆปริณายกในสมัยรัชกาลที่ 6 (พ.ศ.2453-2464)

³⁹ พระไพศาล วิสาโล, "พุทธศาสนาในศตวรรษหน้า: ข้อเสนอเพื่อการสร้างสรรค์จริยธรรมในสังคมไทย (2)" เนชั่นสุดสัปดาห์, 8,346 (21-27 มกราคม 2542): 29.

แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้พุทธศาสนากลายเป็นศาสนาเป็นทางการที่ปราศจากจิตวิญญาณซึ่งผู้คนสามารถยึดเหนี่ยวจิตใจและมีพลังที่จะสื่อความหมายต่อการเข้าใจโลกและชีวิตได้อีกต่อไป มีผู้ให้เหตุผลกรณีนี้ว่าศาสนามีได้อยู่ด้วยแนวคิดตามระบบเหตุผลเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาก็เป็นเรื่องสำคัญที่ทำให้ผู้คนเข้ามานับถือศาสนาด้วยเช่นกัน⁴⁰ ด้วยเหตุนี้ที่มีการปฏิรูปที่ผ่านมาในปัจจุบันพุทธศาสนาจึงไม่สามารถใช้เป็นมาตรการที่ควบคุมสังคมได้เหมือนก่อนกลายเป็นเพียงพุทธศาสนาที่เป็นทางการและสัญลักษณ์ในเชิงพิธีกรรมเท่านั้น อีกทั้งเมื่อได้มีการตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ. 2446) ขึ้นมาจัดระเบียบคณะสงฆ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทำให้รัฐไทยได้เข้ามาควบคุมคณะสงฆ์อย่างใกล้ชิดรวมทั้งควบคุมการตีความคำสอนและแนวทางของการปฏิบัติธรรมด้วย⁴¹

ขณะเดียวกันรัฐไทยได้จัดวางจำกัดกำหนดไม่ให้พระสงฆ์เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองเพื่อเป็นหลักประกันว่าคณะสงฆ์จะไม่เป็นฐานแห่งอำนาจที่อาจเป็นคู่แข่งกับรัฐได้ เนื่องจากการควบคุมอย่างใกล้ชิดของรัฐที่มีต่อสถาบันสงฆ์นับตั้งแต่การจัดตั้งองค์กรการปกครองคณะสงฆ์ไทยขึ้นตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 (พ.ศ.2446) เป็นต้นมา ทำให้พุทธศาสนาไม่อาจดำรงอยู่ได้โดยอิสระจากอำนาจรัฐ ในที่สุดทำให้สถาบันสงฆ์กลายเป็นผู้ตามมากกว่าผู้นำของสังคมไทยดังเช่นในอดีต โครงสร้างการปกครองคณะสงฆ์ทำให้พระสงฆ์ที่ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐมักจะถูกกีดกันออกจากวงจรอำนาจ ในขณะที่พระสงฆ์ที่สนับสนุนการปกครองของรัฐไทยมักจะได้รับการตอบแทนในรูปของวัตถุและการเลื่อนสมณศักดิ์ การคิดริเริ่มใหม่ๆ หรือความเป็นอิสระของพระสงฆ์จะถูกมองว่าเป็นการทำทลายอำนาจรัฐและจะถูกปราบปราม ดังเช่น กรณีของครูบาศรีวิชัย (พ.ศ.2421-2481) ในภาคเหนือ ซึ่งมีผู้ให้ความเคารพนับถือเป็นจำนวนมากจนได้รับการยกย่องจากประชาชนในท้องถิ่นภาคเหนือว่าเป็น “ตนบุญแห่งล้านนา” ท่านยึดถือปฏิบัติศาสนกิจตามแนวจารีตพื้นเมืองจนถูกเพ่งเล็งจากรัฐส่วนกลาง เช่น ท่านได้ทำหน้าที่เป็นพระอุปฌาย์ตามประเพณีพื้นเมืองโดยมิได้รับตราแต่งตั้งเป็นพระอุปฌาย์ตามพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121(พ.ศ.2446) เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองทั้งคณะสงฆ์และฆราวาสถือเป็นความผิดถึงขั้นจับกุมและกักบริเวณทั้งที่ลำพูน เชียงใหม่ และกรุงเทพฯ เพื่อชำระคดีเป็นเวลากว่า 10 ปี (พ.ศ.2453-2463)⁴² หรืออีกกรณีหนึ่งของการเคลื่อนไหวของคณะปฏิสังขรณ์การพระศาสนาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

⁴¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ "อนาคตขององค์กรสงฆ์" ในมองอนาคต : บทวิเคราะห์เพื่อปรับเปลี่ยนทิศทางของสังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2537), หน้า 137-150.

⁴² โปรดดูรายละเอียดที่ โสภา ขานะมูล, ครูบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481)

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534

ที่เกิดขึ้นพร้อมกับความตื่นตัวในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในกลุ่มพระสงฆ์รุ่นใหม่ เพื่อเรียกร้องความเสมอภาคในการปกครองคณะสงฆ์⁴³

ความเคลื่อนไหวของขบวนการพุทธศาสนาแนวปฏิรูป

พุทธศาสนาไทยอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐไทยมาเป็นเวลานานนับศตวรรษ ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจึงมีความพยายามเคลื่อนไหวของคนชั้นกลางรุ่นใหม่ที่ไม่พอใจแนวปฏิบัติทางศาสนาและปรัชญาของพุทธศาสนาแบบจารีตที่มีลักษณะกีดกันคนธรรมดาเพื่อต้องการศาสนาตามแบบฉบับที่สนองตอบแก่พวกเขา ในช่วงทศวรรษ 2490 จึงได้มีการเกิดขึ้นของขบวนการพุทธศาสนาแนวปฏิรูปเพื่อตอบสนองความต้องการของคนชั้นกลางในสังคมเมืองสมัยใหม่ที่จะมีส่วนร่วมทางศาสนา คือ สำนักสวนโมกข์ โดยการนำของท่านพุทธทาสภิกขุหรือพระธรรมโกศาจารย์ (เงื่อม อินทปัญโญ, พ.ศ.2449-2536) ซึ่งมีศูนย์กลางของความเชื่อทางศาสนาเป็นส่วนป่าแบบธรรมชาติขึ้นที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ในนาม “สวนโมกขพลาราม” หรือที่เรียกกันสั้นๆว่า “สวนโมกข์”

ท่านพุทธทาสภิกขุเป็นนักคิดทางศาสนาที่ยิ่งใหญ่ที่ได้ทำการตีความหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและธรรมเนียมการปฏิบัติของชาวพุทธไทยด้วยการใช้ปัญญาและเหตุผลอันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันและการเติบโตของคนชั้นกลางซึ่งรวมถึงคนในวงการวิชาชีพและปัญญาชน ผลที่ตามมาคือท่านพุทธทาสภิกขุได้เป็นผู้วางกรอบทฤษฎีทางสังคมและการเมืองอันเป็นทางเลือกใหม่ทำให้คำสอนของท่านกลายเป็นตัวแทนของ “ปัญญา” ในพุทธศาสนาไทย ดังเช่น การเสนอแนวคิด “นิพพานที่นี่ เดียวนี้” (here-and-now nibbhana) เพื่อให้ปัจเจกบุคคลที่จะสามารถปรับปรุงตนเองในโลกนี้ก็สามารถเข้าถึงนิพพานได้ในปัจจุบัน ไม่จำเป็นต้องบวชเป็นพระภิกษุต้องทำด้วยการการปฏิบัติสมาธิอย่างเข้มข้น ท่านพุทธทาสเสนอว่าการเข้าถึงนิพพานไม่ใช่สิ่งมหัศจรรย์แต่เป็นการกลับคืนสู่ธรรมชาติ การอยู่ในภาวะจิตว่างเปล่าซึ่งเป็นรากฐานของธรรมชาติมนุษย์⁴⁴ สำนักสวนโมกข์จึงเป็นที่รวมของนักคิดและปัญญาชนที่หาทางเลือกใหม่จากสังคมที่มีความสับสนวุ่นวาย

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งท่านพุทธทาสภิกขุเป็นบุคคลที่มีอิทธิพลทางสติปัญญาและการเมืองมากที่สุดผู้หนึ่งในวงการพุทธศาสนา แต่ท่านเองหลีกเลี่ยงที่จะกล่าวถึงนัยทางการเมืองและไม่ขัดแย้งกับมหาเถรสมาคมแม้ว่าท่านจะมีสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับบุคคลสำคัญในการเมืองระบอบ

⁴³ คณินันต์ จันทบุตร, การเคลื่อนไหวของยุวสงฆ์รุ่นแรก พ.ศ.2477-2484 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2528), หน้า 65-67.

⁴⁴ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภักดิ์, “พุทธทาสภิกขุในบริบทของสังคมไทย” พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 4,2 (พฤษภาคม-สิงหาคม 2540) : 85-86.

ประชาธิปไตย เช่น นายปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ.2443-2526) นายสัญญา ธรรมศักดิ์ (พ.ศ.2450-) และ นายกุหลาบ สายประดิษฐ์ (พ.ศ.2448-2517) เป็นต้น⁴⁵ แต่ผู้ที่สนับสนุนท่านพุทธทาสได้ตีความนัยทางการเมืองที่ได้จากความคิดของท่านเอามาทำทนายการควบคุมพุทธศาสนาโดยมหาเถรสมาคมและ จัดด้านอำนาจรัฐ เช่น การเกิดกลุ่มเคลื่อนไหวของพระสงฆ์เพื่อทำทนายการควบคุมจากศูนย์กลาง โดยมหาเถรสมาคมภายใต้พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ.2505 ซึ่งได้ตราขึ้นในสมัย ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีนั้น ได้มีการวิจารณ์ระบบการแต่งตั้งกรรมการ มหาเถรสมาคมว่าเป็นกลุ่มอนุรักษ์ ในช่วงปี พ.ศ.2516-2517 ได้เกิดกลุ่มพระสงฆ์หนุ่มขึ้นพร้อมกับ ขบวนการนักศึกษาวิจารณ์การบริหารงานของมหาเถรสมาคมว่าไม่สอดคล้องกับความต้องการ ของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป⁴⁶ ในแนวทางที่คล้ายกับท่านพุทธทาสภิกขุมีพระนักวิชาการที่มีชื่อเสียง ที่สุดอีกรูปหนึ่งได้รับว่าเป็น “ปราชญ์” ในวงการพุทธศาสนาของไทยปัจจุบันคือ พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต, พ.ศ.2481-) ได้มีความพยายามฟื้นฟูหลักธรรมคำสอนในพุทธศาสนาและ ประมวลข้อธรรมต่างๆให้เห็นอย่างเป็นระบบและสอดคล้องรับกันอันไปสู่จุดหมายสูงสุดทาง ศาสนาในขั้นปรมาัตถธรรม พระธรรมปิฎกยังได้อธิบายหลักธรรมในพุทธศาสนาให้มีชีวิตชีวาและ สัมพันธ์กับความเป็นจริงในสังคมปัจจุบันเพื่อให้เอื้อต่อการที่ผู้เฝ้าธรรมสามารถนำคำสอนเหล่านั้น มาปฏิบัติใช้ในชีวิตประจำวันและสังคมโดยรวม โดยเฉพาะสังคมไทยที่กำลังถูกครอบงำไปด้วย ความมีดমনแห่งลัทธิบริโภคนิยม⁴⁷

ในปีพ.ศ.2513 ได้เกิดสำนักสันติอโศกขึ้นซึ่งบังเอิญตรงกับขบวนการต่อต้านทหารใน ประเทศไทย ขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนานี้ นำโดยท่านโพธิรักษ์นามเดิมคือนายรักษ์ รักพงศ์ ได้เน้นการถือสันโดษอยู่กับวิถีการเกษตรแบบธรรมชาติ มีการปลูกผักปลอดสารพิษ รักษาศีล 8 และรับประทานอาหารวันละหนึ่งมื้อที่ไม่มีเนื้อสัตว์เจือปน การปฏิบัติธรรมของสมาชิกสันติอโศก จะทำอย่างเคร่งครัดโดยดำเนินแนวปฏิบัติทางศาสนาตามรอยพระป่าในภาคอีสาน สำนักสันติอโศก ในระยะแรกนั้นขึ้นกับคณะสงฆ์ไทยแต่ต่อมาได้วิพากษ์วิจารณ์คณะสงฆ์ไทยอย่างรุนแรงในลักษณะ ของการปฏิบัติของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ที่หย่อนยานจากที่พระธรรมวินัยกำหนดไว้ ความนิยมในวัตถุลุ่มหลงในการเสพสุข การฉ้อราษฎร์บังหลวงและความรุนแรงของสังคมไทย สำนักสันติอโศกได้ สนับสนุนการตีความของพุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูปได้นำเอาระบบเหตุผลนิยมที่เนื่องมาจากแนวคิดของ

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

⁴⁶ ผาสุก พงษ์ไพจิตรและคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ (กรุงเทพมหานคร : ตรีสวิน ,2539), หน้า 639.

⁴⁷ พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, 2542),

ท่านพุทธทาสภิกขุและพระธรรมปิฎกมาปฏิบัติอย่างเคร่งครัด แต่การตีความพุทธศาสนาบางครั้งก็คลาดเคลื่อนไปจากพระไตรปิฎก เช่น คำสอนที่ว่าพระอรหันต์ยังสามารถกลับมาเกิดได้อีกถ้าหากต้องการและพระอรหันต์กับพระโพธิสัตว์โดยสละแล้วไม่แตกต่างกัน เป็นต้น⁴⁸ ในข้อที่พุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูปปฏิเสธการตีความคำสอนทางพุทธศาสนาของชนชั้นปกครองไทยนั้น สำนักสันติอโศกไปไกลกว่านั้นอีกขั้นหนึ่ง โดยปฏิเสธการปกครองโดยรัฐและมหาเถรสมาคมอีกด้วยและได้ประกาศตนเป็นอิสระไม่ขึ้นกับมหาเถรสมาคมในปี พ.ศ.2518 จนกระทั่งในที่สุดภาครัฐและคณะสงฆ์ไทยไม่อาจยอมรับสำนักแห่งนี้ได้ สำนักสันติอโศกจึงได้ถูกภาครัฐและคณะสงฆ์ดำเนินการปราบปรามและกำหนดให้เป็นลัทธินอกพุทธศาสนาไทย⁴⁹ แต่ท่านโพธิรักษ์และสาธุศิษย์ยังคงปฏิบัติภารกิจในทางศาสนาต่อไปด้วยการครองผ้าขาว สำนักสันติอโศกนับได้ว่าเป็นตัวแทนพุทธศาสนาฝ่ายปฏิรูปของคนชั้นกลางไทยที่ไม่พอใจต่อระบบที่เป็นอยู่ของสังคมไทยปัจจุบัน

นอกจากนี้ขบวนการพุทธศาสนาแนวปฏิรูปที่ได้รับการกล่าวถึงอย่างแพร่หลายอีกแห่งหนึ่งคือสำนักธรรมกาย เกิดขึ้นใน ปี พ.ศ.2513 มีศูนย์กลางอยู่ที่ วัดพระธรรมกาย ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี นำโดยพระราชภาวนาวิสุทธิหรือพระไชยบูลย์ ธัมมชโย เป็นอดีตนิสิตคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ได้นำเสนอแนวทางให้หลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาสอดคล้องกับอุดมคติของคนรุ่นใหม่ ซึ่งต้องการแสวงหาคำตอบให้กับปัญหาของชีวิตและปัญหาทางธุรกิจ ตลอดจนสามารถแสวงหาความสำเร็จในการพัฒนาตนเองทางวัตถุพร้อมกับได้ความสงบทางใจไปด้วย สำนักธรรมกายได้เน้นให้เห็นถึงการจัดรูปแบบองค์กรสมัยใหม่และความเชื่อที่สนองตอบความต้องการของคนชั้นกลางในสังคมเมืองซึ่งมีลักษณะความทันสมัยเน้นความเป็นระบบระเบียบ ความสะอาด รสนิยมแบบบริโภคนิยมในสังคมทุนนิยมที่ตรงกับความรู้สึกของคนชั้นกลางไทยในยุคสังคมสมัยใหม่ นอกจากนี้สำนักธรรมกายยังเชื่อมโยงแนวคิดทุนนิยมบริโภคนิยมเข้ากับค่านิยมพุทธศาสนาแบบจารีตดั้งเดิมได้อย่างผสมกลมกลืน⁵⁰

⁴⁸ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์, “พุทธทาสภิกขุในบริบทสังคมไทย”, หน้า 97.

⁴⁹ Marja-Leena Heikkila-Horn, *Buddhism with Open Eyes : Belief and Practice of Santi Asoke* (Bangkok : Pah Apai, 1996), p. 40

⁵⁰ โปรดดูรายละเอียดที่ Edwin Zehner, “Reform Symbolism of a Thai Middle-Class Sect : The Growth and Appeal of the Thammakai Movement” *Journal of Southeast Asia Studies* 21,2 (September 1990) : p. 402-426.

พุทธศาสนากับความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่

ด้วยอิทธิพลของการพัฒนาประเทศให้มีความทันสมัยแบบตะวันตกที่ได้เข้าสู่สังคมไทย ผ่านการดำเนินการตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เมื่อราว 40 ปีที่แล้วเป็นต้นมา อีกทั้งความเปลี่ยนแปลงที่เกี่ยวข้องกับกระแสโลกาภิวัตน์(Globalization)ซึ่งมีความเชื่อมโยงเชิงข้อมูลข่าวสารการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างรวดเร็วทั่วถึงกันหมด ทำให้สังคมไทยไม่สามารถแยกออกจากสังคมอื่นๆในโลก โดยเฉพาะในแง่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่เพิ่มความเข้มข้นมากขึ้น ฉะนั้นสังคมไทยได้เปิดประเทศให้มีการค้าเสรีกับโลก ทำให้ปัญหาใดที่เกิดขึ้นกับเศรษฐกิจโลก ก็ย่อมมีผลกระทบต่อสังคมไทยด้วย ดังจะเห็นจากการเกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจในปี พ.ศ.2540 ซึ่งสร้างความเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาลต่อความเป็นอยู่ของคนไทย

ผลกระทบที่สำคัญที่สุดเมื่อกลายเป็นที่อยู่ของผู้คนที่มาจากพื้นฐานหลากหลายทั้งที่อพยพมาจากชนบทและผู้ที่มีรากเหง้าของวัฒนธรรมอยู่ที่อื่นเช่น คนจีน และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆมากระจุยตัวในสังคมเมืองของไทย ก่อให้เกิดความรู้สึกที่มีวามเป็นปัจเจกบุคคลสูง เป็นความรู้สึกที่ไม่รู้จักใคร ผู้คนต่างรู้สึกว่าเป็นคนแปลกหน้าสำหรับกันและกัน ดังที่ เดวิด ไรส์แมน (David Riesman) เรียกว่า “The Lonely Crowd” ซึ่งหมายถึง ผุ่ชนที่ความรู้สึกเปล่าเปลี่ยว⁵¹ สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้เกิดความรู้สึกที่ไม่ค่อยมั่นคงในชีวิตหันไปทางไหนก็ไม่มีใครให้คำปรึกษาจนนำไปสู่ความเครียด ดังนั้นผู้คนจึงพยายามรวมกลุ่มกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนที่จะสนิทสนมกันแบบหนึ่งแม้จะไม่เหมือนกับในชนบทแต่เดิม ความสัมพันธ์เช่นนี้เรียกว่า การสร้างความเป็นชุมชน (Localization)⁵² อาทิเช่น กลุ่มผู้ฟังรายการวิทยุ จ.ส.100 ที่ชื่อฮามากในสังคมกรุงเทพมหานครโดยผู้ฟังมีส่วนในการพูดผ่านวิทยุมือถือเพื่อแก้ไขปัญหาราจรที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันหรือการรวมกลุ่มตามละแวกบ้านต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาระดับของชุมชนตนเอง ดังที่เห็นผ่านรายการทุกข์ชาวบ้านทางสถานีโทรทัศน์ไอทีวี ในช่วงข่าวเวลาเย็น เป็นต้น

ท่ามกลางสถานะเช่นนี้คนชั้นกลางรุ่นใหม่จึงได้เกิดการรวมกลุ่มผู้คนเพื่อสร้างความเป็นชุมชนขึ้นมาใหม่ที่สำคัญ คือ การฟื้นฟูขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนาและลัทธิความเชื่อใหม่ๆในสังคมเมืองของไทย เพื่อการตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณทางศาสนาและความรู้สึกของความเป็นชุมชนที่ขาดหายไปให้แก่คนชั้นกลางไทยในสังคมสมัยใหม่ การรวมกลุ่มทางศาสนา

⁵¹ อนันท์ กาญจนพันธ์, “ความเข้าใจสังคมไทยในมุมมองของสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา” ใน คณะกรรณิ
ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, แนวคิดพื้นฐานทาง
สังคมและวัฒนธรรม (เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์, 2543), หน้า 230.

⁵² เรื่องเดียวกัน, หน้า 235.

ดังกล่าวเป็นกลุ่มความเชื่อศาสนา นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรียกว่า “ลัทธิพิธี”⁵³ เช่น ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ลัทธิพิธีท้าวมหาพรหม ลัทธิพิธีพระพิณเณศ ลัทธิพิธีสุพรรณกัลยา ลัทธิพิธีหลวงพ่อกุณ ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี ลัทธิพิธีพุ่มพวง ดวงจันทร์ เป็นต้น⁵⁴ ความแพร่หลายของลัทธิพิธีและปรากฏการณ์ของสิ่งเหนือธรรมชาติที่เกิดขึ้นแพร่หลายในสังคมเมืองที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูติผี วิญญาณ เทพยดา คาถา อิทธิปาฏิหาริย์หรืออำนาจลึกลับ ได้รับความนิยมนับถือมากมาดั่งที่ ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ ได้วิเคราะห์ว่า

“...ไสยศาสตร์กลับเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องของชนชั้นและสถานะทางเศรษฐกิจของผู้คนในสังคมได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะในยามที่เกิดวิกฤติทางเศรษฐกิจ ไสยศาสตร์จะกลายเป็นความหวังของผู้คนและจะเฟื่องฟูเป็นพิเศษในยามที่ประชาชนหาทางออกอย่างอื่นไม่ได้...”⁵⁵

ปรากฏการณ์ทางสังคมและความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้จึงมีสาเหตุมาจากความสามารถตอบสนองความรู้สึกทางศาสนาและความเป็นชุมชนของคนชั้นกลางไทยรุ่นใหม่ได้อย่างตรงจุดคือการนำเสนอมิติทางจิตวิญญาณทางศาสนาที่หายไปในพุทธศาสนาแนวจาริตเดิมของไทย ได้แก่ ความเป็นชุมชนที่เอื้ออาทรต่อกันจิตวิญญาณที่สัมผัสสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาได้ อีกทั้งพุทธศาสนาแนวจาริตไม่สามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางศาสนาของตนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนชั้นกลางสมัยใหม่ได้⁵⁶ และในทางกลับกันไสยศาสตร์ได้แพร่หลายอย่างมากในวัดของพุทธศาสนาอีกด้วย

⁵³ ลัทธิพิธี คือระบบความเชื่อย่อยๆที่มีกิจอาศัยความเชื่อทางศาสนา แต่ไม่ได้เน้นหลักคำสอนทางศาสนา โดยมีพิธีกรรมเป็นของตนเอง

⁵⁴ โปรดดูรายละเอียดที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5” ศิลปวัฒนธรรม. 14,10 (สิงหาคม 2536) : 78-98. ; ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, “กระเทาะเปลือกพุทธศาสนา: วิเคราะห์เกิดลัทธิคังในไทย(1)” มติชนรายวัน. 24 มิถุนายน 2542 : 12. ; สุริยา สมุทคุปต์และคณะ, ทรงเจ้าเข้าผี: วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย. (นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2539) ; Peter A. Jackson, Thailand's Culture Wars : Economic Crisis, Resurgent Rationalist Buddhism and Critiques of Cults of Prosperity. Paper presented in the 7th International Conference on Thai Studies, Amsterdam, 4-8 July 1999.

⁵⁵ ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์, “ไสยศาสตร์: ปรากฏการณ์ของสังคมไทย” ใน ไสยศาสตร์ครองเมือง (กรุงเทพมหานคร : โครงการวิถีทรรศน์, 2543), หน้า 92.

⁵⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์ “ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม” ศิลปวัฒนธรรม 15,10 (สิงหาคม 2537) : 96.

วิกฤตการณ์ของพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

ในช่วงปี 2541-2543 ได้การเกิดวิกฤตการณ์ศรัทธาในพุทธศาสนาหลายเหตุการณ์ อาทิเช่น กรณีพระภิกษุสงฆ์กระทำผิดพระธรรมวินัยเป็นข่าวดังในหน้าหนังสือพิมพ์และทางสื่อมวลชน เช่น พระภิกษุปลอมตัวไปเที่ยวสถานบันเทิง ล่วงละเมิดทางเพศต่อเด็กและสตรี การแต่งเครื่องแบบของทหาร เป็นต้น แต่เหตุการณ์ที่สำคัญซึ่งได้รับการกล่าวถึงและวิพากษ์วิจารณ์ผ่านทางสื่อมวลชน และนักวิชาการทางศาสนาอย่างกว้างขวางในหลายประเด็น คือกรณีของสำนักธรรมกาย อาทิเช่น เรื่องเกี่ยวกับคำสอนและหลักปฏิบัติธรรมของสำนักธรรมกายที่กล่าวว่า พระนิพพานเป็นอิตตาเป็นสถานที่พิเศษมีอยู่จริง มนุษย์สามารถเข้าถึงและสัมผัสได้โดยการบรรลุนิพพานขั้นสูง แต่ได้มีผู้ให้ความเห็นขัดแย้งว่า การที่สำนักธรรมกายมีหลักคำสอนเช่นนี้ถือเป็นการจาบจ้วงพระธรรมวินัยและล้มล้างหลักการสำคัญในพุทธศาสนาเลยทีเดียว⁵⁷ นอกจากนี้การปฏิบัติสมาธิตามแนววิหาธรรมกายที่ให้อึดเอาณิมิตเป็นดวงแก้วหรือองค์พระเป็นอุปกรณ์ในการทำสมาธินั้น เมื่อปฏิบัติถึงจุดหนึ่งจะสามารถมองเห็นเป็นองค์พระเป็นของจริง เป็นพุทธปฏิมาที่มีชีวิต ซึ่งเป็นการบรรลุนิพพานขั้นสูงสุดที่สำนักธรรมกายเรียกว่า “ธรรมกาย”⁵⁸

ซึ่งนักวิชาการทางศาสนาจำนวนหนึ่งเห็นว่าเป็นคำสอนที่คลาดเคลื่อนจากหลักธรรมของพุทธศาสนาอย่างมาก⁵⁹ อย่างไรก็ตามในเรื่องคำสอนทางศาสนาดังกล่าวนี้นักวิชาการบางท่านเห็นต่างออกไปว่า ทางภาคราชการและคณะสงฆ์ควรที่จะพิจารณาอย่างรอบคอบเพราะเป็นเรื่องที่มีความละเอียดอ่อน ดังที่สมภาร พรหมทา ได้ตั้งข้อสังเกตว่า

“...ในประเด็นเรื่องนิพพานเป็นอิตตาหรือนัตตา เป็นเรื่องทางวิชาการระดับสูงต้องการผู้รู้ทางพุทธศาสนาและปรัชญามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น การตีความถึงแม้ขัดแย้งกันแต่ควรเป็นไปด้วยเหตุผล สังคมพุทธควรจะเป็นสังคมที่เปิดกว้างให้เสรีภาพที่จะคิดจะเชื่อจะดีความและปฏิบัติ

⁵⁷ พระธรรมปิฎก (ประยุตฺต ปยุตฺโต), กรณีธรรมกาย : บทเรียนเพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาและสร้างสรรค์สังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, 2542), หน้า 54-55.

⁵⁸ ธรรมกายในความหมายของชาวธรรมกาย คือ การบรรลุนิพพานขั้นสูงสุด ซึ่งเป็นสภาวะธรรมที่มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาใสเกตุคอกบัวตูม เป็นองค์พระที่มีชีวิตเมื่อมาสัมพันธ์กับจิตวิญญาณของบุคคลที่เข้าถึงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ที่เรียกว่า “เราคือธรรมกาย ธรรมกายคือเรา” ทำให้บุคคลมีพลังอำนาจทางจิตสูงสามารถยังรู้ความเป็นไปของชีวิต โลก และสรรพสิ่ง

⁵⁹ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, “ลัทธิธรรมกาย : สัทธรรมปฏิรูปแห่งยุคสมัย” ใน กองบรรณาธิการมติน (บรรณาธิการ) ธรรมกาย ธรรมไทย : ฝ่าอาณัติจักร 70,000 ล้าน (กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2541), หน้า 71-74.

ตามความเห็นของตน ไม่ควรเป็นสังคมที่มีลักษณะเป็นเผด็จการที่ประกาศว่านี่คือแนวทางที่ถูกต้อง
ทุกคนต้องปฏิบัติตาม ใครไม่ปฏิบัติก็ต้องออกไป...”⁶⁰

อีกประเด็นหนึ่งได้รับความสนใจซึ่งนำมาสู่การวิพากษ์กันอย่างแพร่หลายผ่านสื่อมวลชน
คือ เรื่องการระดมทุนทรัพย์และเน้นคุณค่าของวัตถุนิยม โดยการทำบุญที่ต้องสั่งสมด้วยการบริจาค
ทรัพย์เป็นจำนวนมากจึงจะได้รับอานิสงส์มากตามไปด้วย สมาชิกผู้ศรัทธาจึงแข่งขันกันระดมทุน
ทรัพย์เข้าวัดในลักษณะที่ใช้ยุทธวิธีเชิงการตลาด ทำให้บุญเป็นเสมือนสินค้าที่สามารถแลกเปลี่ยน
ได้ด้วยทรัพย์สิน ผู้ให้ความเห็นว่าวิธีการอันนี้เป็นการส่งเสริมความยึดมั่นในตัวตนให้ประชาชนยัง
วนเวียนอยู่กับการบริจาคทรัพย์ซึ่งถือว่าสวนทางกับคำสอนของพุทธศาสนา นอกจากนี้ประเด็นนี้
ได้รับความสนใจอย่างมากเช่นกันซึ่งพุ่งไปที่ตัวของพระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบุญ ฐัมมชโย) อดีต
เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย คือ การกว้นซื้อที่ดินตามจังหวัดต่างๆทั่วประเทศ ซึ่งได้ถูกตั้งข้อสังเกต
และถูกกล่าวหาว่า ท่านเป็นผู้ที่สั่งให้ศิษย์ผู้ใกล้ชิดดำเนินการกว้นซื้อที่ดินและยกยอทรัพย์สินของ
มูลนิธิธรรมกายมาเป็นของตนเอง ซึ่งในขณะนี้ (พ.ศ.2544)เรื่องกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินคดีใน
ชั้นศาล⁶¹ จะได้ว่าภาครัฐ คณะสงฆ์และนักวิชาการทางศาสนาบางส่วนมองว่าสำนักธรรมกายกำลัง
ทำลายและเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนาแบบเถรวาทซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติ จึงสมควร
ต้องดำเนินการจัดสำนักธรรมกายแห่งนี้ออกไปจากพุทธศาสนาทำนองเดียวกับที่รัฐได้ดำเนินการ
กับกรณีสันติอโศก แต่อย่างไรก็ตามแสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงกรณีวิกฤตการณ์ธรรมกายที่เกิดขึ้น
ในลักษณะเรียกร้องให้ผู้มีอำนาจพิจารณาแก้ไขกรณีที่เกิดขึ้นอย่างรอบคอบโดยใช้วิจารณญาณ
อย่างถี่ถ้วนว่า

“...ขบวนการธรรมกายเป็นผลผลิตอย่างหนึ่งแห่งยุคโลกาภิวัตน์นี้ได้สะท้อนให้เห็นความ
เปลี่ยนแปลงด้านต่างๆในสังคมไทยรวมทั้งในวงการศาสนาด้วยแสดงให้เห็นว่า คนสมัยนี้มีวิถีทาง
ปัญญาและความกล้าพอที่จะวิพากษ์วิจารณ์ และตีความคำสอนในพระพุทธศาสนาผิดแผกไปจาก
คตินิยม(tradition)ดั้งเดิมได้ แนวโน้มแบบนี้นับแต่วันจะมีมากขึ้นและอาจเป็นการยากที่จะระงับ
ยับยั้งเพราะเราอาจฆ่าคนได้แต่ฆ่าความคิดของเขาไม่ได้ ถ้ามหาเถรสมาคมแก้ปัญหาด้วยวิธีการที่
รุนแรง ผลที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนก็คือความแตกแยกอย่างถาวรของพุทธศาสนาเถรวาทในเมืองไทย
สำนักธรรมกายจะแยกตัวออกไปเป็นลัทธิอิสระแบบเดียวกับสันติอโศก พร้อมกับนำเอาคนชั้นกลาง

⁶⁰ สมภาร พรหมทา, “จากบรรณาธิการ นิพพาน-อิตตา-อนัตตา” พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. 6,1 (มกราคม-เมษายน 2541): 2-3.

⁶¹ สมเกียรติ มีธรรม, “เพื่อความเข้าใจกรณีวัดพระธรรมกาย” เสขิยธรรม. 43,10 (มกราคม-มีนาคม 2541): 22.

จำนวนล้านออกไปด้วย ผลก็คือว่าเถรวาทในเมืองไทยจะอ่อนกำลังลงทุกครั้งทีกลุ่มอื่นๆเกิดขึ้นและแยกตัวออกไปในที่สุดพุทธศาสนาเถรวาทในเมืองไทยก็สูญหายไปโดยไม่ต้องมีศัตรูภายนอกมาทำลาย...”⁶²

แม้ว่าสำนักธรรมกายจะได้รับกระแสการวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงลบจากสื่อมวลชนว่ามีลักษณะพุทธพาณิชย์และถูกกล่าวหาว่ามีหลักคำสอนที่ผิดแผกจากหลักการของพุทธศาสนาหลักในสังคมไทย แต่มีความน่าสนใจอย่างมากในการศึกษาถึงแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังของการจัดองค์กรที่มีประสิทธิภาพสามารถดึงดูดศรัทธาของผู้คนเป็นจำนวนมหาศาล โดยเฉพาะผู้มีการศึกษา นักธุรกิจ ขนาดกลางและนายทุนขนาดใหญ่ คนชั้นกลางในเมืองหลวง รวมทั้งข้าราชการและนักศึกษาในมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศจะเห็นว่าความเปลี่ยนแปลงของพุทธศาสนาในมิติทางประวัติศาสตร์ช่วงหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาเมื่อได้เกิดมีคนชั้นกลางมากขึ้น ในสังคมเมืองคนกลุ่มนี้มีความเชื่อมั่นในพลังทางการศึกษา การพัฒนาปรับปรุงตนเอง การสร้างความร่ำรวยให้แก่ชีวิตและการมีส่วนร่วมแบบประชาธิปไตย จึงเริ่มเห็นว่าแนวคิดและหลักปฏิบัติของพุทธศาสนาแนวจารีตนิยมมีลักษณะกีดกันคนธรรมดาสามัญ ทำให้ชาวบ้านทำได้ไม่มากไปกว่าการทำบุญและถือศีลในช่วงสั้นๆเท่านั้น และไม่สามารถปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนาได้เท่าเทียมกับชนชั้นปกครอง ประกอบกับพุทธศาสนาได้สูญเสียบทบาทในการเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ตลอดจนแรงผลักดันของวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทยทำให้ผู้คนสมัยใหม่ มีความพยายามเลือกบริโภคความเชื่อทางศาสนาใหม่ๆที่หลากหลายและนับวันจะทวีเพิ่มมากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงเป็นความน่าสนใจที่จะต้องศึกษาถึงการเกิดขึ้นของขบวนการเคลื่อนไหวทางศาสนา การต่อสู้ช่วงชิงพื้นที่ทางสังคม และวิธีการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาของผู้ศรัทธาขบวนการศาสนาเหล่านั้นในบริบทของสังคมสมัยใหม่ ซึ่งย่อมจะนำไปสู่ความเข้าใจในโลกทัศน์และพฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมและจิตวิญญาณของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ที่มีความซับซ้อนอย่างยิ่ง ในที่นี้ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาเครือข่ายกลุ่มหนึ่งของผู้ศรัทธาในสำนักธรรมกาย ซึ่งกำลังที่เป็นที่สนใจของนักวิชาการและสื่อมวลชนอย่างมากในสังคมไทยปัจจุบัน

⁶² แสง จันทร์งาม, “ขบวนการธรรมกาย : บทวิเคราะห์พิเศษ” ปญญา, 7,32 (เมษายน-พฤษภาคม 2541) : 46.

ตอนที่ 2 ธรรมกาย : ปรัชญาการณทางศาสนาแห่งยุคสมัย

ด้วยความอ่อนแอของพุทธศาสนาไทยหลังจากได้ถูกปรับเปลี่ยนรากฐานความคิดและการจัดระเบียบการปกครองมากกว่าหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยอย่างสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น นับตั้งแต่การดำเนินงานตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) เป็นต้นมา ตลอดจนความขัดแย้งทางการเมืองที่ทวีเพิ่มมากขึ้นหลังปี พ.ศ.2516 อีกทั้งในปัจจุบันทุกสังคมในโลกอยู่ในสภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จนได้มีนักวิชาการเรียกโลกยุคนี้ว่า “โลกาภิวัตน์”⁶³ ปัจจัยที่สำคัญอันเป็นต้นเหตุของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมคือ มีความทันสมัย (Modernization) ความเป็นเมือง การเป็นอุตสาหกรรม ระบบราชการ เศรษฐกิจแบบการตลาด การพัฒนาและการรับเอาเทคโนโลยีในด้านต่างๆ โดยเฉพาะการสื่อสารที่ทันสมัยทำให้โลกปัจจุบันเป็นโลกไร้พรมแดน⁶⁴ เป็นที่น่าสังเกตว่า การเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในเมืองหลวงหรือเมืองใหญ่ของประเทศกำลังพัฒนาทั้งหลาย ประเทศไทยซึ่งเป็นประเทศกำลังพัฒนาก็เช่นเดียวกัน

สังคมไทยในปัจจุบันเป็นสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว อย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร มีอัตราการเปลี่ยนแปลงอยู่ในระดับสูงและรวดเร็วในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา โดยเฉพาะการรับวัฒนธรรมตะวันตก ทำให้คนกรุงเทพฯ เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างรวดเร็วและอย่างต่อเนื่อง วิฤตการณ์ทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ไม่คาดการณ์ไว้ก็ได้เกิดขึ้นในสังคมไทยเมื่อ พ.ศ.2540 ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวมีผลกระทบต่อคนไทยกันถ้วนหน้ามาจนถึงปัจจุบันคือ มีผลกระทบต่อชนทุกชั้นต่อกลุ่มคน ครอบครัว ลงมาถึงปัจเจกชน ผู้คนในสังคมได้ถูกสภาพการณ์ดังกล่าวบีบคั้นชีวิตและจิตใจ คนไทยส่วนมากขาดที่พึ่งทางใจทำให้หันเข้าไปหาไสยศาสตร์ กราบไหว้ภูตผีปีศาจ นางไม้ ต้นไม้ สัตว์ต่างๆ ที่มีลักษณะประหลาด⁶⁵ พวกเขาได้พยายามที่มุ่งแสวงหาความเชื่อทางศาสนาใหม่

⁶³ ทวีวัฒน์ ปุณฺททริกวิวัฒน์, “วิพากษ์นิยามแห่งยุคสมัย: ปฏิกริยาจากศาสนาในโลกที่สาม” สังคมศาสตร์ปริทัศน์ 18,1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2539), หน้า 62.

⁶⁴ โปรตดูรายละเอียดยที่ วราพร ศรีสุพรรณ, วิถีแห่งสังคมอุตสาหกรรมและการแสวงหาทางใหม่ (กรุงเทพมหานคร : เสมาธรรม, 2542)

⁶⁵ งามพิศ สัตย์สงวน, “ความเชื่อทางศาสนาและพิธีกรรมในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลหลังวิฤตเศรษฐกิจ” ใน เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการระดับชาติสาขาสังคมวิทยาครั้งที่ 1 เรื่อง สถานภาพผลงานวิจัยเกี่ยวกับพลวัตการปรับตัวของสังคมไทย จัดโดย สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ ระหว่างวันที่ 15-16 ธันวาคม 2543 ณ โรงแรมมิราเคิล แกรนด์ คอนเวนชัน ,หน้า 1.

สำหรับตนเอง จึงทำให้ขบวนการศาสนาแนวปฏิรูปต่างๆ และลัทธิใหม่เกิดขึ้นมากมายซึ่งสอดคล้องกับคำทำนายของบรรดาผู้หยั่งรู้ที่มีพยากรณ์โลกในช่วงเปลี่ยนศตวรรษนี้ว่า เมื่ออย่างเข้าสู่ศตวรรษใหม่ศาสนาที่เคยทรงพลังมานับพันปีจะเริ่มเสื่อมสลายลง เกิดลัทธิศาสนาใหม่ๆ ที่ตอบสนองต่อความต้องการคนรุ่นปัจจุบัน ความรู้สึกนึกคิดของคนไทยต่อการเปลี่ยนศตวรรษได้รับความสนใจมากซึ่งมาจากคำทำนายของนักพยากรณ์ชาวตะวันตก เช่น นอสตราดามุสหรือนักอนาคตศาสตร์บางท่านทำให้หนังสือเกี่ยวกับคำพยากรณ์เหล่านี้ขายดีเป็นอย่างมากยิ่ง ความคิดเหล่านี้เป็นอุดมการณ์ในลักษณะที่เรียกว่า Millennialism หรืออุดมการณ์พระศรีอาริย์ที่ผู้คนมีความคาดหวังและรอคอยสังคมใหม่ที่มีความเสมอภาค ทุกคนมีความสามารถเข้าถึงทรัพยากรได้เท่าเทียมกัน⁶⁶

เมื่อสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วโดยเฉพาะในด้านวัตถุนิยม เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอัตราความเจริญเติบโตอยู่ในระดับสูง ทำให้พุทธศาสนาไทยในปัจจุบันได้ถูกแปรสภาพเป็น “ตลาด” อีกประเภทหนึ่ง สิ่งที่น่ามาซื้อขายกันไม่ได้มีแต่เครื่องรางของขลังเท่านั้น แต่บุญกุศลและพิธีกรรมก็กลายเป็นสินค้าอีกแบบหนึ่งซึ่งสามารถซื้อหาได้ด้วยเงินตรา พุทธศาสนาจึงเข้าไปสู่ระบบทุนนิยมบริโภคนิยมอย่างสอดคล้อง ดังจะเห็นจากการเน้นคุณค่าของวัตถุนิยม ผู้คนในสังคมเกิดมีลักษณะของความเป็นปัจเจกชนนิยมสูง กระบวนการดังกล่าวมีลักษณะรวดเร็วทันใจโดยอาศัยอิทธิปาฏิหาริย์มาเป็นจุดขาย เป็นต้น⁶⁷ คนชั้นกลางที่ได้รับการศึกษาแผนใหม่ในสังคมเมืองซึ่งต้องการอะไรบางอย่างให้แก่ชีวิตของเขา เช่น การปรับปรุงตนเอง การสร้างความร่ำรวย สิทธิเสรีภาพตามแนวทางประชาธิปไตย พุทธศาสนาแนวจารีตเดิมที่ไม่อาจสนองตอบความต้องการแก่พวกเขาจึงมุ่งหวังที่จะสร้างวัดหรือชุมชนทางศาสนาเพื่อตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณของคนสมัยใหม่ที่เบื่อหน่ายวัดตามแบบของคณะสงฆ์ไทยที่เป็นอยู่ดังเช่นวัดที่มีหน้าที่เพียงพิธีกรรมไม่สามารถสนองความต้องการใหม่ที่หลากหลายให้แก่คนในสังคมเมืองสมัยใหม่⁶⁸ ที่จะสามารถแสวงหาความสุขและความสำเร็จทางวัตถุพร้อมกันไปด้วย กรณีของสำนักกรรมกายจึงได้เกิดขึ้นท่ามกลางสถานการณ์ทางสังคมเช่นนี้

⁶⁶ ชุตินา ชื่นเจริญ, “อุดมการณ์พระศรีอาริย์ ความหวังเมื่อใกล้กลียุค” กรุงเทพมหานคร 3 กุมภาพันธ์ 2542 : 8.

⁶⁷ พระไพศาล วิสาโล, “เมืองไทยในอนาคตพุทธศาสนาแบบบริโภคนิยม” มติชนรายวัน 11 ตุลาคม 2543 : 6.
; สุวรรณ สถาอานันท์, เงินกับศาสนา: เทพพุทธแห่งยุคสมัย (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดิมทอง, 2541), หน้า 7.

⁶⁸ โปรดดูรายละเอียดที่ พระราชวรเมธี (ประยุทธ์ ปยุตโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลดิมทอง, 2527) ; ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, วิกฤตพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2542)

ความเป็นมาของสำนักธรรมกาย

สำนักธรรมกายนับเป็นขบวนการพุทธศาสนาแนวปฏิรูปที่โดดเด่นที่สุดกลุ่มหนึ่งของในสังคมไทยช่วง 4 ทศวรรษของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมจากการดำเนินงานตามนโยบายการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่ผ่านมา สำนักธรรมกายได้มีจุดกำเนิดจากศิษยานุศิษย์กลุ่มหนึ่งของพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร)⁶⁹ (พ.ศ.2427-2502) หรือหลวงพ่อดิตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ศิษยานุศิษย์เหล่านั้นนำโดยอุบาสิกจันทร์ ขนนกยูง (พ.ศ.2450-2543)⁷⁰ แม่ชีคนหนึ่งของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ได้รวมกลุ่มสมาชิกผู้ใกล้ชิดจำนวนหนึ่งขึ้นเพื่อเผยแผ่ธรรมตามเจตนารมณ์ของพระมงคลเทพมุนีในการเผยแผ่วิชชาธรรมกายให้กว้างขวางต่อไป ในเรื่องดังกล่าวจากงานวิจัยที่ศึกษาเรื่องสำนักธรรมกายของอภิญญา เฟื่องฟูสกุล ได้กล่าวว่า ภายหลังจากมรณภาพของพระมงคลเทพมุนีเมื่อปี พ.ศ.2502 ทำให้กลุ่มศิษยานุศิษย์ในวัดปากน้ำภาษีเจริญได้แตกแยกออกเป็นสองฝ่ายที่สำคัญ คือ ฝ่ายของวัดพระธรรมกายโดยผ่านทางอุบาสิกจันทร์ ขนนกยูง ผู้เป็นศิษย์รุ่นหลังของพระมงคลเทพมุนีที่บรรดาศิษย์ฝ่ายวัดพระธรรมกายได้มักจะอ้างความชอบธรรมในข้อเขียนเรื่องประวัติการสร้างวัดพระธรรมกายว่าพระมงคลเทพมุนีได้ให้ความไว้วางใจอุบาสิกจันทร์ ขนนกยูงในการทำภารกิจสำคัญในการสืบทอดวิชชาธรรมกายโดยสั่งว่า

“...ลูกจันทร์ พยายามรักษาวิชชาธรรมกาย ประคองเอาไว้ให้ดีนะ ยังมีธาตุธรรมประเภทเดียวกับเรา กำลังจะตามมาอีกเป็นระลอกที่สอง เด็กๆพวกนี้มากันเป็นหมู่ใหญ่ทีเดียว เขาจะเป็นกำลังให้พระศาสนาได้มาก...”⁷¹

ในบันทึกของศิษย์ฝ่ายวัดพระธรรมกายมักจะเน้นให้เห็นว่าอุบาสิกจันทร์ได้รับฐานะอันยิ่งใหญ่เป็นศิษย์เอกของพระมงคลเทพมุนีผู้เป็นทนายสืบทอดวิชชาธรรมกายที่สำคัญที่สุด ฝ่ายนี้คือกลุ่มที่มาจัดตั้งศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรมหรือวัดพระธรรมกาย ณ ตำบลคลองสาม อำเภอลองหลวง

⁶⁹ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือที่พุทธศาสนิกชนนิยมเรียกท่านว่า “หลวงพ่อดิตเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ” เป็นเกจิอาจารย์รูปสำคัญในสังคมไทยที่มีผู้นับถืออย่างกว้างขวาง เป็นพระอาจารย์ใหญ่ในสายวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งมีผลงานที่สำคัญในการเป็น “ผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย” เมื่อปี พ.ศ.2460 ซึ่งอ้างว่าเป็นสมาธิสายหนึ่งในพุทธศาสนาที่สูญหายไปจากพุทธศาสนาประมาณ 500 ปี

⁷⁰ ชีวิตประวัติของอุบาสิกจันทร์ ขนนกยูงโดยละเอียดโปรดดูที่ ถวิล (บุญทรง) วัชรวิบูล, ผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จของวัดพระธรรมกาย (กรุงเทพมหานคร : บ้านหนังสือ, 2531)

⁷¹ “จดหมายเหตุวัดพระธรรมกาย” จดหมายข่าวกัลยาณมิตร 9 กุมภาพันธ์-3 มีนาคม 2533 : 26.

จังหวัดปทุมธานีในปี พ.ศ.2513 ส่วนศิษยานุศิษย์อีกฝ่ายหนึ่งของพระมงคลเทพมุนี ซึ่งได้นำโดย พระเสริมชัย ชยมังคโล ซึ่งมีความใกล้ชิดกันกับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (เกี่ยว อุปาสโน)⁷² เจ้าอาวาส วัดสระเกศวรมหาวิหาร ผู้ซึ่งเป็นกรรมการหาเถรสมาคมที่มีความอาวุโสและทรงอิทธิพลที่สุดใน คณะสงฆ์ อีกทั้งฝ่ายของพระเสริมชัย ชยมังคโล มีความสนิทสนมอย่างยิ่งกับพระอาจารย์ใหญ่ ฝ่ายวิปัสสนาธุระของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ตลอดจนศิษย์รุ่นอาวุโสจำนวนหนึ่งที่อ้างว่ากลุ่มของตน ได้รับการสืบทอดวิชาธรรมกายมาจากพระมงคลเทพมุนีโดยตรงมากกว่าฝ่ายของอุบาสิกากันทร ขนนกยูง ซึ่งเป็นเพียงศิษย์รุ่นหลังเท่านั้น ฝ่ายนี้ได้รวบรวมกลุ่มศิษย์ผู้ใกล้ชิดไปตั้งสำนักสงฆ์ชื่อ “สถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย” ที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรีและต่อมาสำนักสงฆ์ แห่งนี้ได้ยกฐานะเป็นวัดชื่อ “วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม” โดยมีพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่ พระองค์หนึ่งให้การสนับสนุนการดำเนินงาน ทั้งสองฝ่ายนั้นต่างก็พยายามอ้างความชอบธรรมในการสืบทอดวิชาธรรมกายจากต้นกำเนิดไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน⁷³

ความไม่ลงรอยกันของศิษยานุศิษย์ทั้งสองฝ่ายนี้ได้ปรากฏให้เห็นในการเขียนชีวประวัติ ของพระมงคลเทพมุนีในฉบับที่จัดทำโดยคณะศิษย์วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ ที่ก่อนมาสนับสนุนทางฝ่าย ของพระเสริมชัย ชยมังคโล เป็นผู้จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2529 ไม่ได้มีการกล่าวถึงศิษย์คนสำคัญที่ชื่อ อุบาสิกากันทร ขนนกยูง ในฐานะศิษย์คนสำคัญผู้สืบทอดวิชาธรรมกายอย่างที่ท่านกัณฐกรมกาย กล่าวอ้างเลย⁷⁴ ซึ่งในขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่วัดพระ ธรรมกายกำลังเติบโตเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้าง ขววงทั่วประเทศ ส่วนฝ่ายของอุบาสิกากันทรเองก็มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะสร้างความสำคัญให้ แก่ฝ่ายของตนในฐานะผู้สืบทอดสายธรรมจากแหล่งต้นกำเนิด โดยปรากฏผ่านข้อเขียนชีวประวัติ ของการสร้างวัดพระธรรมกาย การสร้างรูปเหมือนของพระมงคลเทพมุนีด้วยทองคำบริสุทธิ์ขนาด เท่าครึ่งขององค์จริง การสร้างมหาวิหารพระมงคลเทพมุนี การจัดงานบูชาธรรมในวันครูธรรมกาย ซึ่งเป็นวันที่อ้างว่าพระมงคลเทพมุนีได้ค้นพบวิชาธรรมกาย การแต่งเพลงสดุดี การแต่งบทสวด บูชาคุณของท่าน เป็นต้น

ในระยะแรกช่วงปี พ.ศ.2505-2510 ฝ่ายของอุบาสิกากันทร ขนนกยูง ได้มีการรวมตัวขึ้นที่ บ้านธรรมประสิทธิ์ซึ่งอยู่ในบริเวณของวัดปากน้ำ กรุงเทพมหานคร โดยทางกลุ่มศิษยานุศิษย์ของ

⁷² สมเด็จพระพุฒาจารย์(เกี่ยว อุปาสโน) เจ้าอาวาสวัดสระเกศวรมหาวิหารและเจ้าคณะใหญ่หนตะวันออก เป็นพระเถระที่มีอาวุโสสูงสุดของสาขมหานิกายและมีอิทธิพลมากที่สุดรูปหนึ่งในมหาเถรสมาคม เมื่อมีการ ก่อตั้งสถาบันพุทธภาวนาวิชชาธรรมกายในปี พ.ศ.2513 ได้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานสถาบันด้วย

⁷³ อภิญา เพ็ญฟูสกุล, ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย, หน้า 25

⁷⁴ โปรดดูรายละเอียดที่ สมาคมศิษย์หลวงพ่อดุสิตปากน้ำ ภาษีเจริญ, พระมงคลเทพมุนี : ประวัติหลวงพ่อดุสิต ปากน้ำและคู่มือสมาธิ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2529)

อุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูงนั้น ส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวซึ่งเป็นผู้มีการศึกษาดี เป็นนักธุรกิจและ นักศึกษามหาวิทยาลัย ในบรรดาศิษย์เหล่านั้นมีนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์สองคนคือ นายไชยบูลย์ สุทธิผลและนายเผด็จ ผ่องสวัสดิ์⁷⁵ ทั้งสองต่างเป็น “ศิษย์เอก” ของอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูงและเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการบุกเบิกก่อตั้งวัดพระธรรมกายในเวลาต่อมา ทั้งสองท่านได้ ชักนำบรรดาเพื่อนร่วมสถาบันเดียวกันให้มาสนใจการปฏิบัติธรรม ณ บ้านธรรมประสิทธิ์ ภายใน วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เป็นจำนวนมาก ต่อมาเมื่อจำนวนศิษยานุศิษย์ของอุบาสิกาจันทร์เพิ่มจำนวน มากขึ้นได้ก่อให้เกิดการเพ่งเล็งและเขม่นจากศิษย์อื่นๆของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ จึงทำให้ฝ่ายของ อุบาสิกาจันทร์คิดจะแยกตัวออกมา อย่างไรก็ตามในบรรดาพระผู้ใหญ่ของวัดปากน้ำ ภาษีเจริญนั้น คือพระเทพวรเวที(ช่วง วรบุญโญ)⁷⁶เป็นผู้มีสายสัมพันธ์ที่ดียิ่งและมีส่วนช่วยเหลือให้ความสนับสนุน กับฝ่ายของอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูงในการเชื่อมต่อกับวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ จนกระทั่งถึงปัจจุบัน

ต่อมาในปี พ.ศ.2512 นายไชยบูลย์ สุทธิผลได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ พัทธสีมาของ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร โดยมีพระเทพวรเวที (ช่วง วรบุญโญ) เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้รับฉายาว่า “ธัมมชโย” ซึ่งต่อมาก็คือพระอริการไชยบูลย์ ธัมมชโย เป็นเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย รูปแรก ในปี พ.ศ.2513 ฝ่ายของอุบาสิกาจันทร์ได้จัดตั้งมูลนิธิชื่อ “มูลนิธิธรรมประสิทธิ์” ภายหลังได้ขอเปลี่ยนชื่อเป็นมูลนิธิธรรมกาย⁷⁷ ในปีเดียวกันนั้นเองได้มีผู้มีจิตศรัทธาได้บริจาคที่ดิน จำนวน 196 ไร่ ณ ตำบลคลองสาม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี อยู่ตั้งทางด้านเหนือของ ขานเมืองกรุงเทพมหานคร การสร้างวัดพระธรรมกายจึงได้เริ่มต้นขึ้นโดยฝ่ายของอุบาสิกาจันทร์ได้ ย้ายสถานที่ปฏิบัติธรรมจากบ้านธรรมประสิทธิ์ ภายในวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ไปยังที่ดินผืนใหม่ซึ่งมีผู้บริจาคให้นี้ได้จัดตั้งเป็นสำนักสงฆ์ใช้ชื่อว่า “ศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม” โดยคณะผู้ก่อตั้งมีปณิธานว่า

⁷⁵ นายไชยบูลย์ สุทธิผลต่อมาได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุได้รับฉายาว่า “ธัมมชโย” ซึ่งก็คือพระราชภาวนาวิสุทธิ หรือหลวงพ่อดัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายรูปแรก ส่วนนายเผด็จ ผ่องสวัสดิ์ต่อมาได้อุปสมบทเป็น พระภิกษุได้รับฉายาว่า “ทตฺตชีโว” ซึ่งก็คือพระภาวนาวิริยคุณหรือหลวงพ่อทตฺตชีโว เป็นรองเจ้าอาวาส ภายหลังเกิดวิกฤตการณ์ธรรมกายในปี พ.ศ.2543 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสรูปที่สอง

⁷⁶ พระเทพวรเวที(ช่วง วรบุญโญ) ได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญสืบแทนพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) ต่อมาดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือและกรรมกรมหาเถรสมาคม

ในปี พ.ศ. 2539 ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าจารย์

⁷⁷ วัดพระธรรมกาย, 29 ปีแห่งการสร้างความดีวัดพระธรรมกาย (กรุงเทพมหานคร : บริษัทยงวารการพิมพ์ จำกัด, 2542), หน้า 25.

“...เราต้องการจะสร้างวัดที่เป็นวัด สร้างพระที่เป็นพระ เพื่อสร้างคนให้เป็นคนและรวมคำว่า ดีที่สุดของทุกอย่างไว้ที่วัดแห่งนี้...”⁷⁸

ต่อมาเมื่อวันที่ 12 มกราคม พ.ศ.2522 สำนักสงฆ์แห่งนี้ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมายกฐานะขึ้นเป็นวัดที่เป็นนิติบุคคลชื่อว่า “วัดวชิรธรรมกายาราม” และภายหลังในปี พ.ศ.2524 ได้เปลี่ยนชื่อวัดเป็น “วัดพระธรรมกาย” ดังเช่นปัจจุบัน ในงานชิ้นนี้เรียกชื่อของวัดพระธรรมกายว่า “สำนักธรรมกาย” โดยมีความมุ่งหมายเพื่อบอกถึงความเป็นกลุ่มความเชื่อทางศาสนาหรือขบวนการทางศาสนาใหญ่ที่สำคัญของสังคมไทยแห่งหนึ่ง แต่บางครั้งจะเรียกว่า “วัดพระธรรมกาย” เพื่อให้หมายถึงสถาบันทางศาสนาหรือสถานที่ของการประกอบศาสนพิธีและการรวมตัวของผู้เข้ามาร่วมปฏิบัติธรรม

ในปี พ.ศ.2526 สำนักธรรมกายโดยมูลนิธิธรรมกายได้จัดซื้อที่ดินเพิ่มขึ้นอีก 2,000 ไร่ในบริเวณใกล้เคียงจากชาวบ้านเพื่อสร้างเป็นศูนย์กลางและศูนย์กลางธรรมกายแห่งโลก ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดความขัดแย้งกับชาวบ้านส่วนหนึ่ง ในละแวกนั้นซึ่งเป็นผู้เช่าที่ดินจากเจ้าของที่ได้ขายที่ดินให้แก่สำนักธรรมกาย เรื่องนี้กลายเป็นข่าวพาดหัวหนังสือพิมพ์หลายฉบับในช่วงเวลานั้น นับแต่ปลายปี พ.ศ.2528 เป็นต้นมาจนตลอดปี พ.ศ.2529 เป็นช่วงที่สำนักธรรมกายมีกิจกรรมสูงสุด มีการประชาสัมพันธ์ที่สื่อมวลชนให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง มีพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ ข้าราชการระดับสูง นักธุรกิจใหญ่มาร่วมงานในวันสำคัญทางศาสนาหลายครั้ง กิจกรรมสำคัญที่เกิดขึ้นได้แก่ ธุดงค์สร้างปีเก่า-ต้อนรับปีใหม่ วันมาฆบูชา ซึ่งหนังสือพิมพ์ระดับยักษ์ใหญ่ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษตีพิมพ์ภาพมหาสมาคมที่สาธุชนมาร่วมพิธีจุดมาฆประทีปและพาดหัวข่าวว่า “พุทธศาสนิกชนตื่นตัวในศานนับนับแสน ปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย” นอกจากนี้ในวันวิสาขบูชา ธุดงค์วันแม่แห่งชาติ งานทอดกฐินประจำปี และธุดงค์ราชบูชาเพื่อเฉลิมพระเกียรติแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปีเดียวกันนั้นได้มีผู้คนจากทั่วประเทศลั่งไหลมาปฏิบัติธรรมนับแสน⁷⁹ จนทำให้สำนักธรรมกายเป็นขบวนการพุทธศาสนาแนวปฏิรูปที่มีคนรู้จักอย่างแพร่หลายออกไปทั่วประเทศ

กิจกรรมดังกล่าวสำนักธรรมกายที่ผ่านมาได้พยายามเชื่อมต่อกับภาคราชการและคณะสงฆ์เพื่อสนับสนุนการดำเนินงานและสถานภาพของตนเองเป็นการปรับตัวเข้าสู่ระบบอุปถัมภ์ ดังเช่นการมีความสัมพันธ์ที่สนิทแนบแน่นกับพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นผู้ใหญ่บางพระองค์ นักการเมือง ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระเถระชั้นผู้ใหญ่ผู้ดำรงตำแหน่งเป็นกรรมการมหาเถรสมาคมหลายรูป

⁷⁸ “หมายเหตุวัดพระธรรมกาย” จดหมายข่าวกัลยาณมิตร. 9 กุมภาพันธ์-3 มีนาคม 2533 : 26.

⁷⁹ “สื่อมวลชนมองวัด” จดหมายข่าวกัลยาณมิตร 9 กุมภาพันธ์-3 มีนาคม 2533 : 16

การสร้างพันธมิตรกับวัดต่างๆทั่วประเทศโดยผ่านเครือข่ายภิกษุสงฆ์ของตนในส่วนภูมิภาค จนมีผลให้ในช่วงเวลานั้นสำนักธรรมกายได้รับการยอมรับจากภาครัฐในวงกว้างออกไป ดังเห็นได้จากในปี พ.ศ.2534 พระอธิการไชยบุญ ฐัมมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในขณะนั้นได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญฝ่ายวิปัสสนาธุระที่ "พระสุธรรมยานเถระ" ซึ่งเป็นการเลื่อนสมณศักดิ์ที่ข้ามชั้นจากการเป็นพระอธิการโดยไม่ต้องผ่านชั้นของพระครูสัญญาบัตรที่เป็นธรรมเนียมตามปกติซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณ สุวณฺโณ) ในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือและกรรมการมหาเถรสมาคม

ในปีถัดไปนั่นเองคือ ปี พ.ศ.2535 พระเผด็จ ทตฺตชีโว รองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในขณะเวลานั้น ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญฝ่ายวิปัสสนาธุระเป็นที่ "พระภวานาวิริยคุณ" ต่อมาปี พ.ศ.2536 พระภวานาวิริยคุณ(เผด็จ ทตฺตชีโว) ยังได้รับพระราชทานเสนาสนาธรรมจักรในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์แก่พุทธศาสนาจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนาวันวิสาขบูชา ณ ห้องสนามหลวง นอกจากนี้ปี พ.ศ.2537 พระราชภวานาวิสุทธิ์(ไชยบุญ ฐัมมชโย) ยังได้รับปริญญามหาบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยผ่านการผลักดันของกลุ่มแกนนำภิกษุสงฆ์ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งก่อนหน้านี้มีความพยายามของศิษยานุศิษย์ซึ่งเป็นการส่งเสริมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ผลักดันให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีการถวายปริญญาคุณวุฒิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้แก่ท่าน แต่ไม่ผ่านความเห็นชอบของสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้วยเหตุผลว่าผู้บริหารมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในยุคนั้นมีนโยบายถวายปริญญากิตติมศักดิ์ให้พระภิกษุสงฆ์⁸⁰ ต่อมาในปี พ.ศ.2539 เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ "พระราชภวานาวิสุทธิ์" ที่น่าสังเกตการเลื่อนสมณศักดิ์ดังกล่าวใช้เวลาที่สั้นมากเพียง 5 ปีจากพระราชาคณะชั้นสามัญมาเป็นพระราชาคณะชั้นราช เพราะได้แรงสนับสนุนจากพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่มีอิทธิพลสูงในมหาเถรสมาคม⁸¹

นอกจากนี้แล้วสำนักธรรมกายยังมีการขยายตัวเพื่อสร้างการยอมรับในระดับนานาชาติโดยสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกองค์การพุทธศาสนิกชนสัมพันธ์แห่งโลกและองค์การยูพุทธศาสนิกชนสัมพันธ์แห่งโลกในปี พ.ศ.2529 ตลอดจนมีความพยายามส่งคนของตนเองเข้าชิงตำแหน่งประธานของทั้งสององค์กรโดยนายสมหมาย กระจ่าง ตัวแทนของสำนักธรรมกายได้รับเลือกเป็นประธานองค์การยูพุทธศาสนิกชนสัมพันธ์แห่งโลกในปี พ.ศ.2541 ส่วนการเสนอตัวเข้าชิงตำแหน่งประธานองค์การพุทธศาสนิกชนสัมพันธ์แห่งโลกนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ นอกจากนี้ได้มีการส่งผู้แทนของ

⁸⁰ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล เรื่องเดียวกัน, หน้า 124

⁸¹ สัมภาษณ์พระภิกษุคนสำคัญรูปหนึ่งของวัดพระธรรมกาย เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2543

มูลนิธิตรรณกายเข้าไปเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ ประเภทไม่ใช้รัฐบาลอีกด้วย ในปี พ.ศ.2536 ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับวัดผอกลงซาน แห่งประเทศไต้หวัน ซึ่งเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนิกายมหายานที่ใหญ่ที่สุดแห่งหนึ่งของโลกมีสาขาสืบถึง 140 แห่งทั่วโลก โดยได้มีการลงนามในสัญญาเป็นวัดที่วัดน้อง⁸² ในปี พ.ศ.2538 สำนักธรรมกายได้มีการจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำต่างประเทศที่เมืองลอสแอนเจลิส มลรัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกาเป็นแห่งแรกและได้ขยายการจัดตั้งไปยังประเทศต่างๆทั่วโลกจนกระทั่งปัจจุบัน(พ.ศ.2544) มีศูนย์กลางปฏิบัติธรรมที่มีการส่งพระภิกษุและเจ้าหน้าที่ไปประจำถึง 13 แห่งใน 9 ประเทศทั่วโลก⁸³ ความเติบโตของสำนักธรรมกายสามารถก้าวกระโดดไปอย่างรวดเร็วจากยุคที่เศรษฐกิจไทยเฟื่องฟูอย่างสูงตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 จนถึง พ.ศ.2543 เป็นเวลา 15 ปี ได้ขยายให้มีการใช้พื้นที่รุดงคสถานพัฒนามาเป็นศูนย์กลางธรรมกายแห่งโลกและมีผู้มาปฏิบัติธรรมจำนวนนับหลายแสนคน โดยมีการระดมทุนอย่างมหาศาลเพื่อสร้างเป็นศูนย์กลางพุทธศาสนาที่สำคัญของโลก

สิ่งที่น่าสนใจอย่างมากก็คือศักยภาพสำนักธรรมกายที่มีสามารถจัดองค์กรและการบริหารระบบงานอย่างมีประสิทธิภาพและสามารถเกิดเครือข่ายกัลยาณมิตรออกไปได้กว้างขวางทั่วโลกได้เพียงนี้ มีสิ่งใดที่เป็นปัจจัยสำคัญอันทำให้สำนักธรรมกายมีความเจริญรุดหน้าแบบก้าวกระโดดเป็นองค์กรระดับนานาชาติได้อย่างรวดเร็ว คิดว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะพิจารณาถึงโครงสร้างการบริหารงานองค์กรเพื่อสามารถเข้าใจและเห็นถึงศักยภาพอันแท้จริงของสำนักธรรมกาย

โครงสร้างองค์กรของสำนักธรรมกาย

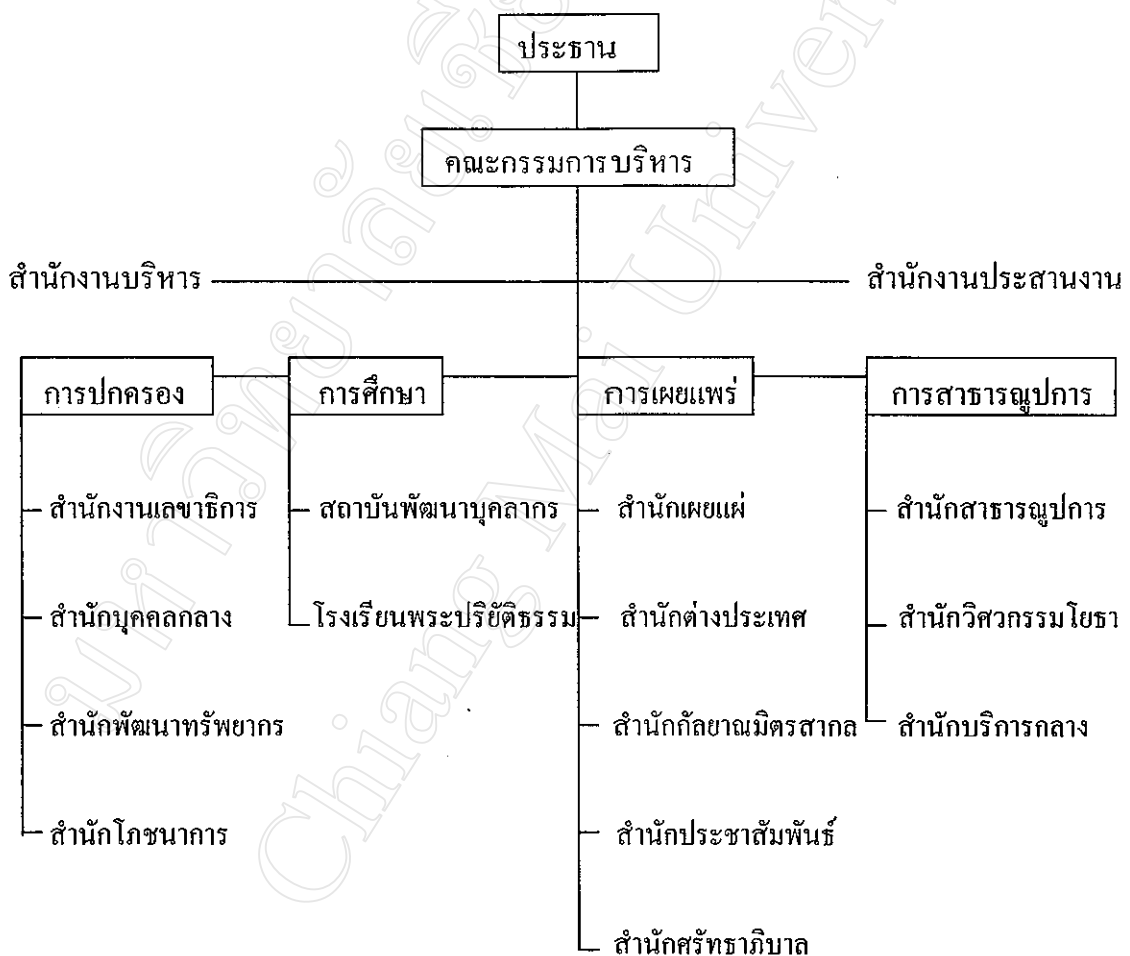
สำนักธรรมกายมีรูปแบบการจัดการแบบองค์กรสมัยใหม่โดยดำเนินงานผ่านรูปแบบของมูลนิธิที่เป็นองค์กรนิติบุคคล ชื่อ “มูลนิธิตรรณกาย” การจัดแบ่งภาระกิจหน้าที่ต่างๆของหน่วยงานเช่นเดียวกับองค์กรการบริหารงานทั่วไปที่มีการบังคับบัญชาลดหลั่นลงมาเป็นระบบ การจัดรูปแบบองค์กรเช่นนี้เพื่อให้มีประสิทธิภาพสำหรับองค์กรบริหารขนาดใหญ่ที่มีภาระกิจมาก ผู้บริหารสูงสุดขององค์กรคือประธานมูลนิธิตรรณกายซึ่งก็คือเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายโดยตำแหน่ง ได้แบ่งเป็นหน่วยงานในสังกัดระดับรองลงมาอีกเรียกว่า “สำนัก” หรือหน่วยงานอื่นๆที่มีฐานะเทียบเท่า โดยมีผู้อำนวยการของแต่ละสำนักเป็นผู้บริหารของหน่วยงาน หน่วยงานระดับรองนั้นได้ทำหน้าที่เป็นแขนงของมูลนิธิตรรณกายนั้น มีการกระจายงานตามภาระกิจหน้าที่ต่างๆเพื่อสนับสนุนการทำงานของมูลนิธิ มีจำนวน 13 หน่วยคือ สำนักเลขานุการ สำนักบุคคลกลาง สำนักพัฒนาทรัพยากร สำนักโภชนาการ สำนักเผยแผ่ สำนักต่างประเทศ สำนักกัลยาณมิตรสากล สำนักประชาสัมพันธ์

⁸² มูลนิธิตรรณกาย, เจาะลึกวัดพระธรรมกาย, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : ประดิพัทธ์, 2541), หน้า 42

⁸³ เรื่องเดียวกัน

สำนักศรัทธาภิบาล สำนักสาธารณูปโภค สำนักวิศวกรรมโยธา สำนักบริการกลาง สถาบันพัฒนาบุคลากรและโรงเรียนพระปริยัติธรรม แต่ละสำนักหรือหน่วยงานที่มีฐานะเทียบเท่าจะแบ่งส่วนงานที่แยกย่อยออกเป็นแผนกต่างๆตามภาระหน้าที่ของสำนักนั้นอีกชั้นหนึ่ง ดังรายละเอียดตามผังข้างล่างนี้

ผังการบริหารงานมูลนิธิธรรมกาย

ที่มา : หนังสือ 29 ปี แห่งการสร้างคนดี วัดพระธรรมกาย, 2542

จากการศึกษาพบว่ากลไกที่สำคัญยิ่งของการบริหารงานขององค์กรคือ บุคลากรประจำ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ประเภทได้แก่ พระภิกษุ-สามเณรและฆราวาส จากข้อมูลสถิติเมื่อวันที่ 11 มกราคม พ.ศ.2542 สำนักธรรมกายมีบุคลากรประจำรวมจำนวนทั้งสิ้น 1,390 รูป/คน โดยแบ่งเป็นพระภิกษุ

652 รูป สามเณร 263 รูป อุบาสก 116 คน และอุบาสิกา 359 คน⁸⁴ บุคลากรทั้งสองประเภทมีระบบการคัดเลือกและกลั่นกรองเป็นอย่างดี โดยเฉพาะมีการกำหนดคุณสมบัติของการศึกษาซึ่งพระภิกษุและฆราวาสต้องจบการศึกษาอย่างน้อยอนุปริญญาหรือปริญญาตรีขึ้นไป การที่สำนักธรรมกายมีบุคลากรที่อย่างน้อยได้ผ่านการศึกษาระดับสูงมาแล้ว ทำให้ความสามารถในการพัฒนาตนเองเพื่อความเข้มแข็งขององค์กรจึงเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ การคัดเลือกพระภิกษุนั้นมาโดย 2 ทาง คือ พระภิกษุที่ได้เข้าอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ในแต่ละปี ซึ่งหลังจากเสร็จสิ้นการอบรมในโครงการธรรมทายาทดังกล่าวพระภิกษุบางรูปมีความศรัทธาจึงไม่ได้ลาสิกขาออกไปและปวารณานาถรับใช้พระพุทธศาสนาบวชเป็นพระภิกษุประจำในสำนักธรรมกายต่อไป ซึ่งพระภิกษุเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นบัณฑิตมหาวิทยาลัยที่สำเร็จการศึกษาอย่างน้อยระดับปริญญาตรีมาแล้วและไม่มีภาระกิจครอบครัวจึงสามารถทุ่มเทชีวิตและการทำงานให้แก่กับงานของพระศาสนาได้อย่างเต็มที่ ส่วนพระภิกษุอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มน้อยแต่เป็นพระภิกษุนระดับผู้บริหารสำคัญทั้งสิ้น บุคลากรกลุ่มดังกล่าวนี้จะคัดเลือกจากฆราวาสชายโสดที่ทำงานและผ่านการอบรมภายในสำนักธรรมกายอย่างดีเป็นเวลาหลายสิบปี โดยคณะสงฆ์ของสำนักธรรมกายจะเป็นผู้คัดเลือกให้บวชซึ่งมีจำนวนเพียงไม่กี่คนเท่านั้นที่มีโอกาสและเมื่อบวชแล้วจะได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง รวมทั้งมีตำแหน่งบริหารภายในองค์กรอยู่ในระดับสูงและเป็นที่ไว้วางใจของเจ้าอาวาสหรือประธานมูลนิธิธรรมกาย

ส่วนฆราวาสซึ่งมีทั้งชายและหญิงทั้งหมดมีสถานภาพโสดอายุไม่เกิน 40 ปี ในระยะแรกของการสร้างวัดพระธรรมกายผู้มีจิตศรัทธาหรือบัณฑิตซึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย เข้ามาปฏิบัติธรรมที่วัดอย่างสม่ำเสมอและเป็นที่รู้จักคุ้นเคยภายในกลุ่มผู้บริหารสำนักธรรมกายสามารถเข้ามาทำหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ประจำทำงานให้กับพระศาสนา แต่ภายหลังเมื่อมีคนจำนวนมากที่สนใจเข้ามาเป็นบุคลากรประจำจึงมีระบบและกลไกการคัดเลือกที่รัดกุมมากขึ้นเช่นเดียวกับการสมัครเข้าทำงานในองค์กรธุรกิจทางโลก โดยจะดำเนินการคัดเลือกตามประกาศของมูลนิธิธรรมกายในแต่ละปี ซึ่งมีกระบวนการของการสอบข้อเขียนและสัมภาษณ์ รวมทั้งทดลองงานด้านต่างๆของมูลนิธิ ต่อจากนั้นจะต้องเข้ารับการอบรมตามโครงการต่างๆที่สำคัญ อาทิเช่น โครงการอาสาภักตยาณมิตร โครงการบัณฑิตแก้ว เพื่อฝึกอบรมตนเองในด้านการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย แต่งชุดขาว ถือศีล 8 เจริญสมาธิภาวนา เป็นเวลา 1 ปี เพื่อให้เชื่อได้แน่ว่าได้รับการปลูกฝังอุดมการณ์ทางศาสนาและระเบียบปฏิบัติเป็นอย่างดีแล้ว จึงจะได้รับการบรรจุให้เป็นเจ้าหน้าที่ประจำของมูลนิธิธรรมกายในสำนักต่างๆตามโครงสร้างการบริหารงานของมูลนิธิธรรมกาย โดยได้รับเงินเดือนประมาณเดือนละ

⁸⁴ มูลนิธิธรรมกาย, 29 ปีแห่งการสร้างคนดี วัดพระธรรมกาย พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดอกเบญจ จำกัด, 2542), หน้า 25.

3 พันบาทพร้อมสวัสดิการที่จำเป็นอีกจำนวนหนึ่งซึ่งไม่มากนัก เช่น ห้องพักในอาคารที่พักอาศัยซึ่งมูลนิธิจัดให้ เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย อาหารวันละ 2 มื้อและรถจักรยานคนละ 1 คัน เป็นต้น

วุฒิการศึกษาของพระภิกษุและสามเณรประจำ

	ปริยญาโท	ปริยญาตรี	อาชีวศึกษา	มัธยมศึกษา	ประถมศึกษา	รวม
พระภิกษุ	22	289	115	155	71	652
สามเณร	-	-	1	63	199	263
รวม	22	289	116	218	270	915

วุฒิการศึกษาของฆราวาสประจำ (เจ้าหน้าที่ประจำ)

	ปริยญาเอก	ปริยญาโท	ปริยญาตรี	อาชีวศึกษา	มัธยม/ประถม	รวม
อุบาสก	-	2	91	14	9	116
อุบาสิกา	1	9	316	28	5	359
รวม	1	11	407	42	14	475

ที่มา : หนังสือ 29 ปีแห่งการสร้างคนดี วัดพระธรรมกาย, 2542

การที่มีคนหนุ่มสาวเข้ามาทำหน้าที่ประจำของมูลนิธิธรรมกายจึงเป็นความน่าสนใจว่า หากเปรียบเทียบกับผู้สำเร็จการศึกษาระดับปริยญาตรีที่เข้าทำงานในภาครัฐหรือเอกชน โดยปกติจะได้รับเงินเดือนขั้นต้นที่ประมาณ 6 พันกว่าบาทหรือมากกว่านั้น ซึ่งได้รับค่าตอบแทนและสวัสดิการอื่น ๆ มากกว่าบุคลากรประจำของมูลนิธิธรรมกาย บุคลากรจำนวนไม่น้อยที่สมัครเข้าทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ประจำของมูลนิธิธรรมกายสำเร็จการศึกษาจากสาขาซึ่งเป็นที่ต้องการของตลาดแรงงาน เช่น สาขาแพทยศาสตร์ ทันตแพทยศาสตร์ วิทยาศาสตร์การแพทย์สาขาต่างๆ วิศวกรรมศาสตร์ และบริหารธุรกิจ เป็นต้น เหตุใดถึงทั้งโอกาสของความก้าวหน้าทางวัตถุในชีวิตเข้ามาทำงานให้พระศาสนาทั้งที่ผลตอบแทนในทางวัตถุและความก้าวหน้าในชีวิตมีน้อยมาก สิ่งใดเป็นเหตุผลที่อยู่

เบื้องหลังความคิดของคนหนุ่มสาวเหล่านี้ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล ผู้ศึกษาวิจัยเรื่องสำนักธรรมกาย ได้วิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า

“...ไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะปรับตัวเข้ากับชีวิตดังกล่าวสำหรับหนุ่มสาวที่เพิ่งจบการศึกษาและมีทางเลือกอื่นๆ ที่สดใสในชีวิต อะไรเล่าที่ทำให้ทางเลือกเส้นนี้ดูพิเศษ ผู้วิจัยคิดว่ามีสิ่งชัดเจนที่เป็นนามธรรมสำหรับชีวิตที่ขาดแคลนสิ่งตอบแทนรูปธรรมเช่นนี้ นั่นก็คือการที่หนุ่มสาวเหล่านี้รู้สึกว่าเขาต่างจากคนธรรมดา การถือศีลแปด การดำรงชีวิตที่เสียสละ การอุทิศตนและความอดทนทำให้พวกเขาเป็น “มรณวาสตัวอย่าง” ซึ่งเป็นทั้ง “แม่แบบ” ของมรณวาสที่ดีและเป็นทั้งจักรกลจำเป็นในการเผยแผ่ศาสนา...”⁸⁵

การบริหารงานองค์กรภายในของสำนักธรรมกายอยู่ภายใต้การดำเนินงานในรูปแบบของมูลนิธิธรรมกายถือว่าเป็นองค์กรเดียวกัน มีประธานมูลนิธิเป็นผู้บริหารสูงสุด เป็นผู้มีอิทธิพลและบทบาทสูงสุดในการบริหารงานองค์กร จากรูปแบบโครงสร้างการบริหารงานของสำนักธรรมกายที่มีลักษณะเป็นองค์กรสมัยใหม่มีบุคลากรที่มีคุณภาพซึ่งได้รับการศึกษาสูง แต่จากการศึกษาพบว่าระบบการบริหารงานไม่ได้เป็นไปตามโครงสร้างการกระจายอำนาจและกระจายภาระกิจหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ แต่เป็นการบริหารงานโดยอาศัยระบบอาวุโสซึ่งผู้บริหารระดับสูงส่วนใหญ่สำเร็จการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์จึงได้รับอิทธิพลของระบบอาวุโสที่ใช้ปกครองระหว่างรุ่นพี่กับรุ่นน้องในมหาวิทยาลัยมาสู่การบริหารงานองค์กร กรณีของสำนักธรรมกายนี้มีลักษณะของการบริหารองค์กรเป็นการใช้อำนาจที่ขึ้นอยู่กับการตัดสินใจผู้นำสูงสุดขององค์กรเพียงคนเดียวคือ พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธัมมชโย) ประธานมูลนิธิธรรมกาย ซึ่งแม้ว่าปัจจุบันท่านจะได้รับคำสั่งจากมหาเถรสมาคมให้พ้นจากตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายแล้วก็ตาม แต่เป็นที่รู้กันภายในองค์กรว่าท่านยังคงเป็นผู้มีอิทธิพลสูงสุดในการตัดสินใจขั้นเด็ดขาดในการบริหารงานองค์กร พลังอำนาจของพระราชภาวนาวิสุทธินั้น ในความคิดของชาวธรรมกายทุกคนท่านเป็นพลังอำนาจในฐานะ “มหาบุรุษ” ที่มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติจากการบรรลุธรรมกายขั้นสูง มีความสามารถที่จะล่วงรู้วาระจิตของคน มีอำนาจพิเศษสามารถให้คุณโทษแก่ทุกคนในองค์กร ทำให้ท่านเป็นทั้งบุคคลที่ได้รับความเคารพสูงสุดและมีความน่าเกรงขาม⁸⁶ คำสั่งหรือโอวาทที่มาจากท่านถือว่าเป็นเด็ดขาดที่ไม่มีผู้ใดในองค์กรจะโต้แย้งได้ หากมีผู้ใดไม่เห็นด้วยหรือขัดคำสั่งของท่านผู้นำสูงสุดก็ถือว่าเป็นบุคคลที่ขาดความเคารพและเป็นที่น่ารังเกียจของชาวธรรมกายในที่สุดจะถูกผลักดันให้ออกไปจากองค์กร

⁸⁵ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, ศาสนาทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่: ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย, หน้า 47

⁸⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 52

การบริหารงานมีลักษณะของการตัดสินใจจากบนลงล่าง(Top-down) โดยผู้นำสูงสุดขององค์กรมีอำนาจในการใช้ดุลยพินิจที่เด็ดขาด โดยอาศัยระบบของคณะกรรมการเป็นเพียงเครื่องมือของผู้นำเท่านั้น ฉะนั้นถ้าหากพิจารณาจากภายนอกสำนักธรรมกายจะมีลักษณะองค์กรสมัยใหม่แต่ระบบการบริหารงานและโลกทัศน์ขององค์กรมีการใช้ระบบอำนาจเชิงอุปถัมภ์และระบบของอาวุโสสูงมาก ซึ่งหลายครั้งก็ได้สร้างความอึดอัดให้กับเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานทั้งระดับบริหารและระดับปฏิบัติการทั้งพระภิกษุและฆราวาสจนหลายคนไม่อาจรับระบบของการทำงานเช่นนี้ได้จนต้องลาออกจากสำนักธรรมกายไป⁸⁷ ดังที่พระมโน เมตตานันโท อดีตพระภิกษุระดับบริหารรูปหนึ่งของสำนักธรรมกายได้เคยประสบกับกรณีเช่นนี้จนนำไปสู่การตัดสินใจลาออกจากสำนักแห่งนี้กล่าวว่า

“...อาตมาทราบดีว่า การออกจากวัดพระธรรมกายของอาตมาจะมีผลอย่างไรต่อตัวเองบ้าง อาตมาได้เคยเห็นตัวอย่างมากมายของผู้ที่ต้องจากไปด้วยเหตุต่าง ๆ กัน ผู้ที่ออกจากวัดแต่ละรายแทบไม่มีรายใดหวนกลับ พวกเขาจะถูกชาววัดครมประมาณว่าเป็นคนอกตัญญู คนเนรคุณที่ไม่รู้บุญคุณครูบาอาจารย์ ยิ่งไปกว่านั้นจะเป็นผู้โชคร้ายเหมือนคนตรอกด่วนขบวนสุดท้าย เป็นสุนัขหัวเน่าที่ไม่มีชาวธรรมกายคนใดเข้าไปพูดคุยด้วย เป็นผู้มีชีวิตอยู่แต่เหมือนตายแล้วจากโลกความดี ผลงานทุกอย่างของผู้ที่ออกจากวัดไปแล้วนั้นจะไม่ได้รับการเอ่ยถึงอีกเลย แต่กระนั้นอาตมาก็ยอมเพราะไม่มีประโยชน์อันใดที่อาตมาจะมาอยู่ในสถานที่นี้อีกต่อไป...”⁸⁸

การบริหารงานที่ใช้ระบบอาวุโสและระบบอำนาจนิยมแบบเบ็ดเสร็จอยู่ที่ผู้บริหารสูงสุดขององค์กรนั้นสามารถใช้อำนาจได้อย่างเต็มที่ได้รับความสำเร็จมากในกรณีของสำนักธรรมกาย ทั้งนี้เนื่องจากกระบวนการอบรมให้สมาชิกในองค์กรยอมรับในวัฒนธรรมอุปถัมภ์เช่นนี้โดยปริยาย ซึ่งมีขั้นตอนและกระบวนการการหล่อหลอมวิธีคิดอย่างเป็นระบบ โดยปลูกฝังระบบการนับถืออาวุโสตั้งแต่การเข้ามาเป็นสมาชิกและการอยู่ร่วมกันคล้ายกันกับระบบรุ่นพี่รุ่นน้องในมหาวิทยาลัย โดยเฉพาะมีข้อสังเกตว่าผู้นำสูงสุดของสำนักธรรมกายนั้นสำเร็จการศึกษามาจากมหาวิทยาลัยที่มีการนับถือระบบอาวุโสที่เข้มข้นมากที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ สำนักธรรมกายได้กำหนดให้คนในองค์กรมีการคิดและกระทำเหมือนกันเพื่อให้สามารถควบคุมได้ หากใครคิดต่างไปหรือไม่ยอมให้

⁸⁷ สัมภาษณ์แกนนำกลาหมิตรภาคเหนือคนหนึ่ง เมื่อวันที่ 15 มกราคม 2544

⁸⁸ พระมโน เมตตานันโท, “เปิดบันทึกมหาบัณฑิตออกซ์ฟอร์ด พระมโน เมตตานันโท ศิษย์เอกธรรมกาย : 5 ปีแห่งความมืดมน” มติชนรายวัน 16 ธันวาคม 2541 : 15.

ถูกควบคุมจะถูกไล่ออกไปจากองค์กร ประเวศ ะสี ได้วิพากษ์วิจารณ์ความรุนแรงของวัฒนธรรมองค์กรและวิถีคิดเช่นนี้ว่า

“...คนที่ถูกโปรโมทเกรงความคิดย่อมเห็นทางเดียวตายตัว ขาดสติปัญญาที่จะเห็นความจริงที่ปรากฏขึ้นอย่างเป็นพลวัต ทำให้ไม่สามารถเผชิญกับปัญหาใหม่ๆที่เกิดขึ้นได้ นำไปสู่วิกฤตการณ์และความรุนแรงได้ ดังที่ได้เกิดกับโลกคอมมิวนิสต์และกับกลุ่มลัทธิต่างๆที่หาทางออกด้วยการฆ่าตัวตายหมู่หรือต่อสู้กับบ้านเมือง...”⁸⁹

อุดมการณ์ทางศาสนาของสำนักธรรมกาย

การที่จะเข้าใจโลกทัศน์ของสำนักธรรมกายและแรงบันดาลใจของสมาชิกผู้นับถือศรัทธาได้ก็ต้องสร้างความเติบโตที่ยิ่งใหญ่ให้กับสำนักธรรมกายนั้น นอกจากโครงสร้างการบริหารองค์กรที่เป็นแบบอุปถัมภ์แล้ว สิ่งที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งเป็นรากฐานความคิดหลักของสำนักธรรมกาย คือ อุดมการณ์ทางศาสนา เป็นแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังกิจกรรมและพฤติกรรมของชาวธรรมกายซึ่งเป็นการคิดเกี่ยวกับการกำเนิดโลกและสรรพสิ่งได้ถูกขยายและสืบทอดกันมาในกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในหมู่ผู้ศรัทธา โดยได้ถ่ายทอดมาสู่เครือข่ายกลุ่มต่างๆของตนผ่านสื่อในรูปแบบต่างๆตลอดจนการสนทนาพูดคุยของสมาชิกชาวธรรมกาย ซึ่งได้กลายเป็นอุดมคติและความใฝ่ฝันที่เป็นทั้งเป้าหมายของชีวิตและองค์กรของสำนักธรรมกาย ดังที่อภิญญา เฟื่องฟูสกุล ได้เรียกว่า อุดมการณ์ทางศาสนาที่ว่า “มูลการณ์แห่งสรรพสิ่ง” (genesis) ซึ่งอธิบายว่า

“...แรกเริ่มเดิมที ในห้วงจักรวาลมีแต่ความว่างเปล่าต่อมามีธรรมกายฝ่ายที่เรียกว่า ฝ่ายขาว และฝ่ายดำเกิดขึ้น ต่อมาต่างฝ่ายต่างเพิ่มจำนวนขึ้นทุกทีและทำวิชาหักล้างกันและกัน จากนั้นพระธรรมกายฝ่ายขาวก็ได้สร้าง “ภพ” ใหม่และสร้าง “ต้นธาตุกายมนุษย์” ขึ้นที่มีลักษณะคุณสมบัติคล้ายกายทิพย์เพื่อที่จะให้มาทำวิชาปราบมาร แต่ต่อมาก็ถูกทำลายโดยฝ่ายดำทำให้ฝ่ายขาวต้องถอยร่นลงมามาก มาสร้างโลกมนุษย์และมนุษย์หญิงชายขึ้น โลกในยุคแรกนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ พืชพันธุ์ไม่มีฤดูต่างๆ ภูมิประเทศภูมิอากาศ มีความพอดีสม่ำเสมอและร่มเย็น ต่อมาฝ่ายดำมาทำวิชามารใส่ทำให้จากนั้นเป็นต้นมาโลกก็มีทิวพิภพภัย ภัยธรรมชาติชนิดต่างๆ โรคระบาดและความอดอยากเกิดขึ้น ฝ่ายขาวก็ต้องต่อสู้ด้วยการผลิตองค์ความรู้มาแก้ไขและสร้างพืชสมุนไพรที่สามารถพัฒนาวิชาการต่างๆมาแก้ไข เช่น วิชาแพทย์ วิชาวิศวกรรม ดาราศาสตร์ การช่างต่างๆ เป็นต้น นี่คือการอธิบายกำเนิดอารยธรรมมนุษย์ จากนั้นฝ่ายดำจึงหักล้างด้วยการสร้างกิเลสมาให้

⁸⁹ ประเวศ ะสี, “ลัทธิธรรมกายกับบทบาทของสังคมไทย” มติชนรายวัน 10 เมษายน 2542 : 2

มนุษย์ทำลายมนุษย์ด้วยกันเอง สงครามจึงเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าฝ่ายขาวก็จะส่งคนตีมาปราบมารเสมอ นี่ก็คือการอธิบายแรงผลักดันเชิงจิตวิญญาณที่อยู่เบื้องหลังพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติในยุคปัจจุบัน วีรบุรุษที่สำคัญของฝ่ายขาวก็คือ หลวงพ่อวัดปากน้ำและท่านธัมมชโยนั่นเอง...”⁹⁰

คำอธิบายดังกล่าวโดยสรุปกล่าวว่าชาวธรรมกายเป็นบุคคลพิเศษที่เกิดมาบนโลกเป็นหมู่คณะใหญ่เพื่อมาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในโลกให้พ้นจากความทุกข์และเพื่อให้ทุกคนเข้าถึงธรรมกาย สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นกับชาวโลกอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของทุกชีวิตนำไปสู่พระนิพพาน ถ้าชาตินี้ นำพามนุษยชาติไปไม่หมดชาวธรรมกายต้องเกิดมาอีกเพื่อจะขนสรรพชีวิตไปให้หมดและกลุ่มของคนจะเป็นชุดสุดท้ายที่เข้าสู่พระนิพพานอันเป็นบรมสุขโดยมีพระมงคลเทพมุนี(หลวงพ่อวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ) พระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธัมมชโย) และอุบาสิกจันทร์ ขนนกยูง เป็นผู้นำของหมู่คณะชาวธรรมกาย ดังบทกลอนสี่สุภาพที่ประพันธ์โดยขจร เทพวัชรการุณ คิษย์คนสำคัญระดับบริหารซึ่งสะท้อนแนวคิดนี้อย่างชัดเจนที่ว่า

“ คุณประกาศิตเทพให้	เทวา
ธรรมธาตุส่งให้	มาเกิดไฉร
ให้มาร่วมชีวา	กร่ำศึก
กิเลสสยบจึงได้	กลับบ้าน นิพพานเกษม” ⁹¹

นอกจากนี้ผู้มีวิเคราะห์ว่า สิ่งที่ดึงดูดและผูกใจสานุศิษย์ของสำนักธรรมกายให้ศรัทธาคือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามอุดมการณ์ทางศาสนาดังกล่าวได้แก่ พระธรรมกาย พระนิพพาน⁹² และที่สำคัญคือ พระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธัมมชโย) อดีตเจ้าอาวาสพระธรรมกาย ซึ่งสานุศิษย์เชื่อว่าท่านเป็นอวตารหนึ่งของ “องค์พระธรรมกายต้นธาตุ”⁹³ ดังนั้นท่านจึงเป็นที่พึ่งทางจิตวิญญาณที่สำคัญยิ่งของชาวธรรมกายทุกคนและสามารถเข้าถึงได้ ในสังคมทุนนิยมที่ผู้คนอยู่ในภาวะขาดที่พึ่งทางใจและ

⁹⁰ อภิญา เพ็ญฟูสกุล, ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย. รายงานวิจัย เสนอต่อศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 99-100.

⁹¹ ขจร เทพวัชรการุณ “จากใจถึงใจ” กัลยาณมิตร 5,51 (มีนาคม 2533) : 5.

⁹² พระไพศาล วิสาโล, “พุทธศาสนาไทยในศตวรรษหน้า” ใน พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา (กรุงเทพมหานคร :ธรรมสาร, 2542), หน้า 42.

⁹³ Sanitsuda Ekachai, “Life after Dhammakaya” Bangkok Post 22 March 2000 : 2.

พุทธศาสนาแบบเก่าไม่อาจสนองตอบได้แต่สำนักธรรมกายกลับมีผู้คนให้ความนับถือเป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น แม้กระทั่งในช่วงการเกิดเหตุการณ์วิกฤตศรัทธากับสำนักแห่งนี้ในช่วงปี พ.ศ.2541-2543 ก็ไม่ได้ทำให้จำนวนผู้นับถือน้อยลงแต่อย่างใด ซึ่งตรงกับที่ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ ได้วิเคราะห์ถึงพลังของความเชื่อศาสนาแบบใหม่ไว้อย่างน่าสนใจว่า

“...ศาสนาจึงดูให้คนยอมรับนับถืออย่างสุดจิตสุดใจนั้น ไม่ใช่ตัวหลักธรรมคำสอนเป็นสิ่งสำคัญ หากแต่ที่มีพลังกว่าคืออำนาจอันศักดิ์สิทธิ์ของศาสนา ที่สามารถเนรมิตหรือแสดงให้เห็นมนุษย์ได้รับในสิ่งที่ปรารถนาหรือรอดพ้นจากสิ่งที่ตนไม่ต้องการประสบ...”⁹⁴

กิจกรรมและการปฏิบัติทางศาสนารูปแบบต่างๆของชาวธรรมกายได้สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตประจำที่ควบคู่ไปกับการปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะการทำสมาธิภาวนาเป็นสำคัญเพราะเป็นหัวใจของการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกาย จนเป็นสำนักที่ได้รับสมญานามว่าเป็น “สำนักแห่งสมาธิ”⁹⁵ การทำสมาธิตามแนววิชาธรรมกายดังกล่าวนี้ ได้ถูกกล่าวอ้างกันว่าพระมงคลเทพมุนี(สด จนฺทสโร) เป็นผู้ค้นพบมาขึ้นมาในปี พ.ศ.2460 หลังจากที่สมาธิตามแนวนี้ได้สูญหายไปจากพุทธศาสนากว่า 500 ปี หลักการสำคัญของการทำสมาธิตามแนววิชาธรรมกายคือการปฏิบัติธรรมโดยที่เป็นเอาใจวางไว้ ณ ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 อันเป็นจุดรวมกันของความเห็น ความจำ ความคิด และความรู้อย่างมนุษย์ ดังพระธรรมเทศนาของพระมงคลเทพมุนี ที่ว่า

“...พอใจหยุดเท่านั้นถูกตัวสมณะ(ความสงบระงับใจ-ผู้วิจิตร)แล้ว หยุดนั้นแหละเป็นตัวสมณะ หยุดนั่นเองเป็นตัวสำเร็จ ทั้งทางโลกและทางธรรมสำเร็จหมด โลกที่จะได้รับความสุขใจต้องหยุดตามส่วนของโลกธรรมที่จะได้รับความสุข ใจต้องหยุดตามส่วนของธรรม...ดังพระบาลีว่า นัตถิ สันติ ปริงสุขัง สุขอื่นนอกจากหยุดจากนี้ไม่มี หยุดนั่นเองเป็นตัวสำคัญเพราะเหตุนี้ต้องทำใจให้หยุด...”⁹⁶

⁹⁴ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “เทศน์แอนด์ทอล์ก ศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์” เนชั่นสุดสัปดาห์ 8,347 (28 มกราคม-3 กุมภาพันธ์ 2542) : 22.

⁹⁵ ประเวศ วะสี, สอนโมกข์ ธรรมกาย สันติอโศก พิมพ์ครั้งที่ 9 (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2541), หน้า 35

⁹⁶ “นบครู วิชาธรรม หลวงพ่อวัดปากน้ำภาษีเจริญ (สด จนฺทสโร)” ตะวันธรรม 1,3 ตุลาคม 2542 : 19.

การเจริญสมาธิตามแนววิชชาธรรมกายจะเริ่มจากการปฏิบัติธรรมโดยการนั่งหรือจินตนาการลูกแก้วหรือองค์พระแก้วใส โดยตรีกระลีกไว้ที่กลางท้องที่เรียกว่าศูนย์กลางกายฐานที่ 7 พร้อมการกับกล่าวคำภาวนาว่า “สัมมา อรหัง” ไปเรื่อยๆ จนกระทั่งเมื่อใจนิ่งถูกส่วนแล้วในที่สุดจะเข้าถึงธรรมไปตามลำดับจนถึงขั้นสุดท้ายคือ “ธรรมกาย” อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการเจริญสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย⁹⁷ แต่การเข้าถึงธรรมกายนั้นไม่ได้เข้าถึงโดยง่ายจะต้องบำเพ็ญความดีทุกรูปแบบจนมีบารมีเต็มเปี่ยมจึงจะเข้าถึงจุดนี้ได้ ชาวธรรมกายเชื่อมั่นว่าพวกเขาสามารถเข้าถึงจุดนี้ได้แต่ต้องสร้างความดีให้มากที่สุดเท่าที่ทำได้ ธรรมกายนั้นจึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุดของชีวิตมนุษย์ดังพระธรรมเทศนาของพระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธัมมชโย)ให้แก่สานุศิษย์ไว้ว่า

“...ถ้าทุกคนตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรมกันอย่างจริงจังแล้ว จะต้องเข้าถึงธรรมกายกันอย่างแน่นอน ธรรมกายนี้แหละเป็นหลักของชีวิต เป็นหลักของศาสนา เป็นหลักของโลก ถ้าทุกคนในโลกเข้าถึงธรรมกายได้ โลกนี้จะเกิดสันติสุขอย่างแท้จริง ไม่มีวิธีการใดเลยที่จะขจัดความคิดเบียดเบียนซึ่งกันและกันของมนุษย์ ขจัดความเห็นแก่ตัว ขจัดภัยสงครามที่จะเกิดขึ้นได้ดีเท่ากับการปฏิบัติธรรมให้เข้าถึงธรรมกาย ผู้ที่เขาเข้าถึงธรรมกายแล้ว เขาก็จะมีแต่ความสุขสดชื่น มีแต่ความเบิกบาน...”⁹⁸

อุดมการณ์ทางศาสนานี้ในทางจิตวิทยาสังคมเป็นทั้งเป้าหมายขององค์กรและบุคคลไปพร้อมกัน การบรรลุดุธรรมเพื่อเข้าถึงธรรมกายนั้นจะกำหนดจริยธรรมในการทำงาน(Work Ethics) ให้กับชาวธรรมกายเช่น การทำงานเป็นทีม การสร้างเครือข่ายทางสังคม การแสวงหาบุคลากรใหม่เข้าสู่องค์กรและความใฝ่ฝันมุ่งมั่นในการทำหน้าที่ในชีวิตประจำวันของชาวธรรมกายทุกคนเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าว

⁹⁷ Jeffery Bowers, *Dhammakaya Meditation in Thai Society* (Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1996),p.37-39.

⁹⁸ หลวงพ่อธัมมชโย “การปฏิบัติธรรมแบบต่างๆเพื่อบรรลุดุธรรม” กัลยาณมิตร 5,51 มีนาคม 2533 : 65.

ตอนที่ 3 โครงการอบรมธรรมทายาท

ในช่วงปี พ.ศ.2515-2519 เป็นยุคแห่งการแสวงหาความหมายและอุดมคติของปัญญาชน และนักศึกษามหาวิทยาลัยจนเป็นแรงผลักดันที่ได้ก่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของ นิสิตนักศึกษาทั่วประเทศในเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ.2516 เพื่อทำการล้มล้างรัฐบาลเผด็จการของ จอมพลถนอม กิตติขจร สำนักกรรมกายจึงได้ริเริ่มดำเนินงานโครงการอบรมธรรมทายาทขึ้นซึ่ง สอดคล้องกับยุคสมัยแห่งการแสวงหาความหมายของชีวิตของเหล่านักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ต่างๆและเป็นกิจกรรมที่สำคัญอันหนึ่งที่สำนักกรรมกายมีเป้าหมายเพื่อผลิตกำลังบุคลากรรุ่นใหม่ให้ แก่องค์กร ดังที่อภิญญา เฟื่องฟูสกุล ได้ให้ความเห็นว่า

"...วัดต้องการหาวิธีการสร้างฐานให้กับกระบวนการป้อนกำลังคนที่มีคุณภาพตามที่ต้องการ เข้าสู่วัด ตลอดจนปลูกฝังอุดมการณ์ของวัดในหมู่คนรุ่นใหม่ วิธีที่ดีที่สุดคือ หล่อหลอมพวกเขาตั้งแต่ ก่อนเรียนจบสิ่งนี้จึงทำให้โครงการธรรมทายาท การบรรพชาภาคฤดูร้อนและการพยายามสร้างที่มั่น ในชมรมพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยต่างๆมีความสำคัญยิ่งในเชิงยุทธวิธีการสร้างกำลังคน..."⁹⁹

โครงการนี้ใช้ชื่อโครงการอบรมธรรมทายาท คำว่า "ธรรมทายาท" นั้น ตามแนวความคิด ของสำนักกรรมกายหมายถึง "ผู้รับมรดกธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า"¹⁰⁰ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ว่าเป็น "ทายาทของกรรมกาย" นั่นเอง สำนักกรรมกายได้ใช้โครงการดังกล่าวเพื่อมุ่งไปยังนักศึกษา ในมหาวิทยาลัยเป็นกลุ่มเป้าหมายที่สำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำองค์กรเคยเป็นบัณฑิตจากมหาวิทยาลัย จึงมีผู้ให้ความเห็นว่า การดำเนินการเช่นนี้เป็นการวางเป้าหมายอันเป็นแผนการในระยะยาว ที่ว่า

"...การได้นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเป็นฐานมิใช่หวังผลในระยะสั้น แต่ผลในระยะยาวมี มากมายมหาศาล ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะผู้มีทรัพย์สินมากมาย เพราะนักศึกษามหาวิทยาลัยที่มีชื่อเสียง ระดับแนวหน้าของเมืองไทยจะหาคนยากจนเข้าไปเรียนได้ยากมาก เมื่อจบแล้วก็มีงานเป็นหลัก เป็นฐานส่งผลให้สามารถทำบุญระบบเงินคาวนโครงการหมื่นล้านในอีกสิบกว่าปีต่อมา และแน่นอน

⁹⁹ อภิญญา เฟื่องฟูสกุล, ศาสนทัศน์ของชุมชนเมืองสมัยใหม่ : ศึกษากรณีวัดพระธรรมกาย.

รายงานวิจัยเสนอต่อศูนย์พุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 59.

¹⁰⁰ ชมรมพุทธศาสตร์ฯ, ธรรมทายาท (กรุงเทพมหานคร : นิวไวกิงการพิมพ์, 2536), หน้า 20.

ที่สุด ลองเชื่อนิคสุดฤทธิ์สุดเดชกันแล้ว ครอบครัวลูกหลานหว่านเครือต่อไปก็จะถูกถ่ายทอดกันไปไม่มีที่สิ้นสุดจำนวนผู้ที่เชื่อถือนี้ก็ขยายผลมากยิ่งขึ้น...”¹⁰¹

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอนาคตบุคคลกลุ่มนี้จะต้องไปประกอบอาชีพทั้งในภาครัฐและธุรกิจเอกชนซึ่งจะสามารถช่วยสนับสนุนและช่วยเหลือกิจการของสำนักธรรมกายได้เป็นอย่างดี และยังช่วยสร้างการยอมรับของสังคมต่อสำนักธรรมกายอีกด้วย¹⁰² โครงการอบรมธรรมทายาทดังกล่าวได้เริ่มดำเนินการขึ้นครั้งแรกในเดือนเมษายน พ.ศ.2515 ด้วยอุดมการณ์ที่ว่า “...งานสร้างคนให้เป็นคนสำคัญยิ่งกว่าสิ่งใด...”¹⁰³ อันสอดคล้องกับพุทธพจน์ที่สำนักธรรมกายได้นำมาดอกรำแก้ผู้ที่เข้ารับการอบรมอยู่เสมอว่า “ชาวนาไขน้ำเข้านา ช่างศรดัดศร ช่างไม้ดัดไม้ บัณฑิตฝึกตนเอง”¹⁰⁴ การอบรมธรรมทายาทเพื่อมุ่งสร้างคนดีที่โลกต้องการ ตามคุณธรรมหลัก 3 ประการคือ ปัญญา กรุณา บริสุทธิ ซึ่งเชื่อว่าการที่คนจะได้ปัญญานั้นต้องมีการเคารพกันตามหลักอาวุโสเพื่อให้เป็นผู้มีความอ่อนน้อมถ่อมตนอยู่ในใจผู้อื่นจะได้สามารถถ่ายทอดความรู้ให้โดยง่าย สำหรับความกรุณาจะต้องฝึกความอดทนเพราะคนที่ช่วยตัวเองและผู้อื่นได้ต้องมีขันติเป็นพื้นฐาน และความบริสุทธิจะได้มาโดยผ่านการรักษาศีล 8 อย่างเคร่งครัด¹⁰⁵

ในระยะแรก (ช่วงปี พ.ศ.2515-2520) ยังไม่มีพิธีการบรรพชาและอุปสมบทหมู่ให้แก่ผู้ที่เข้ารับการฝึกอบรมแต่อย่างใดมีเพียงการอบรมธรรมสำหรับฆราวาสเท่านั้น ผู้ที่เข้ารับการอบรมจะสวมชุดธรรมทายาทรักษาศีล 8 แบ่งการอบรมเป็น 2 ผลัด ผลัดละ 15 วัน ธรรมทายาทบางคนก็อบรมควบทั้ง 2 ผลัด เป็นเวลา 30 วันไปเลย ธรรมทายาทรุ่นแรกนี้มีผู้เข้ารับการอบรมเป็นนิสิตนักศึกษาจำนวน 60 คน ส่วนใหญ่เป็นนิสิตจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ การอบรมมีพระเผด็จ ทัดตชีโว ซึ่งขณะนั้นท่านเพิ่งบวชได้เพียง 3 เดือนเศษเป็นผู้ให้การอบรมโดยตรงและเป็นพระอาจารย์ของเหล่าธรรมทายาททุกรุ่นในเวลาต่อมา ตามหลักสูตรของโครงการนี้ผู้เข้ารับการอบรมต้องรักษาศีล

¹⁰¹ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, “วิเคราะห์วัดพระธรรมกายจากบันทึกพระมโน เมตตานันโท” ใน กองบรรณาธิการมติชน. (บรรณาธิการ) ธรรมกาย ธรรมโย : ผ่าอาณาจักร 70,000 ล้าน (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ครั้งที่ 2, 2542), หน้า 86.

¹⁰² Peter A. Jackson, **Buddhism Legitimation and Conflict : The Political Functions of Urban Thai Buddhism.** (Singapore : Institute of Southeast Asian Studies, 1989), p.201

¹⁰³ ชมรมพุทธศาสตร์, ธรรมทายาท (กรุงเทพมหานคร : นิวไวกิงการพิมพ์, 2526), หน้า 88.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

¹⁰⁵ หลวงพ่อทัตตชีโว, “โอวาทหลวงพ่อ” ใน ธรรมทายาท เล่ม 3 (กรุงเทพมหานคร : นิวไวกิง, 2529), หน้า 38-39.

แปด นั้งสมาธิวันละ 12 ชั่วโมงเป็นหลัก ฟังธรรม และปฏิบัติตามกติกากำหนดอย่างเคร่งครัดในสถานที่ที่ฝึกอบรมคือ ศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรม อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี (ภายหลังได้ยกฐานะเป็นวัดพระธรรมกายในปัจจุบัน) ขณะนั้นสถานที่ฝึกอบรมกำลังเพิ่งขุดคูโดยรอบเสร็จ พื้นที่ยังเป็นทุ่งนาอยู่ เหล่าธรรมชาติต้องปกกลดอยู่ตรงคั่นท้องนา ไม่มีต้นไม้ใหญ่และสิ่งอำนวยความสะดวกใดๆทั้งสิ้น ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีน้ำประปา ถนนทางเดิน ศาลาปฏิบัติธรรม สิ่งก่อสร้างไม่มีทั้งสิ้น

จากบันทึกของธรรมทายาทคนหนึ่งในเรื่องที่ 1 นั้นเล่าว่า ในตอนกลางคืน ท่านทัตตชีโว (เผด็จ ทัตตชีโว) พระอาจารย์ผู้ให้การอบรมโครงการอบรมธรรมทายาทที่ปกกลดจำวัดอยู่ใกล้ระฆัง เข้ามืดพอดีสามสี่สิบห้านาที ตื่นจากจำวัดก็ตีระฆังปลุก บรรดาธรรมทายาทซึ่งปกกลดอยู่ห่างๆกัน ก็จะตื่นเก็บกลดแล้วจุดคบไฟ ถือนาปฏิบัติธรรมร่วมกัน สถานที่ปฏิบัติธรรมใช้เต็นท์กางบนพื้นที่นา กลางวันอากาศร้อนจัด นั้งสมาธิในเต็นท์ที่อากาศร้อนมาก กลางคืนมีมียุงมาก ไม่มีการใช้ยากันยุงใดๆทั้งสิ้น น้ำอาบใช้น้ำคลอง น้ำดื่มก็ใช้น้ำคลองแคว่งสารส้มแล้วดื่มเอง¹⁰⁶ การฝึกอบรมคราวนั้นธรรมทายาททุกคนต้องฝึกฝนตนเองอย่างหนัก ต้องตราตรึงต่ออากาศที่ร้อนจัดของเดือนเมษายน เจริญภาวนาเป็นเวลานานอย่างจริงจังกลางท้องนาที่แห้งแล้ง ธรรมทายาทรุ่นนี้จึงได้รับขนานนามว่า “รุ่นทนทายาด” นับเป็นกลุ่มธรรมทายาทรุ่นแรกของสำนักธรรมกายในธรรมทายาทรุ่นแรกนั้นได้มีนิสิตนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นสถาบันการศึกษาที่พระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธัมมชโย)และพระภาวนาวิริยคุณ(เผด็จ ทัตตชีโว) เป็นผู้นำของสำนักธรรมกายทั้งสองสำเร็จการศึกษา บรรดาธรรมทายาทเหล่านั้นจึงเป็นกำลังหลักในการฟื้นฟูพระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ในปี พ.ศ. 2516 มีผู้เข้ารับการอบรมผลัดละประมาณ 50 คน ได้เริ่มมีนิสิตนักศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น มารับการอบรมมากขึ้น ธรรมทายาทรุ่นหลังนี้ยังคงเน้นการปฏิบัติธรรมเจริญภาวนาเป็นหลักเหมือนเดิม จากการฝึกอบรมที่เน้นอุดมการณ์ทางศาสนาและความเข้มข้นที่ต้องผ่านอุปสรรคและอดทนตรากตรำกับสิ่งรอบข้างมากมายทำให้นักศึกษาเหล่านี้เป็น “ธรรมทายาท” โดยสมบูรณ์ซึ่งเป็นตัวแทนของสำนักธรรมกายผู้เป็นนักปฏิรูปศาสนารุ่นใหม่ เมื่อธรรมทายาทรุ่นต่างๆอบรมเสร็จแล้วพวกเขาได้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติธรรมและอุดมการณ์ทางศาสนาจึงได้ไปบุกเบิกและก่อตั้งชมรมพุทธศาสน์ขึ้นตามสถาบันการศึกษาของตน ดังบทกลอนที่ขจร เทพวัชรการุณ ธรรมทายาทคนสำคัญในยุคนั้นประพันธ์ไว้ว่า

¹⁰⁶ วิจิต เที่ยมบริบูรณ์ “เหลือเพียงความทรงจำ” ใน ธรรมทายาท เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร : นิวไวด์การพิมพ์, 2526), หน้า 46-49.

“ข้าฯยังมีปณิธานต้องสานต่อ

ใครจะล้อใครจะเหยียดหรือเกลียดข้า

ใครจะเหยียบใครจะยำแม่ทัพดำ

ข้าฯขอทำหน้าที่ตราบนันนิช

หากร่วมฝันจงตามข้าฯมาต่อสู

เพื่อกอบกู้รัฐธรรมนูญเราทั้งผอง

ร่วมสร้างสรรค์สามัคคีหมู่พี่น้อง

เป็นครรลองแบบฉบับของข้าฯเอง”¹⁰⁷

การเข้าไปเผยแพร่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทให้แก่นักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆเป็นอุดมการณ์ทางศาสนาอันสำคัญที่สำนักธรรมกายได้ถูกถ่ายทอดไปสู่พวกเขาในช่วงเวลาที่ฝึกอบรมธรรมทายาทเพื่อให้สร้างสังคมที่สงบสุขและนำพาเพื่อนมนุษย์เข้าสู่สังฆธรรมแห่งชีวิตตามแนวทางของสำนักธรรมกาย แต่กระบวนการเผยแผ่ของธรรมทายาทมีลักษณะของนักปฏิรูปทางศาสนารุ่นใหม่ที่ใช้อยุทธวิธีเชิงรุกและเน้นการทำงานเป็นกลุ่มให้เพื่อนนักศึกษาในสถาบันของตนยอมรับความเชื่อทางศาสนาดังกล่าวซึ่งหลายครั้งได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างความเชื่อทางศาสนาที่เคยมีอยู่แล้วในขบวนการพุทธศาสนาต่างๆมาก่อน การเข้ามาของกลุ่มขบวนการธรรมทายาทดังที่จะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไป

ธรรมทายาทสร้างขบวนการพุทธศาสนา

หลังจากการอบรมธรรมทายาทรุ่นที่ 1 ช่วงเดือนเมษายนปี พ.ศ. 2515 แล้วเสร็จ ในเดือนมิถุนายนปีเดียวกันซึ่งเป็นช่วงเปิดภาคเรียนที่ 1 บรรดาธรรมทายาทเหล่านั้นได้กลับเข้าสู่สถาบันการศึกษาของตนเองอีกครั้งหนึ่ง ด้วยแรงบันดาลใจและอุดมการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดจากการฝึกอบรมธรรมทายาททำให้พวกเขาตระหนักในการเผยแผ่คุณค่าของพระพุทธศาสนาไปยังบุคคลรอบข้างโดยเฉพาะเพื่อนนักศึกษาในสถาบันด้วยตนเอง ปรัชญาการณทางสังคมนี้ได้เริ่มเกิดขึ้นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เหล่าธรรมทายาทได้เกิดการรวมตัวขึ้นเพื่อฟื้นฟูกิจกรรมทางศาสนาที่ว่างเว้นไปอย่างเนิ่นนาน ก่อนหน้านี้นี้มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในปี พ.ศ.2506 มีคณาจารย์และ

¹⁰⁷ ขบวนการพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 20 ปี ขบวนการพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, 2537), หน้า 8

นิสิตที่สนใจพุทธศาสนาได้ร่วมกันจัดตั้งเป็นกลุ่มศึกษาธรรมะ ใช้ชื่อว่า “แผนกพุทธศาสตร์และประเพณี” หลังจากการจัดตั้งขึ้นมาถึง 1 ปี แผนกพุทธศาสตร์ก็ไม่ได้มีกิจกรรมหรือบทบาทที่เด่นชัดในการรวมตัวกันจึงเริ่มซบเซาลงไปนานถึง 3 ปี ต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2510 มีนิสิตผู้สนใจการปฏิบัติธรรมผู้หนึ่งได้รวบรวมกลุ่มเพื่อนมาฟื้นฟูแผนกพุทธศาสตร์ให้เริ่มมีกิจกรรมขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง แต่กิจกรรมดำเนินงานได้เพียงปีเศษ คือปี พ.ศ. 2512 แผนกพุทธศาสตร์และประเพณีก็ปิดตัวเองลงไปอีกวาระหนึ่ง เนื่องจากแกนนำในการฟื้นฟูการศึกษาออกไป

ปี พ.ศ. 2515 ธรรมทายาทได้รวมตัวกันบุกเบิกโดยมีนายจร เทพวัชรการุณ นิสิตคณะวนศาสตร์ รุ่นที่ 26 และธรรมทายาทรุ่นที่ 1 เป็นแกนนำก่อตั้งกลุ่ม ใช้ชื่อว่า “ชุมนุมพุทธศาสน์” ซึ่งได้รับการสนับสนุนอย่างใกล้ชิดจากสำนักกรรมกายโดยผ่านพระเผด็จ ทัดตชีโว เป็นพระอาจารย์ผู้ให้การอบรมของโครงการธรรมทายาทในขณะนั้นและเคยเป็นอดีตนิสิตคณะเกษตร รุ่นที่ 20¹⁰⁸ การรวมตัวกันในครั้งนั้นบรรดาเหล่าธรรมทายาทมีปณิธานแรงกล้าในการเผยแผ่ธรรมะไปยังพี่น้องในสถาบันการศึกษา ดังคำพูดของกิตติ ชันฉมิตร นิสิตคณะเกษตรรุ่นที่ 29 แกนนำอีกคนหนึ่งในการก่อตั้งชุมนุมพุทธศาสน์ และต่อมาเป็นประธานชุมนุมพุทธศาสน์ปี พ.ศ.2516-2517 ว่า

“...ชมรมพุทธฯก่อตั้งขึ้นมาจากความตั้งใจจริงของรุ่นพี่ จากการได้เห็นคุณค่าทางธรรมะ และต้องการที่จะได้เห็นธรรมะนั้น ได้เผยแผ่ไปยังหมู่ นิสิต ขอให้พี่น้องๆตระหนักถึงเจตนารมณ์อันดีงามนี้ไว้และสืบทอดไปยังน้องรุ่นต่อไป...”¹⁰⁹

คณะกรรมการชุมนุมพุทธศาสน์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในยุคแรกก่อตั้ง (พ.ศ.2515-2516) ประกอบด้วยธรรมทายาทรุ่นที่ 1 ที่ผ่านการอบรมในช่วงฤดูร้อนปี พ.ศ. 2515 ทั้งหมด คือ นายเลอศักดิ์ ทองวิวัฒน์ เป็นประธานชมรม นายกิตติ ชันฉมิตร เป็นรองประธานคนที่ 1 นายชัยเจริญ บุญลอยงูร เป็นรองประธานคนที่ 2 นายจร เทพวัชรการุณ เป็นที่ปรึกษา นายไพโรจน์ ใจช่วง เป็นที่ปรึกษา และนายจิรวุฒิ ภูเพียงใจ เป็นกรรมการ¹¹⁰ ต่อมาภายหลังจากการจัดตั้งชุมนุมขึ้นอย่างชัดเจน ธรรมทายาทกลุ่มนั้นก็เริ่มดำเนินการทำเรื่องขอสถานที่ อุปกรณ์ เครื่องอำนวยความสะดวกที่จำเป็น เช่น โต๊ะหมู่บูชา ตู้หนังสือ โต๊ะเก้าอี้ เป็นต้น เมื่อมีการจัดการเรื่องอาคารสถานที่เรียบร้อยแล้วก็นำเนินกิจกรรมซึ่งในช่วงแรกมีกิจกรรมหลักคือ การสวดมนต์ทำวัตรเช้าและเย็นพร้อมกับการทำสมาธิและทุกเย็นจะมีการนิมิตพระจากศูนย์พุทธจักรปฏิบัติธรรมมาสอน

¹⁰⁸ ชมรมพุทธศาสน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 20 ปี ชมรมพุทธศาสน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (กรุงเทพมหานคร : คำนวณการพิมพ์, 2537), หน้า 21.

นั่งสมาธิเป็นประจำ นอกจากนี้ยังมีการเสวนาธรรมโดยเชิญอาจารย์ผู้ทรงคุณวุฒิในมหาวิทยาลัย เช่น ศาสตราจารย์พี ศาคริก อาจารย์ที่ปรึกษาชุมชนพุทธศาสน์ในสมัยนั้น

ต่อมาภายหลังชุมชนพุทธศาสน์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้เปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ชมรมพุทธศาสน์” และได้เข้าไปมีบทบาทอย่างมากในมหาวิทยาลัยโดยได้เชิญชวนเพื่อนนิสิตในมหาวิทยาลัยไปอบรมธรรมทายาทที่วัดพระธรรมกาย และทำกิจกรรมภายในสถาบันที่สำคัญ เช่น พิธีไหว้ครูประจำปี การตักบาตรทุกสัปดาห์ นิทรรศการเผยแพร่ธรรมะประจำปี เป็นต้น จากการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์โดยการทำงานของชมรมพุทธศาสน์ ในขณะนั้นนับว่าประสบความสำเร็จและได้รับการยอมรับอย่างมาก ซึ่งได้สะท้อนผ่านการให้ความสนับสนุนจากผู้บริหารมหาวิทยาลัยในสมัยนั้น ดังคำพูดของดร.จงรักษ์ ปริชาพันธ์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ในสมัยนั้นที่ว่า

“...ในการสร้างคนดีมีคุณภาพ ผมคิดว่าพุทธเกษตร คือ จุดนัดพบระหว่างคติทางโลกและ คติธรรม เมื่อนิสิตนักศึกษา ครูบาอาจารย์ และบุคลากรภายนอก เขาก้าวมาในพุทธเกษตร เขาย่อม ได้รับความรู้ทั้งธรรมะและวิชาการแผนใหม่ที่จะนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้...ผมก็ให้การ สนับสนุน และนักศึกษาที่ผ่านโครงการอบรมธรรมทายาทนั้นได้ทำประโยชน์ให้แก่มหาวิทยาลัย ไม่เคยทำตัวให้เป็นที่น่ารังเกียจของ มีแต่จะช่วยเหลือกิจการส่วนรวม...”¹⁰⁹

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2529 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ได้ดำเนินการก่อสร้างอาคาร ก่ออิฐถือปูน 2 ชั้นทรงไทย เพื่อใช้เป็นที่ทำการของชมรมพุทธศาสน์และสถานที่ปฏิบัติธรรมของ บุคลากรภายในมหาวิทยาลัยชื่อ “อาคารพุทธเกษตร” โดยใช้งบประมาณในการก่อสร้าง 3 ล้านบาทและทางมหาวิทยาลัยได้จัดสรรงบประมาณช่วยเหลือจำนวน 1 ล้านบาท ส่วนอีกส่วนหนึ่งได้ เปิดโอกาสให้บุคคลทั่วไปร่วมบริจาคในการก่อสร้างอาคาร และได้ดำเนินการสร้างโดยแล้วเสร็จ ในปี พ.ศ. 2530 ซึ่งใช้เวลาในการก่อสร้าง 1 ปี อาคารดังกล่าวยังทำให้ชมรมพุทธศาสน์เป็นเสมือน ศูนย์รวมการปฏิบัติธรรมของผู้ที่สนใจพุทธศาสนาในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ จึงมีนิสิตนักศึกษา มาสวดมนต์ทำวัตรและนั่งสมาธิกันเป็นประจำสม่ำเสมอและนับวันที่จะเพิ่มมากขึ้น

นอกจากกลุ่มนิสิตนักศึกษาของชมรมพุทธศาสน์ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บรรดา ธรรมทายาทที่ผ่านการอบรมจากโครงการอบรมธรรมทายาทได้เผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาไปยัง

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 39.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

สถาบันอุดมศึกษาอื่นในกรุงเทพมหานครอีกด้วยเช่นที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ชมรมพุทธศาสตร์
 ที่นี้ได้ดำเนินงานมาก่อนการเข้ามาของขบวนการธรรมทายาทและมีสมาชิกที่เป็นแกนนำศรัทธา
 ความเชื่อของสำนักอื่น เช่น สำนักสวนโมกข์ สำนักสันติอโศก สำนักพระป่าในภาคอีสาน
 เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2521 การเข้ามาเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทนำโดย
 นายมน โเลหวิช นิสิตคณะแพทยศาสตร์ ชั้นปีที่ 5 ซึ่งผ่านการอบรมธรรมทายาทรุ่นที่ 3
 เป็นแกนนำพร้อมด้วยสมาชิกอีกจำนวนหนึ่ง และได้ใช้ยุทธศาสตร์เชิงรุกในการเข้าไปมีส่วนร่วม
 ในกิจกรรมทางศาสนาและเมื่อถึงโอกาสอันสมควรได้เสนอตัวขึ้นเพื่อช่วงชิงตำแหน่งเป็นประธาน
 ชมรมพุทธศาสตร์ ซึ่งก็ได้รับการต่อต้านจากกลุ่มผู้ไม่เห็นด้วย แต่การรวมกลุ่มผู้ต่อต้านของชมรม
 พุทธศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยไม่เป็นปึกแผ่นจึงไม่มีพลังเพียงพอที่จะทัดทานขบวนการ
 ธรรมทายาทของสำนักธรรมกายได้ทำให้ความพยายามเข้ามามีบทบาทยึดครองในชมรมพุทธศาสตร์
 ในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ประสบความสำเร็จ ดังคำกล่าวของพระมน เมตตานันโท¹¹² ที่ว่า

“...ด้วยความสามารถในการถ่ายทอด อาตมาสามารถอธิบายแนวคิดของตนแก่นิสิตรุ่นเพื่อน
 และรุ่นน้องของตนได้อย่างดีในชมรมพุทธศาสตร์และประเพณี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนมีคณะ
 กรรมการและสมาชิกชมรมที่เลื่อมใสวัด (วัดพระธรรมกาย-ผู้วิจัย) เพิ่มขึ้นเรื่อย การเติบโตของอาตมา
 ในชมรมพุทธศาสตร์เป็นสิ่งที่ท่านเจ้าอาวาส (พระราชภาวนาวิสุทธิหรือหลวงพ่อธัมมชโย -ผู้วิจัย)
 ติดตามมาโดยตลอด และถึงแม้ว่าจะประสบกับความยากลำบากอย่างมาก จากการต่อต้านของ
 กรรมการคนอื่นๆ ในที่สุดอาตมาเป็นผู้มีชัยในการเลือกตั้งประธานชมรมด้วยคะแนน 9 ต่อ 8 โดย
 มีผู้ไม่ออกเสียงอีก 5 คน คะแนนเดียวที่อาตมามีชัยในการเลือกตั้งชมรมพุทธศาสตร์ครั้งนั้น พลิกผัน
 วิถีชีวิตของหนุ่มสาวอีกนับหมื่นคนในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาเกือบทั่วประเทศให้หัน
 หน้าสู่วัดพระธรรมกาย...”¹¹³

¹¹² ในอดีตคือนายมน โเลหวิช นิสิตคณะแพทยศาสตร์และเป็นประธานชมรมพุทธศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
 มหาวิทยาลัยคนแรกของสายสำนักธรรมกายในปี พ.ศ.2521 หลังจากสำเร็จการศึกษาได้อุปสมบทเป็นพระ
 ภิกขุจำพรรษา ณ วัดพระธรรมกาย และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญของวัดพระธรรมกายได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทน
 มูลนิธิธรรมกายประจำสหประชาชาติ ณ นครนิวยอร์ก นอกจากนั้นได้รับทุนการศึกษาของมูลนิธิธรรมกายไป
 ศึกษาต่อปริญญาตรี-โทสาขาสถาปัตยกรรมและสันสกฤต ณ มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด สหราชอาณาจักร และ
 ปริญญาโทสาขาจริยศาสตร์การแพทย์ ณ มหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ประเทศสหรัฐอเมริกา ต่อมาในปี พ.ศ.2538
 ได้ลาออกจากวัดพระธรรมกายด้วยเหตุผลส่วนตัว ปัจจุบันเป็นพระภิกขุจำพรรษา ณ วัดราชโอรสาราม
 กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ.2542 ได้สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอกสาขาประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
 จาก มหาวิทยาลัยอัมบูร์ก ประเทศเยอรมนี

¹¹³ พระมน เมตตานันโท, “เปิดบันทึกมหาบัณฑิตออกฟอร์ด พระมน เมตตานันโท ศิษย์เอกธรรมกาย :

กรณีของการเข้าไปครอบงำและยึดกุมอำนาจทางการเมืองภายในชมรมพุทธศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยโดยขบวนการธรรมทายาทในครั้งนั้น ได้ก่อให้เกิดความขัดแย้งจากสมาชิกเดิมของชมรมพุทธศาสตร์ พระภาสกร ฐิริวิฑฒโน (ภาวิไล) อดีตนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและสมาชิกชมรมพุทธศาสตร์ในยุคนั้น(ปี พ.ศ.2521) ได้ให้ความเห็นและวิพากษ์วิจารณ์การดำเนินการของขบวนการธรรมทายาทในเชิงลบว่า

“...กรณีที่วัดพระธรรมกายได้จัดตั้งทีมงานของนิสิตนักศึกษาเข้ายึดครองชมรมพุทธศาสตร์และประเพณีของสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเมื่อยึดครองได้แล้ว ก็ได้มีการถอนรากถอนโคนเพื่อนนิสิตหรือบุคคลที่มีความเห็นไม่สอดคล้องกับแนวทางของวัดพระธรรมกายออกจากชมรมพุทธฯมีการขนหนังสือธรรมะที่เป็นข้อเขียนของพระเถระและครูบาอาจารย์ต่างๆที่เป็นสมบัติสืบทอดกันมาของชมรมพุทธฯแต่เดิม ที่มีความเห็นหรือความคิดไม่สอดคล้องกับแนวทางของธรรมกายออกไปใส่ถังโยนทิ้ง เมื่อผู้เขียนซึ่งเป็นน้องใหม่ในเวลานั้นเข้าไปถามก็ได้รับคำตอบว่าหนังสือธรรมะของครูบาอาจารย์เหล่านั้นเป็นมิจฉาทิฎฐิ อาจทำให้ไขว้เขวได้ต้องกำจัดทิ้งเสีย ซึ่งหมายความว่าหนทางที่ถูกต้องก็มีแต่แนวทางธรรมกายเท่านั้น(พ.ศ.2521-2522) นี่จึงเป็นความคับแค้นทางความคิดเป็นอย่างยิ่ง...”¹¹⁴

นับตั้งแต่การเข้ายึดครองชมรมพุทธศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยการนำของขบวนการธรรมทายาทแห่งสำนักธรรมกาย เมื่อปี พ.ศ.2521 เป็นต้นมา ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในชมรมพุทธศาสตร์จากเดิมที่มีนิสิตนักศึกษานับถือความเชื่อทางศาสนาของสำนักต่างๆ อย่างหลากหลายกลายมาเป็น “ชมรมพุทธศาสตร์สายธรรมกาย” อย่างเบ็ดเสร็จ ทำให้ชมรมพุทธศาสตร์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นฐานสำคัญของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกายในสถาบันอุดมศึกษาและในเวลาต่อมาได้เป็นศูนย์กลางการประสานงานเครือข่ายชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆทั่วประเทศให้เข้ามาร่วมกิจกรรมทางศาสนาต่างๆ ดังที่มีผู้เปรียบเทียบการเผยแผ่นี้ว่า

¹¹⁴ พระภาสกร ฐิริวิฑฒโน (ภาวิไล), “วัดพระธรรมกาย : เจาเลอะเลือนแห่งสังคมยุคพระศรีอริย์?” ปัญญา, 7,31 (กุมภาพันธ์-มีนาคม 2542) : 9-10.

“...เมล็ดพืชแห่งธรรมกายได้รับการหว่านในเนื้อนาที่ดินคืออุดมสมบูรณ์ไม่นานเมล็ดพืชแห่งธรรมกายก็แตกดอกออกหน่อขยายพันธุ์ได้โดยเร็ว...”¹¹⁵

โครงการอบรมธรรมทายาทสู่การอุปสมบทหมู่

ในช่วงปี พ.ศ. 2515-2522 การเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทจึงมีเพียงชมรมพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเท่านั้นที่เป็นหลักในการดำเนินงานเผยแผ่ความเชื่อทางพุทธศาสนา ต่อมาภายหลังในปี พ.ศ. 2522 ชมรมพุทธศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้เริ่มให้มีการบรรพชาและอุปสมบทเหล่าธรรมทายาทในโครงการนี้ขึ้นเป็นครั้งแรก ณ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร โดยมีพระพุทธรังษิย์ (สุวรรณ สุวณฺโณโชโต, พ.ศ.2463-2537)¹¹⁶ เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามในขณะนั้นได้ให้การสนับสนุนและรับเป็นพระอุปัชฌาย์ให้กับโครงการอบรมธรรมทายาทเป็นเวลานานถึง 15 ปี¹¹⁷ โครงการนี้จึงมีชื่อว่า “โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ภาคฤดูร้อน” ซึ่งต่อมาได้ขยายเป็นโครงการอบรมธรรมทายาทระหว่างเข้าพรรษาและโครงการบรรพชาญวธรรมทายาท เป็นต้น การขยายตัวของโครงการอบรมธรรมทายาทดังกล่าวที่ได้มีการอุปสมบทหมู่ ณ วัดเบญจมบพิตร กรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นพระอารามหลวงประจำรัชกาลที่ 5 อันถือเป็นวัดสำคัญยิ่งของราชการและมีพระเถระชั้นผู้ใหญ่ในมหาเถรสมาคมเป็นพระอุปัชฌาย์นั้น แม้ว่าพระพุทธรังษิย์ พระอุปัชฌาย์องค์แรกของเหล่าธรรมทายาทจะได้มรณภาพไปแล้วเมื่อปี พ.ศ.2537 เจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตรรูปต่อมานั้น คือ พระพรหมจริยาจารย์ กรรมการมหาเถรสมาคม ก็ได้ให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมนี้ของชมรมพุทธศาสตร์อย่างต่อเนื่องโดยตลอดจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ได้สะท้อนให้เห็นถึงการสร้างสายสัมพันธ์อันดีของสำนักธรรมกายกับรัฐและคณะสงฆ์ไทย โดยผ่านชมรมพุทธศาสตร์เพื่อสร้างความชอบธรรมในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของตนเอง

โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ได้ดำเนินงานต่อเนื่องมาเป็นประจำทุกปีจนได้ก่อให้เกิดการขยายเครือข่ายชมรมพุทธศาสตร์ไปยังสถาบันอุดมศึกษาอื่นของรัฐในกรุงเทพมหานคร เช่น ปี พ.ศ.2523 ชมรมพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้มาเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการจัดงานบวช ต่อมาในปี พ.ศ.2524 โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ได้เปิดตัวออกสู่สาธารณชนผ่านสื่อมวลชนทุกแขนง ซึ่งเป็นปีแรกที่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจาก

¹¹⁵ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, “วิเคราะห์วัดพระธรรมกายจากบันทึกพระมโน เมตตาณันโท”, หน้า 8.

¹¹⁶ ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นสมเด็จพระราชาคณะที่ สมเด็จพระพุทธิชนวงษ์ ดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะใหญ่หนเหนือและกรรมการมหาเถรสมาคม ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ.2537

¹¹⁷ มูลนิธิธรรมกาย, มรดกโลก. (กรุงเทพมหานคร : ค่านุภาพการพิมพ์, 2538), หน้า 27.

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้พระราชทานไตรจำนวน 3 ไตร เพื่อมอบแด่ ธรรมทายาทดีเด่นซึ่งได้รับเลือกจากเพื่อนธรรมทายาทและพระอาจารย์ ในปีนี้มีคณะกรรมการจัดงานบวชเพิ่มขึ้นอีก 1 แห่ง คือกลุ่มศึกษาพุทธศาสตรมหาวิทยาลัศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร รวมเป็นชมรมพุทธศาสตร์ 4 สถาบัน

ต่อมาปี พ.ศ.2525 คณะกรรมการจัดงานบวชเพิ่มขึ้นเป็น 6 สถาบันคือ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ และวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพฯ ปี พ.ศ.2528 เป็นปีแรกที่มีการฝึกวินัยภาคสนามที่ค่ายฝึกการรบพิเศษแห่งกระเจา จังหวัดเพชรบุรี เป็นเวลา 3 วันก่อนเข้ารับการอบรมที่วัดพระธรรมกาย และมีผู้เข้ารับการอบรมมากขึ้นถึง 800 คน คณะกรรมการจัดงานบวชเพิ่มเป็น 9 สถาบัน มีชมรมพุทธศาสตร์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรีและวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตพัฒนวิชาการ พระนคร ในปีเดียวกันนี้เองเป็นปีแรกที่มีการจัดอบรมธรรมทายาทภาคเข้าพรรษา รุ่นที่ 1 หลักสูตร 4 เดือน โดย 1 เดือนแรกอบรมธรรมทายาท ถือศีล 8 นั่งสมาธิเตรียมบวชจากนั้นเข้าพิธีอุปสมบทหมู่ที่วัดเบญจมบพิตรฯ แล้วกลับมาอบรมธรรมปฏิบัติของพระภิกษุต่อที่วัดพระธรรมกายอีก 3 เดือน จนออกพรรษา ปี พ.ศ.2532 สำนักธรรมกายได้เริ่มโครงการอบรมธรรมทายาทหญิงให้แก่นักศึกษาหญิงในสถาบันอุดมศึกษา ลักษณะของการอบรมมีระยะเวลา 2 เดือน ผู้เข้ารับการอบรมต้องปักกลดนั่งสมาธิ รักษาศีล 8 ฝึกมารยาท และปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ต่างๆที่ทางสำนักธรรมกายกำหนดขึ้นเช่นเดียวกันกับธรรมทายาทชายเพียงแต่ไม่มีการอุปสมบทเท่านั้น โครงการนี้ได้รับความสำเร็จอย่างยิ่ง มีผู้สนใจเข้ารับการอบรมเป็นจำนวนมากและส่วนใหญ่ของผู้สำเร็จการอบรมนี้ได้เป็นแกนนำสำคัญของชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศนับได้สะท้อนถึงความสำเร็จของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกายไปยังหมู่นักศึกษาในมหาวิทยาลัย

การสร้างเครือข่ายของชมรมพุทธศาสตร์ทั่วประเทศ

ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาต่างๆทั่วประเทศได้ร่วมกันจัดกิจกรรมที่สำคัญคือ โครงการอบรมธรรมทายาทและการจัดงานนิทรรศการทางก้าวหน้า(ต่อมาเปลี่ยนรูปแบบเหลือเพียงการแข่งขันตอบปัญหาธรรมเท่านั้น) ในปี พ.ศ.2529 เป็นช่วงเวลาที่สำนักธรรมกายมีนโยบายของการเผยแผ่ความเชื่อทางพุทธศาสนาไปยังองค์กรต่างในส่วนภูมิภาคทำให้ชมรมพุทธศาสตร์ในส่วนกลางได้มีความพยายามสร้างเครือข่ายให้เกิดขึ้นทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายที่มหาวิทยาลัยในแต่ละภาค อาทิเช่น ภาคเหนือคือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาคใต้ที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้มีการดำเนินงานจัดนิทรรศการทางก้าวหน้าขึ้นในมหาวิทยาลัยสำคัญของทุกภาค การจัดนิทรรศการดังกล่าวนี้มีจุดประสงค์เพื่อ

ประชาสัมพันธ์และเชิญชวนนักเรียนนักศึกษาเข้าร่วมโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ ณ วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

ในบรรดาทั้ง 3 มหาวิทยาลัยหลักในส่วนภูมิภาคนั้นมีเพียงมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เท่านั้นที่มีชมรมพุทธศาสตร์สายธรรมกาย แต่ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ทางขบวนการธรรมทายาทได้รับการต่อต้านจากสมาชิกเดิมของชมรมพุทธศาสตร์ที่เกรงว่าจะถูก ขบวนการธรรมทายาทครอบงำบรรดาธรรมทายาทในส่วนภูมิภาคได้มีโอกาสพบปะและแลกเปลี่ยน ข้อมูลข่าวสารระหว่างกันเป็นประจำทุกเดือนโดยการเข้าร่วมการปฏิบัติธรรมในวันอาทิตย์ต้นเดือน ณ วัดพระธรรมกาย โครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ได้ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วจึงมี นักเรียนและนักศึกษาจำนวนมากในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆจากทั่วประเทศสมัครเข้ารับการอบรม และชมรมพุทธศาสตร์สายธรรมกายจากที่เคยมีเพียงไม่กี่สถาบันการศึกษา และได้ขยายเพิ่มมากขึ้น ไปทั่วประเทศจนมีการรวมตัวเป็นชมรมพุทธศาสตร์ 50 สถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศ โดยมีแกนนำ คือชมรมพุทธศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ต่อมาปี พ.ศ. 2534 สำนักธรรมกายได้เข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญให้กับชมรมพุทธศาสตร์ ทั่วประเทศมีจัดตั้งหน่วยประสานงานชมรมพุทธศาสตร์ของตนเองขึ้นในมูลนิธิธรรมกายจึงเป็นที่มา ของ “ชมรมพุทธศาสตร์สากลในอุปถัมภ์สมเด็จพระพุทธชินวงศ์”¹¹⁸ เพื่อเป็นองค์กรมาทำหน้าที่ ประสานงานแทนชมรมพุทธศาสตร์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เนื่องจากเห็นว่าภาระกิจนี้ใหญ่เกินกว่า ที่ลำพังเพียงชมรมพุทธศาสตร์จุฬาลงกรณ์จะดำเนินการได้และเป็นความพยายามเข้ามากำกับชมรม พุทธศาสตร์ทั่วประเทศโดยตรงไม่ต้องผ่านชมรมพุทธศาสตร์ที่เป็นแกนนำเหมือนแต่ก่อน ภายหลัง เมื่อสมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (สุวรรณ สุวณฺณโชโต ,พ.ศ.2463-2537) อดีตเจ้าอาวาสวัดเบญจมบพิตร ได้มรณภาพเมื่อปี พ.ศ.2537 ในปี พ.ศ.2539 ชมรมพุทธศาสตร์สากลได้รับความกรุณาอย่างยิ่งจาก พระเถระชั้นผู้ใหญ่รูปหนึ่ง ซึ่งมีความสนิทสนมใกล้ชิดกับสำนักธรรมกายอย่างดีมาเป็นองค์กรอุปถัมภ์ คือสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์ (ช่วง วรบุญโญ)¹¹⁹ ปัจจุบันเป็นเจ้าอาวาสวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรรมการมหาเถรสมาคมและเจ้าคณะใหญ่หนเหนือ ต่อมาจึงได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อของชมรมเป็น “ชมรมพุทธศาสตร์สากลในอุปถัมภ์สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์” ดังเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและ ในที่สุดโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ จนได้เปลี่ยนมาอยู่ภายใต้การดำเนินงานของ องค์กรในกำกับของสำนักธรรมกายโดยสมบูรณ์

¹¹⁸ มูลนิธิธรรมกาย, มรดกโลก, หน้า 31.

¹¹⁹ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้ามิ่งมงคลจารย์ (ช่วง วรบุญโญ) เคยเป็นพระอุปัชฌาย์ของพระราชภาวนาวิสุทธิ และมีความสนิทสนมอย่างมากกับสำนักธรรมกายมาตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง

ตอนที่ 4 พัฒนาการของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ

ในช่วงปี พ.ศ.2527 สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากโดยเฉพาะในด้านวัตถุ ส่วนหนึ่งเกิดจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่มีอัตราความเจริญเติบโตอยู่ในระดับสูงเน้นการส่งเสริม การส่งออกและการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม แต่การพัฒนาดังกล่าวก็ก่อผลต่อการเก็งกำไรมากกว่า การพัฒนารากฐานการผลิตที่แท้จริงที่เรียกกันว่า "เศรษฐกิจพอเพียง" ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจน ต่อมาในช่วงหลังปี พ.ศ.2529 ปัจจัยเหล่านี้เป็นส่วน สนับสนุนให้ผู้คนในภาคอุตสาหกรรมมีกำลัง ทางเศรษฐกิจจากปัจจัยดังกล่าวส่งผลทำให้สำนักธรรมกายได้มุ่งแสวงหากลุ่มเป้าหมายโดยเฉพาะ นักรูทิจระดับกลาง ในปี พ.ศ.2528 นั้นเองสำนักธรรมกายได้มีนโยบายขยายการเผยแผ่ศาสนา ของตนไปยังส่วนภูมิภาคของประเทศ โดยดำเนินการผ่านกลุ่มนักรูทิจผู้ใกล้ชิดในท้องถิ่นตาม จังหวัดต่างๆทั่วประเทศและกลุ่มนักศึกษาที่ได้ผ่าน โครงการอบรมธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยที่ตั้ง ในส่วนภูมิภาคเช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ เป็นต้น

ในเขตภาคเหนือตอนบนที่มีกลุ่มเป้าหมายที่เป็นคนชั้นกลางในสังคมเมืองของ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูน และจังหวัดลำปาง นโยบายนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างดียิ่ง จากแกนนำผู้ใกล้ชิดของสำนักธรรมกายซึ่งเป็นนักรูทิจใหญ่ คหบดีคนสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ และคณาจารย์บางท่านของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งในบรรดาบุคคลดังกล่าวเหล่านั้นหลายท่านเคย เป็นนิสิตของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รุ่นเดียวกันกับพระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธรรมชโย) เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทัตตชีโว) รองเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย¹²⁰ การดำเนินงานนี้สำนักธรรมกายได้ใช้ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาเชิงรุก ได้แก่ การใช้ความสัมพันธ์ในลักษณะเครือข่ายโดยผ่านบุคคลสำคัญ(Key Persons)ของท้องถิ่นทั้ง กลุ่มผู้ศรัทธาความเชื่อและนักรูทิจสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่รวมทั้งนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายเช่นนี้สำนักธรรมกายสามารถดำเนินงานอย่างได้ผลดีต่อการขยาย องค์กรของตนไปยังภูมิภาคต่างๆของประเทศ

ช่วงเวลาเดียวกันนั้นสำนักธรรมกายได้จัดโครงการอบรมธรรมปฏิบัติดินนอกสถานที่ขึ้นที่ จังหวัดเชียงใหม่โดยมี พระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ นักรูทิจคนสำคัญ ระดับชาติ รวมทั้งแกนนำกัลยาณมิตรทั่วประเทศตลอดจนพระภิกษุและเจ้าหน้าที่ระดับบริหารของ

¹²⁰ในต้นปี พ.ศ.2543 จาก ผลของกรณีวิกฤตธรรมกาย มหาเถรสมาคมมีคำสั่งตั้งคณะกรรมการสอบสวน กรณีที่พระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธรรมชโย)เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายกระทำผิดพระธรรมวินัย ได้มี คำสั่งให้ถอดออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาส และแต่งตั้งพระภาวนาวิริยคุณ(เผด็จ ทัตตชีโว) เป็นเจ้าอาวาส

สำนักธรรมกายได้เข้าร่วมอบรมธรรมปฏิบัติระดับเข้มข้น ณ บ้านพักรับรองของอุทยานแห่งชาติ คอยสุเทพ-ปุย บนคอยสุเทพ ที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งการอบรมธรรมปฏิบัติดังกล่าวประกอบด้วยการนั่งสมาธิเป็นส่วนใหญ่เป็นเวลานานถึง 12 ชั่วโมง ผู้เข้ารับการอบรมต้องถือศีล 8 มีการถ่ายทอดอุดมการณ์ที่สำคัญของการเผยแผ่ศาสนาไปพร้อมกันด้วย โดยการฝึกอบรมแต่ละรุ่นจะใช้เวลารุ่นละประมาณ 2 สัปดาห์ โดยผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่เป็นบุคคลสำคัญที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคมระดับชาติและภูมิภาค โครงการนี้ได้ดำเนินการอบรมบุคคลต่างๆ จำนวนหลายรุ่นติดต่อกัน¹²¹ ซึ่งมีพระอริการไชยบุญย์ ธรรมชโย เป็นประธานให้การอบรมด้วยตนเองตั้งแต่ปี พ.ศ.2528 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ.2543¹²² การอบรมธรรมปฏิบัติครั้งนั้นอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการเข้าอบรมสำหรับผลิตบุคลากรสูงเพื่อเป็นแกนนำสำคัญระดับบริหารของสำนักธรรมกายทั้งที่เป็นบุคลากรภายในและภายนอกองค์กร เพื่อเป้าหมายของการขยายองค์กรต่อไปในอนาคต และได้สามารถสร้างแกนนำในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของตนไปในจังหวัดต่างๆ ทั่วประเทศในการอบรมครั้งนั้นแกนนำผู้ศรัทธาของสำนักธรรมกายเป็นกลุ่มนักธุรกิจของท้องถิ่นซึ่งเรียกตนเองว่า "กัลยาณมิตร" ซึ่งในภาคเหนือได้ร่วมเข้าอบรมจำนวนหนึ่ง

ผลที่ได้ประการหนึ่งจากการอบรมธรรมปฏิบัติซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความพยายามที่จะสร้างฐานที่มั่นของสำนักธรรมกายขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบน ภายหลังจากการอบรมแล้วเสร็จ แกนนำเครือข่ายกัลยาณมิตรของจังหวัดเชียงใหม่ส่วนหนึ่งได้ร่วมกันเปิดสาขาของสำนักธรรมกายขึ้นในอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ชื่อว่า “ศูนย์กัลยาณมิตรล้านนา” เมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ.2529 สำหรับเป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติธรรมตามแนววิชาธรรมกายและสืบสานอุดมการณ์ทางศาสนาของกลุ่มผู้นับถือศรัทธา ในระยะแรกได้ใช้อาคารพาณิชย์จำนวน 1 คูหา 3 ชั้น ซึ่งตั้งอยู่บนถนนมณีนพรัตน์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่เป็นสำนักงาน ซึ่งอาคารพาณิชย์แห่งนี้มีนายแพทย์บัญชาและนางสงป ปัญญาตรง กหบดีในจังหวัดเชียงใหม่ผู้ใกล้ชิดเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายเป็นเจ้าของอาคารพาณิชย์แห่งนี้

การกำเนิดขึ้นของศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาในครั้งนั้นถือเป็นศูนย์กัลยาณมิตรแห่งแรกในส่วนภูมิภาคโดยมีนายวิรุฬ ธรรมคุณ อดีตอาจารย์คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และเป็นเพื่อนนักศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รุ่นเดียวกับพระภิกษุญาณาวิริยะคุณ (เผด็จ ทัดตชีโว) เป็นประธานศูนย์กัลยาณมิตรคนแรก¹²³ ต่อมา มีนายปรีชา จันทร์ศิริตานนท์ หัวหน้าอุทยานแห่งชาติ

¹²¹ สัมภาษณ์อดีตประธานศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาคนหนึ่งเมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2543

¹²² การอบรมธรรมปฏิบัติเช่นนี้ได้ดำเนินมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน(พ.ศ.2544) แต่ได้ย้ายสถานที่ไปยังพื้นที่ส่วนตัวเป็นสวนเกษตรของสำนักธรรมกายในเขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่

¹²³ สัมภาษณ์อดีตแกนนำกัลยาณมิตรจังหวัดเชียงใหม่คนหนึ่ง เมื่อวันที่ 12 สิงหาคม 2543

คอยสุเทพ-ปุยในขณะนั้น¹²⁴ เป็นประธานศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาคนที่สอง และทำให้ต่อจากนั้นได้เกิดศูนย์กัลยาณมิตรในจังหวัดใหญ่ตามภูมิภาคต่างๆเกิดขึ้นตามมาตามลำดับ เช่น ศูนย์กัลยาณมิตรขอนแก่น ศูนย์กัลยาณมิตรนครราชสีมา ศูนย์กัลยาณมิตรสงขลา ศูนย์กัลยาณมิตรพิษณุโลก เป็นต้น ในปัจจุบันสำนักธรรมกายมีศูนย์กัลยาณมิตรต่างๆทั่วประเทศประมาณ 30 แห่ง โดยการใช้ระบบความสัมพันธ์แบบเครือข่ายกัลยาณมิตรในแต่ละจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการก่อตั้งและบริหารงานภายใต้การกำกับและประสานงานของสำนักธรรมกายในส่วนกลาง

ต่อมาในเดือนกันยายนปี พ.ศ.2528 สำนักธรรมกายได้รับการบริจาคที่ดินผืนใหญ่จำนวน 33 ไร่เศษจากนางสาวอุบลศรี ป้อมเผือก นักธุรกิจคนสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ได้เข้ารับการอบรมธรรมปฏิบัติที่อุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุยในครั้งนั้น พื้นที่ผืนดินดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ที่บ้านแม่โจ้ ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณด้านหลังของสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ (ในปี พ.ศ.2538 เปลี่ยนชื่อเป็นมหาวิทยาลัยแม่โจ้) จึงได้มีการจัดสร้างเป็นสวนเกษตรคล้ายสำนักสงฆ์ชื่อว่า “จุดคงสถานล้านนา” เพื่อเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมของกลุ่มผู้ศรัทธาสำนักธรรมกายอีกแห่งหนึ่งขึ้นในภาคเหนือ เมื่อได้มีการสร้างจุดคงสถานเสร็จสมบูรณ์แล้ว สำนักธรรมกายได้ส่งพระภิกษุคนสำคัญและเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางจำนวนหนึ่งมาประจำเพื่อการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาซึ่งมีการหมุนเวียนกันหลายรุ่น

ต่อมาเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2533 ศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาได้ย้ายสำนักงานในตัวเมืองเชียงใหม่เข้าไปอยู่ที่นั่นอีกด้วย¹²⁵ และได้มีการเลือกตั้งประธานศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาคนใหม่ โดยผู้ได้รับเลือกคือนางสายพิน สุคันธา¹²⁶ เป็นนักธุรกิจคนสำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ผู้ที่มีความใกล้ชิดกับพระอริการไชยบูลย์ ธรรมชโย เจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายในขณะนั้น นางสายพิน สุคันธาได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหารระดับสูงของสำนักธรรมกายให้ดำรงตำแหน่งเป็นประธานศูนย์กัลยาณมิตรล้านนานับตั้งแต่ ปีพ.ศ.2534 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน ซึ่งก่อนหน้านี้ตำแหน่งของประธานศูนย์กัลยาณมิตรล้านนามีวาระการดำรงตำแหน่งเป็นเวลา 2 ปีแต่หลังจากที่มีการขัดแย้งกันภายในระหว่างกลุ่มกัลยาณมิตรของจังหวัดเชียงใหม่ ผู้บริหารระดับสูงของสำนักธรรมกายได้ใช้วิธีการ

¹²⁴ ต่อมานายปรีชา จันทร์ศิริตานนท์ ดำรงตำแหน่งผู้อำนวยการกองอุทยานแห่งชาติ กรมป่าไม้

¹²⁵ มูลนิธิธรรมกาย, “ประวัติและผลงานจุดคงสถานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่” ใน มุทิตาสักการะพระพุทธศาสนา ดุษฎีบัณฑิตและพระพุทธศาสนบัณฑิตรุ่นที่ 39 มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตเชียงใหม่.(กรุงเทพมหานคร : คำนสุทธาการพิมพ์, 2537), หน้า 128-129.

¹²⁶ ต่อมานางสายพิน สุคันธาได้ทำธุรกิจโรงเรียนชื่อ “โรงเรียนอนุบาลพิจรรย์” โดยมีผู้ถือหุ้นในโรงเรียนเป็นสมาชิกแกนนำคนสำคัญของสำนักธรรมกายหลายท่าน และต่อมาปี พ.ศ.2535 นางสายพิน ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้พิพากษาสมทบศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่

เลือกผู้ที่ไว้วางใจมาทำหน้าที่นี้ตั้งแต่บัดนั้นมา จะเห็นได้ว่านโยบายการเผยแผ่ศาสนาในส่วนภูมิภาคของสำนักธรรมกายมีความพยายามมุ่งเป้าหมายไปยังกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมเมืองเพื่อเป็นแกนนำสำคัญต่อการสนับสนุนการดำเนินงานของตน

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มคนชั้นกลางรุ่นใหม่ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญคือ กลุ่มนิสิตนักศึกษา มหาวิทยาลัยต่างๆ ในส่วนภูมิภาคซึ่งสำนักธรรมกายก็ได้ดำเนินยุทธศาสตร์โดยผ่านเครือข่ายของชมรมพุทธศาสตร์ในกรุงเทพมหานครช่วงเวลานั้นเอง ได้มีชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจากทั่วประเทศ 9 สถาบันซึ่งประกอบด้วย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนคร สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตพัฒนวิชาการพระนครและวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา วิทยาเขตเทคนิคกรุงเทพ เป็นแกนนำภายใต้การสนับสนุนทุนและการดำเนินงานจากสำนักธรรมกายได้เริ่มเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาในเชิงรุกไปยังกลุ่มนิสิต นักศึกษา และนักเรียนในสถาบันการศึกษาทั้งในส่วนกลางและภูมิภาคทั่วประเทศ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างเครือข่ายในสถาบันอุดมศึกษาและมุ่งเชิญชวนให้นิสิตนักศึกษาเหล่านั้นไปเข้าร่วมการฝึกอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ ณ วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

การเผยแผ่โครงการดังกล่าวนี้วิธีหนึ่งคือการจัดงานนิทรรศการทางก้าวหน้าตามสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งทั้งส่วนกลาง เช่นที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น เพื่อเป็นกิจกรรมที่เป็นสื่อกลางของการพบปะกันของนักเรียนและนักศึกษา งานนี้ได้จัดขึ้นในส่วนภูมิภาคที่ภาคเหนือเป็นแห่งแรกใช้ชื่อว่า "นิทรรศการทางก้าวหน้าภาคเหนือครั้งที่ 1" ในระหว่างวันที่ 25-30 สิงหาคม พ.ศ. 2528 ณ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่¹²⁷ ต่อมาได้จัดงานขึ้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ได้มีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบเช่น การแข่งขันตอบปัญหาธรรม เล่านิทาน การบรรยายธรรม การดื่มน้ำชาพระภิกษุสงฆ์ถึง 2,000 รูป การสอนนั่งสมาธิและการจัดนิทรรศการมงคลชีวิต เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้มีการระดมกำลังจากชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศมาเป็นผู้จัดงานภายใต้การสนับสนุนทุนจากสำนักธรรมกาย ได้มีการประชาสัมพันธ์เชิญชวนผู้มาเข้าร่วมงานผ่านสื่อมวลชนแขนงต่างๆ อย่างกว้างขวาง กิจกรรมนี้เป็นสื่อเพื่อให้ความรู้ที่สำคัญแก่กลุ่มเป้าหมายคือนักศึกษาและนักเรียนตามสถาบันการศึกษา โดยเป็นการให้ข้อมูลเบื้องต้นเพื่อการมุ่งใจไปเข้าร่วมการฝึกอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบท

¹²⁷ ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ, ทางก้าวหน้าภาคเหนือ (เชียงใหม่ : ธนบรรณการพิมพ์, 2528), หน้า 12-15.

ในการจัดนิทรรศการทางก้าวหน้าภาคเหนือครั้งนั้นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศใช้สื่อสารกับนักศึกษาและนักเรียนในสถาบันการศึกษา โดยประเด็นที่ต้องการถ่ายทอดคือ การฝึกอบรมตนเองที่ใช้ภูมิปัญญาของพุทธศาสนาสำหรับคนที่มีการศึกษาที่ครอบคลุมทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างแท้จริง และการอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาทนั้นเป็น "ทางเลือกสายใหม่ของคนไทย" ที่มีผู้เข้ารับการอบรมเป็นผู้มีการศึกษาจำนวนมากมุ่งเข้ารับการฝึกอบรมตนเอง การจัดนิทรรศการทางก้าวหน้าครั้งนี้ได้รับความสนใจจากเยาวชนและบุคคลทั่วไปเป็นจำนวนมาก ตลอดจนสามารถเชิญชวนนักศึกษาและนักเรียนในสถาบันการศึกษาต่างๆของจังหวัดเชียงใหม่ไปเข้าร่วมโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ที่วัดพระธรรมกายได้จำนวนหนึ่งซึ่งส่วนใหญ่เป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยผู้เข้ารับการอบรมในครั้งนั้นได้ใช้เวลาในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อนปี พ.ศ.2529 ไปอบรมตนเองในโครงการดังกล่าวเป็นเวลากว่า 2 เดือน โครงการอบรมธรรมทายาทนั้นโดยแบ่งหลักสูตรของการฝึกอบรมเป็น 2 ช่วงใหญ่ คือ ช่วงแรกเป็นการอบรมเตรียมตัวก่อนการบวชและช่วงที่สองเป็นการบำเพ็ญสมณธรรมหลังจากที่ทำการบวชแล้ว

ในช่วงแรกได้มีการฝึกอบรมภาคสนามที่เน้นการอบรมระเบียบวินัยแบบทหารและการฝึกความอดทนด้านร่างกาย ณ ศูนย์ฝึกการรบพิเศษแห่งกระเจาน อำเภอกะระเจาน จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งใช้เวลาประมาณ 3 วัน สาเหตุที่โครงการอบรมธรรมทายาทต้องมีการอบรมลักษณะดังกล่าวเพื่อเป็นการปรับพฤติกรรมของผู้เข้ารับการอบรมซึ่งมาจากที่ต่างๆให้เกิดความคล้ายคลึงกันและเป็นสร้างคามมีระเบียบของคนในหมู่มาเพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการฝึกอบรมในภาคการปฏิบัติธรรมในวัดพระธรรมกายต่อไป ลักษณะเช่นนี้มักจะพบเห็นในการดำเนินงานของสำนักกรรมกายในหลายรูปแบบเช่น การสร้างความเป็นระเบียบในการปฏิบัติพิธีกรรมในงานสำคัญทางศาสนาต่างๆ การแต่งกายในชุดขาวแบบเดียวกันเป็นต้น ความพยายามมุ่งเน้นการสร้างความเป็นเอกภาพทั้งรูปแบบและแนวคิดของสำนักกรรมกายนั้นเป็นวิธีการอันหนึ่งที่ใช้ในการควบคุมบรรดาผู้นับถือศรัทธาเพื่อให้่ายต่อการปกครองในระยะยาว

หลังจากการฝึกอบรมแบบทหารผู้เข้ารับการอบรมเหล่านั้นจะเข้ารับอบรมปฏิบัติธรรมโดยการปักกลดอยู่ธุดงค์ ฟังธรรม รักษาศีล 8 อย่างเคร่งครัด และการฝึกสมาธิอย่างจริงจังติดต่อกันเป็นเวลาอีก 1 เดือน เพื่อเตรียมกายและใจให้พร้อมที่จะบวช ณ ธุดงค์สถานของวัดพระธรรมกาย อำเภอลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จนในที่สุดผู้ที่สามารถผ่านการฝึกอบรมถึงขั้นตอนนี้จะได้รับอนุญาตให้เข้ารับการบรรพชาและอุปสมบท การประกอบพิธีกรรม ณ อุโบสถวัดเบญจมบพิตรฯ กรุงเทพมหานคร โดยมีพระราชคณะชั้นผู้ใหญ่ในมหาเถรสมาคมเป็นผู้ทำการบวชให้ หลังจากนั้นพระธรรมทายาทได้กลับไปฝึกอบรมตนเองต่อเพื่อตกย้ำความรู้ความเข้าใจในพระพุทธศาสนาทั้ง

ทางด้านปริยัติและปฏิบัติธรรม ณ วัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี เป็นเวลาอีก 1 เดือน ในช่วงเวลาจะได้มีกิจกรรมพิเศษ คือ การเดินธุดงค์ไปปฏิบัติธรรมในต่างจังหวัดเป็นเวลาประมาณ 10 วัน นอกจากนั้นพระภิกษุและสามเณรธรรมทายาทยังได้มีโอกาสดำเนินพิธีชักผ้าป่าในวันวิสาขบูชาของวัดพระธรรมกายอีกด้วย รวมเวลาของการฝึกอบรมธรรมทายาทในโครงการนี้ทั้งสิ้นรวมเวลาประมาณ 2 เดือน การอบรมในโครงการธรรมทายาทอย่างเข้มงวดครั้งนี้และมุ่งเน้นแนวคิดให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงพุทธศาสนาในเชิงปฏิรูปซึ่งตรงข้ามกับพุทธศาสนาแนวจารีตของคณะสงฆ์ที่ขาดสีสันและไม่สามารถปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางศาสนาให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในสังคมสมัยใหม่ได้ ทำให้ธรรมทายาทผู้ได้รับการฝึกอบรมเกิดความซาบซึ้งและเห็นคุณค่ายิ่งของพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง ดังคำพูดของนายฉัตรชัย ศรีบัณฑิต นักศึกษาคณะแพทยศาสตรมหาวิทาลัยเชียงใหม่ ชั้นปีที่ 2 และแกนนำกลุ่มธรรมทายาทภาคเหนือรุ่นบุกเบิกคนหนึ่งที่ว่า

“...จริงๆแล้ววิชาการทางโลกที่เล่าเรียนมาตั้งสิบกว่าปี เมื่อไปเทียบกับการศึกษาและปฏิบัติธรรมเพียง 2 เดือนเท่านั้น ยังเทียบกันไม่ได้เลย ทางธรรมให้ความรู้กว้างขวางกว่าทางโลกมากนัก...”¹²⁸

หลังจากบรรดานักศึกษาเหล่านั้นได้ผ่านการอบรมธรรมทายาทแล้วและเกิดแรงบันดาลใจในการเผยแผ่ความรู้ความเข้าใจพุทธศาสนาที่ตนเองได้รับการถ่ายทอดจากสำนักธรรมกายเมื่อกลับมายังสถาบันการศึกษาของตน จึงสมัครเข้าเป็นสมาชิกของชมรมพุทธศาสตร์หรืออาจก่อตั้งชมรมขึ้นมาใหม่ในกรณีที่สถาบันการศึกษานั้น ไม่มีชมรมพุทธศาสตร์มาก่อนในกระบวนการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของบรรดากลุ่มนักศึกษาธรรมทายาทในภาคเหนือได้เริ่มต้นขึ้นที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นครั้งแรกในช่วงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2529 โดยมีนักศึกษาคณะแพทยศาสตรกลุ่มหนึ่งได้พยายามแสดงตนเข้าไปมีส่วนร่วมงานด้านศาสนาและวัฒนธรรมร่วมกับชมรมพุทธศิลป์ของมหาวิทยาลัยและได้มีสมาชิกใหม่เกิดขึ้นมีการสืบทอดกันต่อมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันเป็นเวลารวม 15 ปี รวมทั้งได้ขยายเครือข่ายทางศาสนาออกไปยังสถาบันอุดมศึกษาอื่นๆในจังหวัดเชียงใหม่ อาทิ เช่น สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพายัพ และมหาวิทยาลัยพายัพ¹²⁹ เป็นต้น ดังที่จะได้เสนอในรายละเอียดต่อไป

¹²⁸ สุวณีย์ ศรีโสภณ, “3 น.ศ.แพทย์ผู้เป็นพยานแห่งสังฆธรรม,” กัลยาณมิตร 4,37 มกราคม 2532 : 47.

¹²⁹ ในปี พ.ศ.2538 สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้และวิทยาลัยครูเชียงใหม่ เปลี่ยนชื่อเป็น มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ ในเวลาต่อมาเครือข่ายของกลุ่มธรรมทายาทในสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพายัพและมหาวิทยาลัยพายัพ ขาดช่วงไป ปัจจุบันสถาบันทั้งสองไม่มีกลุ่มธรรมทายาท

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กับบริบทของความเชื่อทางศาสนา

บริเวณที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในอดีตที่มีบริบททางสังคมและประวัติศาสตร์ที่เนื่องด้วยความเชื่อทางศาสนาของเมืองเชียงใหม่หลายประการ เช่น สถานที่ตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพซึ่งชาวเชียงใหม่ถือว่าเป็นดอยศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมืองเป็นที่ประดิษฐานของพระบรมธาตุดอยสุเทพ อาณาบริเวณของดอยสุเทพตามตำนานเชื่อว่าผีเมืองที่ชื่อว่า “ปู่สะย่าสะ” เป็นผู้ดูแลรักษาอันเกี่ยวเนื่องกับขุนเขาศักดิ์สิทธิ์ในเทือกเดียวกัน คือ ดอยคำ นอกจากนี้ที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ยังอยู่ติดกับเมืองโบราณและวัดสำคัญต่างๆทางประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่หลายแห่ง อาทิเช่น ด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับเวียงเจ็ดลิน วัดผาลาด และวัดศรีโสดา ด้านทิศตะวันตกติดกับวัดฝ่ายหิน วัดสำคัญซึ่งเป็นสถานที่พำนักของพระสังฆราชองค์แรกแห่งเมืองเชียงใหม่ ในปัจจุบันถือเป็นวัดประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ด้านทิศใต้ติดกับวัดอุโมงค์ สวนพุทธธรรม วัดในสายน้ำนักสวนโมกข์ที่สำคัญในเมืองเชียงใหม่และวัดร้างสถานปฏิบัติธรรมสมาธิภาวนาที่มีชื่อเสียงในสายยุบหนอ-พองหนอที่สำคัญ และวัดป่าแดงซึ่งเป็นวัดสำคัญในอดีตที่เป็นศูนย์กลางฝ่ายอรัญวาสีของเมืองเชียงใหม่ ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับวัดสวนดอกซึ่งเป็นวัดสำคัญที่เป็นศูนย์กลางในฝ่ายคามวาสี ในปัจจุบันนี้วัดสวนดอกแห่งนี้เป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งล้านนาที่สำคัญ คือ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จากสภาพที่ตั้งในอดีตบริเวณมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงมีความใกล้ชิดกับความเชื่อทางศาสนาและประวัติศาสตร์ของเมืองเชียงใหม่เป็นอย่างมาก

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกในส่วนภูมิภาคที่จัดตั้งขึ้นโดยการเรียกร้องของขบวนการประชาชนชาวเหนือจนนำไปสู่มติคณะรัฐมนตรีให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อวันที่ 29 มีนาคม พ.ศ.2503¹³⁰ ตั้งอยู่ ณ บริเวณเชิงดอยสุเทพ ถนนห้วยแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยที่มีธรรมชาติอันสวยงาม มีอาณาบริเวณกว้างขวางประมาณ 1,800 กว่าไร่ พื้นที่แรกจัดแบ่งออกเป็นสองส่วน¹³¹ คือด้านฝั่งสวนสักบริเวณติดกับดอยสุเทพ ซึ่งเป็นที่ตั้งของสำนักงานอธิการบดี คณะวิชาในกลุ่มมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ตลอดจนทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากนี้ยังมีฝั่งสวนดอก ซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะวิชาที่เกี่ยวข้องกับวิทยาศาสตร์สุขภาพเช่นคณะแพทยศาสตร์ คณะพยาบาลศาสตร์ คณะเทคนิคการแพทย์ เป็นต้น ในบริเวณของมหาวิทยาลัยมีอ่างเก็บน้ำที่รับน้ำจากดอยสุเทพชื่อ “อ่างแก้ว” นักศึกษามักจะมาเที่ยว

¹³⁰ สมโชติ อ๋องสกุล, “หนึ่งศตวรรษแห่งการต่อสู้เพื่ออำนาจท้องถิ่นของภาคประชาชนในล้านนา”

ศึกษาศาสตร์สาร 22-27, 1 (มกราคม-มิถุนายน 2543) : 131-132.

¹³¹ ค่อมามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ขยายพื้นที่ออกไปยังบริเวณตำบลแม่ทึบ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะสัตวแพทยศาสตร์และคณะอุตสาหกรรมเกษตร และยังมีจะขยายวิทยาเขตไปยังจังหวัดลำพูน ณ พื้นที่ของหมู่บ้านศรีบัวบาน อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

เล่นพักผ่อนหรือเดินออกกำลังกายในช่วงเวลาเย็น มีหอพักสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาตรีอยู่ตรงกลางของมหาวิทยาลัยและมีตลาดขายอาหารสำหรับบริโภคได้ทันทีอยู่ด้านหลังของมหาวิทยาลัยชื่อตลาดฝ้ายหิน จากสภาพที่ตั้งใกล้กับธรรมชาติ มีสถานที่พักผ่อนและมีที่พักอาศัยให้กับนักศึกษาได้ ทำให้วิถีชีวิตของนักศึกษาส่วนใหญ่มีความสุขสบาย อีกทั้งในมหาวิทยาลัยมีอาคารกิจกรรม นักศึกษาดังอยู่ติดกันกับหอพักนักศึกษาทำให้นักศึกษามีโอกาสใกล้ชิดสนิทสนมมากและมีโอกาสร่วมกันทำกิจกรรมในช่วงเวลาเย็นได้อย่างเต็มที่และสม่ำเสมอ

บรรยากาศของชีวิตนักศึกษาที่นี้ค่อนข้างเป็นอิสระ ชีวิตของผู้คนไม่เร่งรีบเหมือนอยู่ในสังคมกรุงเทพมหานคร นักศึกษามีความสนิทสนมกันดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักศึกษาที่เรียนในฝั่งสวนสัก ค่อนข้างมีเวลาว่างที่จะดำเนินชีวิตที่เป็นแบบฉบับของตนเอง เช่น บางกลุ่มนิยมการไปท่องเที่ยวตามสถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติในจังหวัดเชียงใหม่หรือบางกลุ่มชอบนิยมเที่ยวตามห้างสรรพสินค้า และสถานบันเทิงยามค่ำคืนหรือบางกลุ่มชอบการออกกำลังกายในช่วงเวลาเช้าเย็น นอกจากนี้มีนักศึกษาจำนวนไม่น้อยเลือกเข้าไปร่วมทำกิจกรรมนักศึกษาในชมรมนักศึกษาและสโมสรนักศึกษาทั้งในระดับคณะและส่วนกลางของมหาวิทยาลัย ตามความสนใจของตนเองอาจจะใช้เวลาในช่วงเย็นของทุกวันจะมีนักศึกษาไปรวมกลุ่มกันตามชมรมต่างๆ ในสถานที่ซึ่งมหาวิทยาลัยได้จัดให้ จะเห็นได้ว่านักศึกษาส่วนใหญ่มีความสนใจที่หลากหลาย สามารถเลือกบริโภคสิ่งต่างๆสนองตอบความพอใจของตน ซึ่งเป็นลักษณะที่สำคัญของผู้คนในยุคหลังสมัยนิยม¹³²

ในด้านกิจกรรมนักศึกษานั้นมหาวิทยาลัยได้จัดอาคารกิจกรรมนักศึกษาขึ้นโดยเป็นที่ตั้งขององค์กรนักศึกษาได้แก่ สภานักศึกษา สโมสรนักศึกษา และชมรมต่างๆ ในสังกัดของสโมสรนักศึกษา 3 ประเภทคือ ชมรมด้านศิลปวัฒนธรรมและศาสนา ชมรมด้านกีฬา ชมรมด้านกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์และพัฒนาบุคลิกภาพ ในบรรดาชมรมเหล่านี้มีชมรมพุทธศิลป์เป็นชมรมหนึ่งที่มีสมาชิกเป็นจำนวนมากและมาจากหลากหลายคณะในมหาวิทยาลัย ชมรมพุทธศิลป์แห่งนี้โดยทั่วไปดูออกจะไม่มีเสน่ห์อะไรแก่นักศึกษาสำหรับการสมัครเข้ามาเป็นสมาชิก แต่ก็เป็นที่น่าแปลกใจที่มียุทธศาสตร์ทั้งน้องใหม่และรุ่นพี่เข้ามาเป็นสมาชิกจำนวนไม่น้อยในแต่ละปี ซึ่งมีจำนวนสมาชิกเป็นอันดับต้นๆเมื่อเทียบกับหลายชมรมในสโมสรนักศึกษาที่มีผู้สนใจเข้ามาเป็นสมาชิกจำนวนไม่มากนัก กรณีที่มีผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของชมรมพุทธศิลป์ก็น่าจะเป็นการเลือกบริโภคหรือทดลองเลือกความเชื่อศาสนาเพื่อความพอใจของตนซึ่งไม่ต่างอะไรจากการเลือกซื้อสินค้าหรือบริโภคสิ่งต่างๆของคนในสังคมปัจจุบัน

¹³² พระไพศาล วิสาโล, “เมืองไทยในอนาคต พุทธศาสนาแบบบริโภค” มติชนรายวัน, 11 ตุลาคม 2543: 6.

“พุทธศิลป์” : ชมรมแห่งความหลากหลายทางความเชื่อศาสนา

ที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่แห่งนี้ก่อนการเข้ามาเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทในภาคเหนือ นั้นได้มีชมรมพุทธศาสตร์ที่ดำเนินกิจกรรมขึ้นอยู่ก่อน ชมรมพุทธศาสตร์ของที่นี่มีชื่อเรียกว่า “ชมรมพุทธศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่” มีฐานะเป็นชมรมอยู่ในสังกัดสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีที่ทำการตั้งอยู่ที่ชั้น 2 ของอาคารกิจกรรมนักศึกษาอันมีที่ตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชมรมพุทธศิลป์แห่งนี้กิจกรรมนักศึกษาเรียกกันสั้นๆ ว่า “พุทธกลาง” ซึ่งหมายถึงชมรมพุทธศาสตร์ในสังกัดสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยและบอกถึงความหลากหลายของชมรมพุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งชมรมพุทธศิลป์ในระดับมหาวิทยาลัยและคณะต่างๆ ด้วยเช่น ชมรมพุทธศิลป์คณะมนุษยศาสตร์ ชมรมพุทธศิลป์คณะสังคมศาสตร์ เป็นต้น ในระยะแรกมีชมรมพุทธศิลป์ระดับคณะยังไม่ครบทุกคณะและถึงแม้จะมีชมรมพุทธศิลป์ในระดับคณะแต่ก็ไม่ได้มีความคึกคักของการรวมกลุ่มทำกิจกรรมทางศาสนาเท่ากับชมรมพุทธศิลป์กลางซึ่งมีนักศึกษาจากหลายคณะมารวมกัน

ชมรมพุทธศิลป์กลางมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนานตั้งขึ้นหลังจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เปิดดำเนินการเพียง 2-3 ปี โดยชมรมแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2509 ระยะแรกชมรมมีที่ตั้งอยู่ที่อาคารหอสมุดเดิมติดกับคณะสังคมศาสตร์ กลุ่มนักศึกษาของชมรมพุทธศิลป์กลางในระยะแรกเป็นกลุ่มที่ศรัทธาความเชื่อทางศาสนาของสำนักสวนโมกข์ ได้ดำเนินกิจกรรมไปในระยะเวลาหนึ่งต่อมาได้มีนักศึกษาหลายกลุ่มที่ศรัทธาสำนักอื่นๆ ตามมา เช่น สำนักสันติอโศก ซึ่งมีกลุ่มผู้ศรัทธาในนามของชมรมมังสวิรัตแห่งประเทศไทย ได้ดำเนินงานเปิดร้านอาหารมังสวิรัตขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีสำนักพระป่าในภาคอีสานซึ่งมีพระผู้นำในจังหวัดเชียงใหม่หลายรูป เช่น หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงปู่สิม พุทธาจาโร (ปัจจุบันทั้งสองรูปได้มรณภาพไปแล้ว) พระอาจารย์เปลี่ยน ปัญญาธิโป และพระอาจารย์ชัยยศ ชยวังโส เป็นต้น

หลังจากที่ได้เกิดการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการนักศึกษาในการเรียกร้องประชาธิปไตยช่วงหลังปี พ.ศ. 2519 กลุ่มนักศึกษาถูกจำกัดบทบาททางการเมืองจนมีนักศึกษาจำนวนหนึ่งหลบหนีเข้าป่าเพื่อไปรวมกลุ่มกันทางการเมือง ผลของเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ได้กระทบต่อองค์กรและชมรมต่างๆ ของนักศึกษาตามสถาบันการศึกษาทั่วประเทศได้ถูกคำสั่งของทางราชการให้ปิดลง ชมรมพุทธศิลป์กลางเองก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วย จนเมื่อวิกฤตการณ์คลี่คลายต่อมาได้เปิดตัวชมรมขึ้นอีกครั้งหนึ่งในปี พ.ศ.2522 และได้มีการย้ายที่ตั้งของชมรมไปอยู่ที่อาคารธรรมสถานบริเวณเชิงคอกของวัดฝายหินซึ่งตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตก ซึ่งเป็นด้านหลังนอกรั้วของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และในที่สุดได้ย้ายมาอยู่ที่อาคารกิจกรรมนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จนถึงปัจจุบัน

ชมรมพุทธศิลป์กลางเป็นการรวมกลุ่มของนักศึกษาซึ่งมีความเชื่อทางศาสนาที่หลากหลาย อาทิเช่น สำนักสวนโมกข์ สำนักสันติอโศก สำนักพระป่าในภาคอีสาน เป็นต้น ทำให้มีการนับถือพระสงฆ์ในสายสำนักต่างๆ เช่น พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต หลวงปู่สิม พุทธาจาโร หลวงปู่แหวน สุจิณฺโณ หลวงตามหาบัว ญาณสัมปัณโณ พระอาจารย์เปลี่ยน ปัญญาธิโป ท่านยันตระ อมโร และท่านภาวนาพุทธโธ รวมถึงเกจิอาจารย์ชื่อดังในท้องถิ่นภาคเหนือต่างๆเช่น ครูบาชัยวงศาพัฒนา ครูบาเทือง นาดสีโล เป็นต้น ชมรมพุทธศิลป์กลางมีความเชื่อทางศาสนาถึงการหาประสบการณ์ทางศาสนาที่หลากหลายจากหลายสำนักจะทำให้ตนเองมีทางเลือกสำหรับชีวิตและการปฏิบัติธรรมที่หลากหลายมากกว่าการยึดติดสำนักเดียว โดยทั่วไปชมรมพุทธศิลป์กลางจะเป็นนักศึกษาที่มีบุคลิกภาพเช่นเดียวกับคนทั่วไปไม่ต่างกับสมาชิกชมรมอื่นๆมากนัก อาทิเช่น การแต่งกาย ทรงผม หรือบุคลิกภาพเป็นไปในลักษณะวางตัวแบบง่ายๆสบายๆ การแต่งกายแบบง่ายๆไม่ฟิฟิฉิ้น และบางทีก็ไม่เคร่งครัดในการปฏิบัติธรรมตามความเชื่อศาสนามากนัก เพียงแต่ปฏิบัติเป็นพิธีกรรมเป็นครั้งคราวเท่านั้น ในช่วงเวลาเย็นนักศึกษาจะมาร่วมกันปฏิบัติธรรมสวดมนต์ทำวัตรเย็นตามแบบฉบับของสวนโมกข์ประมาณ 20 นาทีและนั่งสมาธิเจริญภาวนาอีกประมาณ 10 นาที หรืออาจมีกิจกรรมอื่นๆเพิ่มเติมเป็นครั้งคราว อาทิเช่น การสนทนาธรรม การประชุมของคณะกรรมการบริหารชมรม เป็นต้น การเข้าร่วมกลุ่มของนักศึกษาเหล่านี้เป็นกระบวนการที่ใช้กิจกรรมเป็นสื่อเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้และขัดเกลาทางสังคมร่วมกันตามระเบียบแบบแผนที่กำหนดไว้

นอกจากนี้ภายในห้องปฏิบัติธรรมของชมรมเป็นห้องที่ดูไม่เป็นส่วนตัวยังมีขนาดไม่กว้างใหญ่ ความกว้างประมาณ 3 เมตรส่วนความยาวประมาณ 6 เมตร มีหนังสือธรรมะจากหลายสำนัก รวมทั้งของสำนักธรรมกายเก็บไว้ภายในตู้หนังสือธรรม นอกจากนี้ยังมีการตั้งโต๊ะหมู่บูชา มีพระพุทธรูปโลหะและภาพเกจิอาจารย์ที่นักศึกษาให้ความเคารพ 3-4 รูป ภายในห้องของชมรมไม่มีความเป็นระเบียบมากนักเพราะเป็นทั้งห้องปฏิบัติธรรมและใช้ทำงานกิจกรรมของชมรมรวมทั้งเป็นห้องสมุดไปในตัวด้วย ชมรมพุทธศิลป์กลางนอกจากจะมีกิจกรรมประจำวัน เช่น การสวดมนต์และนั่งสมาธิเจริญภาวนาแล้ว ทุกสัปดาห์จะจัดให้มีกิจกรรมตักบาตรในตอนเช้าทุกวันพุธ บริเวณสนามวอลเลย์บอล ซึ่งตั้งอยู่บริเวณศูนย์กลางของหอพักนักศึกษาภายในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การจัดกิจกรรมตักบาตรจะนิมนต์พระภิกษุจากวัดสำคัญใกล้มหาวิทยาลัย ได้แก่ วัดศรีโสดาซึ่งเป็นวัดใหญ่ที่อยู่เชิงคอกยสุเทพ มีบรรดาพระภิกษุและสามเณรจำพรรษาเป็นจำนวนมากถึงกว่า 500 รูป ส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายเป็นชาวไทยภูเขา ในบางครั้งนั้นมักอาจจะนิมนต์พระสงฆ์มาจากวัดอุโมงค์สวนพุทธธรรม ซึ่งเป็นวัดป่าที่เป็นธรรมชาติและเป็นศูนย์กลางการปฏิบัติธรรมของสำนักสวนโมกข์ที่สำคัญในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีการนิมนต์มาครั้งละประมาณ 10 รูป นอกจากนี้ได้เชิญชวนให้

นักศึกษาเข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำ โดยการติดป้ายประกาศและมีการเข้าไปประชาสัมพันธ์โดย
 โทรศัพท์ในบริเวณหอพักนักศึกษาก่อนวันดังกล่าวในตอนเย็น 1 วัน กิจกรรมนี้ได้รับความสนใจ
 จากนักศึกษามากพอสมควรมีผู้มาร่วมพิธีดังกล่าวประมาณ 80-100 คนต่อครั้ง หากเป็นวันสำคัญ
 ของทางศาสนาหรือของราชการ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินี
 นาทหรือวันแม่แห่งชาติ ทางชมรมพุทธศิลป์กลางก็จะจัดพิธีดังกล่าวให้ยิ่งใหญ่เป็นกรณีพิเศษ โดย
 จะมีการนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มารับบิณฑบาตจำนวนมากขึ้น และจะมีนักศึกษาเป็นจำนวนมาก
 จำนวนหลายร้อยคนมาร่วมกิจกรรม การดังกล่าวนี้เป็นกิจกรรมที่สำคัญที่ทำให้ชมรมพุทธศิลป์
 เป็นที่รู้จักกันดีของนักศึกษาทั่วไปในมหาวิทยาลัย

นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญคือมีกิจกรรมประจำปีซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรม
 เข้าค่ายและฝึกอบรมคุณธรรมนอกสถานที่เช่น ค่ายดูปู่ ที่ถ้ำดู่ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่
 ซึ่งเป็นสำนักสงฆ์ของพระป่าที่เคร่งครัดแห่งหนึ่งในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นค่ายปฏิบัติธรรมที่สัมผัส
 กับป่าธรรมชาติที่สมาชิกของชมรมและผู้เข้าร่วมใหม่ทั้งชายและหญิงจะได้สร้างความสัมพันธ์ที่ดี
 มีความแน่นแฟ้นต่อกันโดยอาศัยการปฏิบัติสมาธิและการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะเป็นสื่อ อีกกิจกรรม
 หนึ่งคือการเชิญชวนนักศึกษาชายเข้าร่วมโครงการบรรพชาอุปสมบทที่วัดอุโมงค์ สวนพุทธธรรม
 หรือวัดอื่นๆโดยหมุนเวียนไปตามความเหมาะสมในแต่ละปี ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นวัดในสายพระป่า
 ภาคอีสานหรือสายสำนักสวนโมกข์ เพราะสมาชิกของชมรมมักจะชอบสัมผัสกับธรรมชาติของป่า
 และขุนเขาและนิมิตพระสงฆ์ที่ปฏิบัติภาวนาและรักษาศีลอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีกิจกรรม
 พิเศษซึ่งจัดขึ้นเพียง 2 ปีต่อหนึ่งครั้งคือ นิทรรศการเพื่อชีวิต เป็นการจัดกิจกรรมเพื่อเผยแพร่ธรรมะ
 ในหลายรูปแบบให้แก่นักศึกษาภายในสถาบันและบุคคลภายนอก เช่น การจัดนิทรรศการมงคลชีวิต
 การบรรยายธรรม การอภิปรายธรรมโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การจัดจำหน่ายหนังสือธรรมะ การดังกล่าว
 และการจัดให้มีการเผยแพร่ในการรับประทานอาหารมังสวิรัตโดยไม่เสียเงิน การจัดนิทรรศการนั้น
 ทำได้เพียง 2 ปีต่อหนึ่งครั้งเนื่องจากการติดปัญหาด้านงบประมาณในการสนับสนุนกิจกรรม แต่ด้วย
 การมีเครือข่ายของรุ่นพี่ชมรมพุทธศิลป์และสาธุชนทั่วไปทำให้ชมรมพุทธศิลป์จึงสามารถระดมทุน
 มาสนับสนุนกิจกรรมได้ไม่ยากลำบากนัก จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทั้งหมดเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วม
 กันของสมาชิกของชมรม ต่อมาชมรมพุทธศิลป์เป็นที่รวมนักศึกษาหลายกลุ่มความเชื่อทางศาสนา
 ได้เข้ามามีปฏิสัมพันธ์และต่อสู้ชิงความได้เปรียบของกลุ่มตนในทางการเมืองเรื่องศาสนาเพื่อสร้าง
 การยอมรับให้เกิดขึ้นกับนักศึกษาในมหาวิทยาลัยและสังคมภายนอก ในที่สุดชมรมพุทธศิลป์มิได้
 เป็นเพียงสถานที่ทางกายภาพเท่านั้นแต่กลายมาเป็นพื้นที่ทางสังคมที่สำคัญของนักศึกษากลุ่มต่างๆ
 ได้แสดงถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาของตนอย่างมีสีสัน โดยเฉพาะกลุ่มผู้บริหารของชมรมพุทธศิลป์และ
 กลุ่มธรรมทายาทนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2529 เป็นต้นมา

การเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ

หลังจากที่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จำนวนหนึ่งที่เข้ารับการอบรมธรรมทายาทในปี พ.ศ.2529 นักศึกษากลุ่มนี้ถือเป็นรุ่นบุกเบิกของขบวนการธรรมทายาทภาคเหนือโดยการนำของนายปวิทย์ ชัยเจริญวรรณ นายจักรชัย ศรีบัณฑิต และนายสุรินทร์ จินิรัมย์ ทั้งสามคนเป็นนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อพวกเขาสำเร็จการอบรมธรรมทายาทในโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่จึงเป็น“ธรรมทายาท”อย่างเต็มตัวและเปี่ยมไปด้วยความเชื่อมั่นในอุดมการณ์ทางศาสนาที่ได้รับการปลูกฝังจากสำนักธรรมกาย ดังคำพูดของนายปวิทย์ ชัยเจริญวรรณ ธรรมทายาทคนสำคัญในยุคนั้นที่ว่า

“...เมื่อก่อนนี้ผมก็สะเปะสะปะ ไม่มีแนวทางชัดเจนลองผิดลองถูกไปเรื่อยๆ ผมเคยมองพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องธรรมดา เพียงแค่จริยธรรมที่ทำให้คนเป็นคนดีเฉยๆแค่นั้นเอง ครั้นได้ฝึกสมาธิตามแนววิชชาธรรมกาย ซึ่งมีความก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อยๆ ทำให้ผมรู้ถึงคุณค่าของสมาธิและพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้พระธรรมเทศนาในระหว่างอบรม(โครงการอบรมธรรมทายาท-ผู้วิทย์) ยังทำให้ผมรู้อะไรอีกมากมาย รู้ว่าเอ๊ะ! เราเกิดมาทำไม รู้ว่ามีโลกอื่น รู้ว่ามีโลกหน้า รู้ว่าตายแล้วยังไม่สูญ รู้ว่าตายแล้วเราจะมีโอกาสไปไหน ก็ดีครับ ทำให้รู้สึกว่าการมีชีวิตเรามีคุณค่า เมื่อมาพบหลวงปู่(พระราชภาวนาวิสุทธิ อดิศาเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย-ผู้วิทย์)แล้ว ผมก็เข้าใจและมั่นใจว่า หนทางนี้ประเสริฐสุดคือ หนทางสร้างบารมีตามแนวกัลยาณมิตร (คำเรียกกลุ่มผู้ศรัทธาสานักธรรมกาย-ผู้วิทย์) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กลุ่มกัลยาณมิตรวัดพระธรรมกาย...”¹³³

บรรดาธรรมทายาทนั้นจึงได้ตระหนักถึงแนวคิดในการทำหน้าที่สำคัญของการสืบทอดการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับจากสำนักธรรมกายไปยังเพื่อนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และเครือข่ายชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆในภาคเหนือดังเช่นมหาวิทยาลัยแม่โจ้ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ เป็นต้น ตลอดจนกลุ่มกัลยาณมิตรของสำนักธรรมกายในเขตภาคเหนือตอนบน ในที่นี้ผู้วิจัยขอแบ่งพัฒนาการของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แบ่งเป็น 4 ยุค ได้แก่ ยุคบุกเบิก ยุคชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์ ยุคเฟื่องฟู และยุคชมรมพุทธศิลป์คณะวิศวกรรมศาสตร์ ตามลำดับของพัฒนาการความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง ดังรายละเอียดที่จะเสนอต่อไปดังนี้

¹³³ สุวณีย์ ศรีโสภณ, “3 น.ศ.แพทย์ผู้เป็นพยานแห่งสังฆกรรม,” กัลยาณมิตร 4,37 มกราคม 2532 : 46.

1. ยุคบุกเบิก (พ.ศ.2529-2530)

ช่วงปี พ.ศ. 2527-2530 สังคมไทยอยู่ในยุคของความเฟื่องฟูอย่างมากทางเศรษฐกิจจึงได้เกิดการซื้อขายและเก็งกำไรจากอสังหาริมทรัพย์มาก ภาคอุตสาหกรรมมีการผลิตในปริมาณมหาศาลทำให้ประชากรมีการว่างงานสูงจึงมีผลต่อรายได้ประชากรในภาคธุรกิจเป็นไปอย่างต่อเนื่องซึ่งสอดคล้องกับสำนักธรรมกายได้มีนโยบายการเผยแผ่ทางศาสนาไปยังกลุ่มคนชั้นกลางในสังคมเมืองกรุงเทพฯและเมืองใหญ่ด้วยการเผยแผ่เชิญชวนคนมาร่วมปฏิบัติธรรม ณ วัดพระธรรมกายเป็นจำนวนมหาศาล ตลอดจนการมุ่งเป้าไปที่กลุ่มนักศึกษาตามมหาวิทยาลัยของรัฐทั้งในส่วนกลางและภูมิภาค โดยได้ดำเนินงานในโครงการอบรมธรรมทายาทและอุปสมบทหมู่ผ่านเครือข่ายชมรมพุทธศาสตร์ของสถาบันอุดมศึกษาต่างๆในกรุงเทพมหานคร ได้มีการจัดกิจกรรมเชิญชวนให้นิสิตนักศึกษาและนักเรียนทั่วประเทศได้เข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

ในปี พ.ศ.2529 ได้มีนักศึกษาของคณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลุ่มหนึ่งนำโดยนายปวิทย์ ชัยเจริญวรรณ นายฉัตรชัย ศรีบัณฑิต และนายสุรินทร์ จินนิรัมย์¹³⁴ ได้สมัครเข้าร่วมโครงการอบรมธรรมทายาทเพื่อฝึกอบรมตนเองเป็นเวลา 2 เดือน ณ วัดพระธรรมกาย หลังจากเสร็จสิ้นการอบรมดังกล่าว ต่อมาในช่วงเดือนมิถุนายนปี พ.ศ.2529 พวกเขาได้เริ่มยุทธศาสตร์ของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของตนโดยเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางเพื่อต้องการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีและทำความรู้จักกับสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางในเบื้องต้นเพื่อประโยชน์ในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกาย โดยจากการวิจัยพบว่า นักศึกษาในขบวนการธรรมทายาทเป็นกลุ่มคนที่มีหัวก้าวหน้าซึ่งเป็นกลุ่มที่ต้องการปฏิรูปพุทธศาสนาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและภาพลักษณ์ที่ดีงามตามความเชื่อของตนที่ได้รับแนวคิดมาจากสำนักธรรมกายจึงมีแนวคิดที่มีลักษณะที่ตรงข้ามกับแนวคิดของแกนนำสมาชิกพุทธกลางที่จะเป็นกลุ่มค่อนข้างอนุรักษ์นิยมซึ่งมีความชื่นชมในแนวทางปฏิบัติทางศาสนาที่หลากหลายสำนัก เช่น ชมรมพุทธศิลป์กลางไม่สนับสนุนให้นับถือแนวปฏิบัติทางศาสนาของสำนักใดเป็นพิเศษแต่นิยมความหลากหลายและคิดว่าแนวทางใดเหมาะกับตนหรือปรับเข้ากับความเชื่อของตนเองได้โดยจะเลือกเอาข้อดีของ

¹³⁴ ภายหลังนายปวิทย์ ชัยเจริญวรรณและนายฉัตรชัย ศรีบัณฑิต เมื่อสำเร็จการศึกษาจากคณะแพทยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ใน ปี พ.ศ.2534 แล้ว ได้เข้ารับราชการเป็นแพทย์ที่โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ และโรงพยาบาลนครพิงค์ระยะหนึ่ง ต่อมาทั้งสองได้รับการชักชวนจากแกนนำของสำนักธรรมกายให้เข้าร่วมงานเป็นอุบาสกวัดพระธรรมกาย นายปวิทย์ได้รับหน้าที่เป็นประธานชมรมพุทธศาสตร์สากลและต่อมาได้ย้ายไปเป็นเจ้าหน้าที่ประจำศูนย์กัลยาณมิตรประเทศเบลเยียม ส่วนนายฉัตรชัย ทำหน้าที่เป็นแพทย์ประจำศูนย์พยาบาล มูลนิธิธรรมกายและนายสุรินทร์ จินนิรัมย์ ปัจจุบันรับราชการเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาเวชศาสตร์ครอบครัว คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สำนักนั้นๆมาขัดถือ ส่วนขบวนการธรรมทายาทนั้นเชื่อว่าการแสวงหาแนวทางปฏิบัติทางศาสนาที่หลากหลายจะทำให้ตนเองไม่สามารถค้นพบเป้าหมายทางศาสนาที่มุ่งหวังไว้อย่างรวดเร็วและต้องเดินทางอ้อมอีกยาวนานโดยมีความเชื่อว่าแนวทางของสำนักธรรมกายนั้นถูกต้องและดีที่สุดเยี่ยมกว่าทุกสำนัก ฉะนั้นจึงต้องการให้นักศึกษาในกลุ่มเป้าหมายของตนเชื่อในแนวทางของสำนักธรรมกายเท่านั้น มีคำพูดหนึ่งของนายฉัตรชัย ศรีบัณฑิต แก่นนำธรรมทายาทภาคเหนือรุ่นบุกเบิกที่สะท้อนแนวคิดนี้ว่า

“...ความรู้ในพระพุทธศาสนามีคุณค่าอันจะนับจะประมาณมิได้ นับเป็นโชคดีที่สุดของคนในยุคนี้ ที่ได้มีโอกาสได้ยินได้รู้จักได้เรียนรู้ และได้ปฏิบัติคนไทยที่ไม่มีโอกาสสัมผัสพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ต้องนับว่าเป็นผู้สูญเสียสมบัติล้ำค่าของตนทีเดียว...น่าสงสารมาก...”¹³⁵

ยิ่งไปกว่านั้นแนวความคิดของแก่นนำขบวนการธรรมทายาทภาคเหนือในยุคนี้ซึ่งมีลักษณะตรงแนวคิดสุดขั้วว่า “พระพุทธศาสนาคือวิชาธรรมกายและวิชาธรรมกายคือพระพุทธศาสนา”¹³⁶ เป็นผลให้การเข้าไปเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาตามอุดมการณ์ของสำนักธรรมกาย จึงมีลักษณะเชิงรุกได้มีการต่อสู้ทางความคิดและแย่งชิงอำนาจทางการเมืองมากกว่าการเข้าไปอยู่ร่วมกันในฐานะความเชื่อของสำนักหนึ่งในท่ามกลางความหลากหลายที่เป็นอยู่ของชมรมพุทธกลางที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นที่มีผู้วิจารณ์การเข้าไปเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาเชิงรุกของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาว่า

“...การเดินเข้าสู่มหาวิทยาลัยมิใช่ไปเผยแผ่คำสอนเท่านั้น แต่เข้าไปตั้งองค์กรให้ได้เสียก่อน แล้ว จึงเผยแผ่ทีหลัง...”¹³⁷

แนวความคิดที่ตรงข้ามกันของทั้งสองฝ่ายจึงเป็นสาเหตุที่สำคัญซึ่งนำไปสู่การปฏิสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆในเชิงความขัดแย้ง และการช่วงชิงระหว่างกันตลอดจนกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ในชมรมพุทธศิลป์ซึ่งกลายเป็นพื้นที่ทางสังคมของนักศึกษาในกลุ่มทางศาสนาต่างๆ ดังเห็นได้จากกระบวนการมีปฏิสัมพันธ์จากกิจกรรมทางศาสนาที่เกิดขึ้นคือการนำเอาพิธีกรรมของ

¹³⁵ สุวณีย์ ศรีโสภ, “3 น.ศ.แพทย์ผู้เป็นพยานแห่งสังฆกรรม”, หน้า 47.

¹³⁶ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สมาชิกของขบวนการธรรมทายาทคนหนึ่งเมื่อวันที่ 26 กันยายน 2543

¹³⁷ พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, “วิเคราะห์วัดพระธรรมกายจากบันทึกพระมโน เมตตานันโท” มติชนรายวัน ธันวาคม 2541 : 8.

สำนักธรรมกายเข้ามาจัดในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ของขบวนการธรรมทายาท เช่น ขบวนการธรรมทายาทได้จัดพิธีตักบาตรทุกเช้าวันพุธ นิทรรศการความรู้คู่คุณธรรม เป็นต้น โดยการจัดกิจกรรมดังกล่าวของขบวนการธรรมทายาทแสดงถึงความสามารถในการจัดระเบียบของผู้คนที่มาร่วมในงาน แนวทางเดินของพระภิกษุสงฆ์ที่รับบิณฑบาตร ความงดงามของการจัดสถานที่และความสงบของบรรยากาศงานตามแบบฉบับของสำนักธรรมกาย นอกจากนี้กิจกรรมเหล่านี้ยังสะท้อนวิธีคิดและความแข็งแกร่งในการทำงานเป็นหมู่คณะอย่างมีประสิทธิภาพและโน้มนำให้เห็นถึงการปฏิรูปกิจกรรมทางศาสนา ทั้งที่มีสมาชิกละแวกกว่าชมรมพุทธศิลป์กลางแต่ได้รับความสนใจและพึงใจอย่างมากจากสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลาง

บทบาทที่สมาชิกขบวนการธรรมทายาทได้แสดงออกผ่านกิจกรรมทางศาสนาได้เห็นถึงความตั้งใจและความเชื่อมั่นในหลักปฏิบัติทางศาสนาของตนที่รับการถ่ายทอดจากสำนักธรรมกาย ทำให้ขบวนการธรรมทายาทมีความเข้มแข็งและการรับการยอมรับทางสังคมจากนักศึกษาทั่วไป แต่อย่างไรก็ตามก็ได้สร้างความหวาดระแวงมากขึ้นให้แก่สมาชิกและแกนนำของชมรมพุทธศิลป์กลาง อันเนื่องมาจากสมาชิกแกนนำเคยได้ยื่นข้อกล่าวหาเข้าไปครอบงำและยึดครองชมรมพุทธศาสนาที่ปรากฏในสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งเช่นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหิดล และมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น จึงเกิดความรู้สึกหวั่นเกรงที่กลุ่มของตนเองอาจถูกกระทำคล้ายกับสถาบันอื่นๆ¹³⁸ และกิจกรรมทางศาสนาที่ฝ่ายชมรมพุทธศิลป์กลางดำเนินการนั้นเป็นกิจกรรมง่ายๆ ธรรมดา ขาดความเป็นระเบียบและการวางแผนในการทำงานทำเป็นเพียงพิธีกรรมธรรมดาอย่างหนึ่งที่ไม่ได้เห็นความสำคัญมากนัก จึงทำให้ไม่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้

ในช่วงเวลานั้นขบวนการธรรมทายาทได้จัดกิจกรรมที่เป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งทางกลุ่มจะจัดแยกต่างหากโดยจะไม่ใช้สถานที่ของชมรมพุทธศิลป์กลาง แต่ได้เปลี่ยนไปใช้บ้านพักของนายวิโรจน์ คุณาธารกุลคหบดีที่เป็นผู้นับถือศรัทธาสำนักธรรมกายที่มีสายสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายของสำนักธรรมกาย บ้านพักนั้นอยู่บนถนนคันคลองชลประทาน ทางทิศตะวันออกของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กิจกรรมประจำวันนี้ถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญมากต่อชาวธรรมทายาทและเป็นกระบวนการเรียนรู้และแสวงหาสมาชิกใหม่ เพราะได้มีการพบปะเจอกันจนก่อให้เกิดความรักสามัคคีในหมู่คณะ ทั้งสมาชิกเก่าและใหม่แต่อย่างไรก็ตามขบวนการธรรมทายาทก็ได้ส่งสมาชิกบางคนไปร่วมกิจกรรมเช่นนี้เป็นประจำทุกเย็นที่ชมรมพุทธศิลป์กลาง เพื่อทำให้อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่าขบวนการธรรมทายาทก็ได้ยอมรับพิธีกรรมของชมรมพุทธศิลป์กลางด้วยเช่นกัน ซึ่งเป็นการสร้างสายสัมพันธ์ด้วยเหตุผลทางการเมืองเท่านั้น แต่ไม่ได้มีความเลื่อมใสต่อแนวทางการปฏิบัติทางศาสนาของอีกฝ่ายหนึ่ง

¹³⁸ สัมภาษณ์อดีตประธานชมรมพุทธศิลป์ ปีการศึกษา พ.ศ.2532-2533 เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543

หลังจากที่ทั้งสองฝ่ายได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันเป็นเวลาประมาณหนึ่งปีการศึกษา ในปลายปี พ.ศ.2529 ทางชมรมพุทธศิลป์กลางได้จัดให้มีการเลือกตั้งประธานชมรมพุทธศิลป์ขึ้น จากการวิจัยพบว่าสมาชิกใหม่จำนวนไม่น้อยของชมรมพุทธศิลป์กลางมีความนิยมในขบวนการธรรมทายาทอย่างมากได้เห็นถึงความตั้งใจแน่วแน่ในอุดมการณ์ของการเผยแผ่พุทธศาสนาและประสิทธิภาพในการทำงาน ตลอดจนบุคลิกภาพที่น่าเสนออัตลักษณ์ทางศาสนาของชาวธรรมทายาทมีความสำรวมและสงบตามแบบฉบับที่ได้รับการถ่ายทอดจากสำนักธรรมกาย การเลือกตั้งประธานชมรมพุทธศิลป์ในครั้งนั้นแม้ว่าสมาชิกใหม่ส่วนมากจะให้ความนิยมขบวนการธรรมทายาทอยู่มากแต่สมาชิกเดิมที่เป็นนักศึกษารุ่นพี่และแกนนำในชมรมพุทธศิลป์กลางยังคงมีความหวาดระแวงและกลัวว่า ขบวนการธรรมทายาทจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปฏิบัติทางศาสนาเดิมของพวกเขาไปสู่แบบฉบับของสำนักธรรมกายทั้งหมด จึงได้ร่วมมือกันดำเนินการขัดขวางทุกวิถีทาง โดยระดมสมาชิกเก่าที่มีอยู่มาใช้สิทธิเลือกตั้งและมีการโน้มน้าวให้สมาชิกของชมรมพุทธศิลป์เห็นภัยอันตรายจากขบวนการธรรมทายาท การขัดขวางของแกนนำชมรมพุทธศิลป์กลางสามารถทำได้สำเร็จด้วยคะแนนเสียงฉิวทำให้ขบวนการธรรมทายาทพ่ายแพ้การเลือกตั้งพลัดจากตำแหน่งประธานชมรมพุทธศาสตร์ได้รับเลือกให้เป็นเพียงตำแหน่งรองประธานชมรมเท่านั้น ทำให้ได้สร้างความผิดหวังให้กับแกนนำของขบวนการธรรมทายาทอย่างมาก¹³⁹

2. ยุคชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์ (พ.ศ.2530-2534)

ในช่วงปี พ.ศ.2531-2534 มีการเกิดขึ้นของศูนย์การค้ากลางใหญ่ในเมืองเชียงใหม่และห้างสรรพสินค้าซึ่งเป็นทุนจากกรุงเทพมหานครคือศูนย์การค้ากาดสวนแก้วและห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัล การเกิดขึ้นของห้างสรรพสินค้าสะท้อนกระแสของทุนนิยมบริโภคนิยมที่เข้ามามีส่วนภูมิภาค โดยเฉพาะจังหวัดซึ่งเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจของภาคเหนือ กระแสของการเข้ามาของทุนนิยมจากส่วนกลางทำให้สังคมเมืองเชียงใหม่มีความแปรเปลี่ยนไปอย่างมากกว่าแต่ก่อนในหลายด้านที่เห็นได้ชัดคือปัญหาจราจรติดขัดปัญหาความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม มีสถานบันเทิงในยามราตรีที่แพร่หลายในหลากหลายรูปแบบทั้งดิสโกเธค ในทอล์ก และสถานบันเทิงอาบอบนวด เป็นต้น นอกจากนี้มีบ้านจัดสรรเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากซึ่งสะท้อนให้เห็นการอพยพของประชากรทั้งจากเมืองและชนบทเข้ามาสู่เมืองเชียงใหม่ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ชีวิตของคนในสังคมเชียงใหม่ โดยเฉพาะนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แปรเปลี่ยนไปมีนักศึกษาจำนวนมากที่ใช้เวลาส่วนตัวไปกับการเดินเที่ยวตามห้างสรรพสินค้าหรือสถานบันเทิงยามราตรีเพื่อความบันเทิงและสนองตอบ

¹³⁹ สัมภาษณ์อดีตประธานชมรมพุทธศิลป์คนเดียวกัน เมื่อวันที่ 13 กันยายน 2543

ความต้องการบริโภคของตนเองตามกระแสนิยมบริโภค¹⁴⁰ จากกระแสนิยมดังกล่าวมิได้ทำให้ความสนใจของนักศึกษาจำกัดเพียงการไปเดินเที่ยวตามห้างสรรพสินค้าหรือแหล่งบันเทิงเท่านั้น แต่ความต้องการแสวงหาระบบคุณค่าทางจิตวิญญาณของผู้คนสมัยใหม่โดยเฉพาะกลุ่มนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่กลับเป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากชมรมพุทธศิลป์แล้วยังได้ชมรมทางศาสนาอื่นๆอีก เช่น ชมรมอิสลาม ชมรมคริสต์เตียน การเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มคริสต์เตียนหลายกลุ่มเข้ามาในมหาวิทยาลัยด้วย

ในส่วนของขบวนการธรรมทายาทนั้นจากประสบการณ์ของความพ่ายแพ้การเลือกตั้งเพื่อช่วงชิงตำแหน่งประธานชมรมพุทธศิลป์กลางของขบวนการธรรมทายาทในปลายปี พ.ศ.2529 ที่ผ่านมานั้น ทำให้พวกเขาได้พิจารณาปรับเปลี่ยนยุทธวิธีการทำงานของตนเอง และเนื่องจากขบวนการธรรมทายาทมีแกนนำเป็นนักศึกษาของคณะแพทยศาสตร์ซึ่งกำลังจะย้ายสถานที่เรียนจากฝั่งสวนสักด้านที่ตั้งหลักของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไปยังฝั่งสวนดอกซึ่งเป็นที่ตั้งของคณะในกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพ พวกเขาจึงได้ย้ายกิจกรรมของตนไปดำเนินงานในคณะแพทยศาสตร์ด้วย ในปี พ.ศ. 2530 แกนนำคนสำคัญได้ดำเนินการขออนุมัติจากคณบดีคณะแพทยศาสตร์จัดตั้งเป็น “ชมรมพุทธศิลป์” สังกัด สโมสรนักศึกษาคณะแพทยศาสตร์ ซึ่งเรียกชื่อสั้นๆว่า “พุทธแพทย์” และได้เชิญอาจารย์ท่านหนึ่งที่มีความสนิทสนมใกล้ชิดกับสำนักธรรมกายมาเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาของชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์ ในปัจจุบัน(พ.ศ.2544)อาจารย์ท่านดังกล่าวดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารระดับสูงของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หลังจากที่ยุทธศาสตร์ได้จัดตั้งชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์เป็นต้นมาบทบาทของขบวนการที่เคยมีปฏิสัมพันธ์กับชมรมพุทธศิลป์กลางก็เริ่มจะลดน้อยลงตามลำดับ ขบวนการธรรมทายาทได้ย้ายสถานที่ปฏิบัติธรรมจากบ้านของคหบดีผู้นับถือศรัทธาสำนักธรรมกายบริเวณคลองชลประทานมาเป็นห้องของชมรมพุทธแพทย์ซึ่งได้สถานที่เป็นห้องเล็กๆได้อัฒจันทร์ของสนามกีฬาภายในคณะแพทยศาสตร์เป็นที่รวมกลุ่มของสมาชิกธรรมทายาททั้งที่เป็นนักศึกษาในคณะแพทยศาสตร์หรือคณะอื่นๆในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ นับตั้งแต่นั้นมา

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2530 เป็นต้นมา ขบวนการธรรมทายาทได้มีการพบปะกันเป็นประจำเสมอ โดยปกติจะนัดหมายกันมาร่วมกิจกรรมทำวัตรเย็น นั่งสมาธิ สันทนาธรรม หรือประชุมสมาชิกในโอกาสต่างๆ โดยใช้ห้องปฏิบัติธรรมของชมรมพุทธศิลป์แพทย์แห่งนี้ ซึ่งในแต่ละสัปดาห์สมาชิกธรรมทายาทได้รวมกลุ่มกันไปปฏิบัติธรรมที่รุดงคสถานล้านนา ซึ่งอาจจะใช้เวลาในเย็นวันศุกร์เพียงวันเดียวในการนั่งสมาธิภาวนาและฟังธรรมหรือจะปักกลดอยู่รุดงค์ไปจนถึงวันเสาร์และอาทิตย์ก็ได้

¹⁴⁰ สมรรถชัย ชัยสิงห์กานานนท์, “เลดูผู้คนในห้างสรรพสินค้า” ใน สิริพร สมบูรณ์บุรณะ (บรรณาธิการ)

วัฒนธรรมการบริโภค : แนวคิดและการวิเคราะห์ (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา

มหาวิทยาลัยเกริก, 2538), หน้า 91.

ในแต่ละเดือนทางขบวนการธรรมทายาทยังได้จัดรถโดยสารประจำทางปรับอากาศเพื่อเดินทางไปร่วมกันปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกวันอาทิตย์ต้นเดือน ณ วัดพระธรรมกาย โดยมีการเชิญชวนเพื่อนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่และกลุ่มแกนนำผู้ศรัทธาสำนักธรรมกายในจังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดลำพูนและจังหวัดลำปางอีกด้วย นอกจากนี้แล้วยังมีกิจกรรมประจำปีที่สำคัญในการในนามของชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์ คือนิทรรศการเส้นธรรมสีขาวอันเป็นกิจกรรมประจำปีที่เคยแพร่และเชิญชวนนักศึกษาในมหาวิทยาลัยและนักเรียนตามโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาต่างๆในจังหวัดเชียงใหม่ให้ไปเข้าร่วมโครงการอบรมธรรมทายาทในระหว่างปีภาคเรียนฤดูร้อนเป็นประจำทุกปี ณ วัดพระธรรมกาย ในการจัดนิทรรศการดังกล่าวมีขึ้นครั้งแรกในปี 2531 ณ สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมาเมื่อมีการเปลี่ยนไปใช้สถานที่อื่นๆเช่น อาคารเรียนรวมคณะแพทยศาสตร์ อาคารกิจกรรมนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่และพุทธสถานเชียงใหม่ เป็นต้น การจัดนิทรรศการนี้ดำเนินการไปได้เพียง 3 ปีก็ได้หยุดลงไปเนื่องจากกิจกรรมนี้ต้องใช้ทุนทรัพย์เป็นจำนวนมากและสมาชิกรุ่นหลังไม่ให้ความสนใจกับกิจกรรมนี้

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2530-2532 การรวมกลุ่มของขบวนการธรรมทายาทยังคงใช้ห้องทำงานของชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์เป็นศูนย์กลางในการพบปะและทำกิจกรรมร่วมกันโดยไม่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชมรมพุทธศิลป์กลางมากนัก ในปลายปี พ.ศ.2532 เป็นต้นมาขบวนการธรรมทายาทได้ดำเนินกิจกรรมภายนอกสถาบันการศึกษามากขึ้น จากความพยายามเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทที่ไม่ประสบความสำเร็จ จนทำให้ต้องปรับเปลี่ยนยุทธวิธีในการเข้าไปหามวลชนจากภายนอกสถาบันจึงได้เกิดการสร้างเครือข่ายไปยังสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่ที่มีกลุ่มธรรมทายาทผ่านการอบรมในโครงการนี้มาจากสำนักธรรมกายมาด้วยกัน ดังเช่นที่ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ ได้มีการจัดตั้งชมรมพุทธศาสตร์ขึ้นในปี พ.ศ.2532 โดยแกนนำธรรมทายาทซึ่งเป็นนักศึกษาในคณะหนึ่งได้ประสานงานกิจกรรมกับทางขบวนการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นอกจากนั้นในเวลาเดียวกันขบวนการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่พยายามสร้างบทบาทเชิงรุกในการเผยแผ่ศาสนาไปยังสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพายัพ และวิทยาลัยครูเชียงใหม่ได้เกิดกลุ่มธรรมทายาทเพิ่มขึ้นตามลำดับ ต่อมาในช่วงปีภาคเรียนปี พ.ศ.2532 ขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาทั้ง 3 แห่งของจังหวัดเชียงใหม่ได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมหลายโครงการในจังหวัดเชียงใหม่ในนามของ“ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่” ภายใต้การสนับสนุนจากศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาซึ่งเป็นสาขาของสำนักธรรมกายในภาคเหนือ

ช่วงเวลานี้เองอาจจะถือว่าเป็นการเริ่มต้นของการรวมกลุ่มอย่างแข็งขันของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดเชียงใหม่หลายสถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยพายัพ วิทยาลัยพยาบาลเชียงใหม่และวิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่ เป็นต้น ซึ่งจากการวิจัยพบว่าความพยายามการรวมตัวของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ของจังหวัดเชียงใหม่ได้รับการสนับสนุนการดำเนินงานจากสำนักธรรมกายโดยผ่านแกนนำกลุ่มกัลยาณมิตรล้านนา¹⁴¹ อาจจะกล่าวได้ว่าการออกไปมีบทบาทของขบวนการธรรมทายาทต่อชุมชนภายนอกสถาบันการศึกษานี้เป็นความพยายามที่ถูกกำกับจากสำนักธรรมกายโดยผ่านศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาที่ใช้ชื่อของ “ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่” ไปดำเนินการกิจกรรมเพื่อเสนอต่อสาธารณะซึ่งกิจกรรมแรกนั้นคือ “โครงการบรรพชาสามเณรลูกแก้ว” ซึ่งเป็นการฝึกอบรมและบรรพชาให้กับนักเรียนในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาต่างๆ จังหวัดเชียงใหม่ที่มีอายุระหว่าง 12-15 ปี มีหลักสูตรเช่นเดียวกันกับโครงการอบรมธรรมทายาทที่จัดขึ้นในส่วนกลาง การดำเนินงานโครงการนี้ขบวนการธรรมทายาทได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบเป็นผู้จัดการประชุมประสานงานและประชาสัมพันธ์กับโรงเรียนมัธยมศึกษาหรือหน่วยงานการศึกษาที่เกี่ยวข้องในจังหวัดเชียงใหม่ โดยเฉพาะโรงเรียนต่างๆ ที่เป็นกลุ่มเป้าหมายในการเชิญชวนนักเรียนมาร่วมเข้ารับการฝึกอบรม นอกจากนั้นยังได้ช่วยเหลือในการจัดงานวันบรรพชาอีกด้วย ส่วนการฝึกอบรมตามหลักสูตรเป็นหน้าที่พระภิกษุสงฆ์ที่ประจำอยู่ ณ รุดงคสถานล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งเป็นสาขาของสำนักธรรมกาย ในด้านทุนทรัพย์นั้นทางมูลนิธิธรรมกายโดยศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาเป็นผู้ดูแลและออกค่าใช้จ่ายการดำเนินงานทั้งหมด

หากกล่าวอีกนัยหนึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นความพยายามประสานเครือข่ายทั้งหมดของสำนักธรรมกายให้สร้างภาพลักษณ์ที่ดีในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาในเขตภาคเหนือ การจัดโครงการจะมีการอบรมเยาวชนที่รุดงคสถานล้านนา อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณครึ่งเดือน และมีการประกอบพิธีบรรพชาขึ้น ณ วัดพระสิงห์ห้วยมหาราหาร ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งตั้งอยู่ในใจกลางเมืองเชียงใหม่และเป็นพระอารามหลวงซึ่งเป็นที่จำพรรษาของเจ้าคณะจังหวัดเชียงใหม่ในขณะนั้น เป็นความพยายามอันหนึ่งของสำนักธรรมกายที่เข้าถึงคณะสงฆ์ท้องถิ่นในภูมิภาคนี้ โดยอาศัยเครือข่ายของตนเองเป็นเครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา การดำเนินกิจกรรมนี้สำเร็จด้วยดีและความสำเร็จของกิจกรรมนี้ส่วนหนึ่งช่วยให้ขบวนการธรรมทายาทเริ่มเป็นที่รู้จักของคนภายนอกสถาบันอุดมศึกษามากขึ้นและสร้างภาพ

¹⁴¹ สัมภาษณ์แกนนำขบวนการธรรมทายาทในระหว่างปี พ.ศ.2533 คนหนึ่ง เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2543

ลักษณะที่ดีต่อการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของทั้งสองฝ่ายทั้งกลุ่มนักศึกษาและเครือข่าย
กัลยาณมิตรของสำนักธรรมกายในจังหวัดเชียงใหม่ นับว่าเป็นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีในบรรดา
เครือข่ายของสำนักธรรมกาย

โครงการบรรพชาสามเณรลูกแก้วดำเนินงานทั้งหมดเป็นการจัดการของศูนย์กัลยาณมิตร
ด้านนาแต่การนำเสนอต่อสาธารณชนในสังคมท้องถิ่นโดยอาศัยภาพของเหล่านักศึกษาในนาม
“ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งเป็นเพียงการใช้ชื่อของชมรมพุทธศาสตร์
อย่างหลวมๆทั้งที่แกนนำของชมรมพุทธศาสตร์ส่วนใหญ่ไม่ทราบที่มาที่ไปของโครงการดังกล่าว
ขบวนการธรรมทายาทของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ไม่ได้มีชมรมพุทธศาสตร์เหมือนกับสถาบัน
เทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้และวิทยาลัยครูเชียงใหม่ โดยเฉพาะโครงการนี้ต้องอาศัยทุนทรัพย์ใน
การดำเนินงานเป็นจำนวนมากหาศาลนับล้านบาท ซึ่งถ้าพึ่งเพียงศักยภาพของนักศึกษาคงไม่สามารถ
ดำเนินงานได้อย่างแน่นอน จนมีกระแสด้านทานการดำเนินงานดังกล่าวจากแกนนำธรรมทายาทบาง
คนแต่ไม่ประสบผลสำเร็จ จากเหตุการณ์นี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นที่ต้องทำให้ขบวนการธรรมทายาทใน
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีความคิดแตกเป็นสองกลุ่มใหญ่มีกลุ่มหนึ่งให้การสนับสนุนการดำเนินงาน
ของศูนย์กัลยาณมิตรล้านนา แต่อีกกลุ่มหนึ่งต้องการให้ขบวนการไปดำเนินงานภายในมหาวิทยาลัย
เช่นเดิม¹⁴² หากกล่าวโดยสรุปกิจกรรมนี้สำนักธรรมกายได้ใช้นักศึกษาธรรมทายาทเป็นเครื่องมือ
ทางสังคมเพื่อสื่อสารต่อคนทั่วไปเพื่อให้กิจกรรมตามเป้าหมายของตนได้บรรลุผลเท่านั้น โดยตรงนี้
สะท้อนถึงบทบาทของความไม่ประสานงานกันของเครือข่ายสำนักธรรมกายอย่างต่อเนื่องและเป็น
จุดเริ่มต้นของความแตกแยกของขบวนการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ในเวลาต่อมา

ซึ่งหลังจากกิจกรรมนี้ขบวนการธรรมทายาทได้ร่วมกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม
อื่นๆอีกกับศูนย์กัลยาณมิตรล้านนา อาทิเช่น งานประเพณียี่เป็งสันทราย ถวายพุทธบูชาที่จัดขึ้น ณ
จุดคงสถานล้านนา ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ นับเป็นอีกกิจกรรมหนึ่ง
ของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาที่สำนักธรรมกายมีความพยายามใช้กิจกรรมประเพณีสำคัญของ
ท้องถิ่น เพื่อเชื่อมโยงองค์กรทางสังคมต่างๆในพื้นที่มาร่วมจัดกิจกรรมนี้ ในระยะแรกใช้ชื่อของ
อำเภอสันทรายร่วมกับกลุ่มแม่บ้านต่างๆมารวมกันจัดงานกิจกรรมโดยมีการประกวดการเย็บกระทง
การแสดงพื้นบ้าน ซึ่งเป็นความพยายามอาศัยเครื่องมือของรัฐและภาคสังคมของท้องถิ่นมาเป็นส่วน
หนึ่งของการสร้างการยอมรับของจุดคงสถานล้านนาในฐานะสาขาของสำนักธรรมกายในจังหวัด
เชียงใหม่ การจัดประเพณียี่เป็งสันทราย ถวายพุทธบูชานี้ สำนักธรรมกายให้ความสนใจอย่างมาก
มีการสนับสนุนทุนทรัพย์และบุคลากรจากส่วนการมาดำเนินงานกิจกรรมนี้เป็นพิเศษนับแรมเดือน
กิจกรรมนี้ขบวนการธรรมทายาทได้เข้าร่วมร่วมจัดกิจกรรม โดยมีการทำหน้าที่หลายอย่างในงานเช่น

¹⁴² สัมภาษณ์แกนนำคนเดียวกัน เมื่อวันที่ 15 ตุลาคม 2543

การประสานงานองค์กรต่างๆ การต้อนรับแขกผู้ใหญ่ เป็นต้น ในภายหลังทางอำเภอสันทรายได้จัดกิจกรรมประจำปีของตนเองขึ้นมาทำให้ไม่ได้มีการประสานงานจัดกิจกรรมกับศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาอีกต่อไป

ต่อมากิจกรรมนี้ทางศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาได้ร่วมมือกับแกนนำกัลยาณมิตรล้านนาซึ่งเป็นอาจารย์ในสถาบันเทคโนโลยีการเกษตรแม่โจ้ให้เป็นผู้จัดกิจกรรมแต่เป็นเพียงในนามเท่านั้น ส่วนด้านการบริหารจัดการและทุนทรัพย์ศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาเป็นผู้ให้การสนับสนุนทั้งหมด นอกจากกิจกรรมดังกล่าวนี้แล้วขบวนการธรรมทายาทได้ติดต่อสัมพันธ์กับศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาและรุดงคสถานล้านนาอย่างสม่ำเสมอ การไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกวันอาทิตย์ที่สามของเดือน การจัดการประจำปีทางปรับอากาศไปร่วมปฏิบัติธรรมทุกวันอาทิตย์เดือนและวันสำคัญทางศาสนาที่วัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี บางครั้งหากมีกิจกรรมของจังหวัดเชียงใหม่ที่สำคัญ เครือข่ายของสำนักธรรมกายก็จะระดมสรรพกำลังไปร่วมจัดกิจกรรม เช่น งานแห่ขบวนไม้ดอกไม้ประดับของจังหวัดเชียงใหม่ ในบางปีศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาจะส่งรถประดับดอกไม้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย โดยใช้ชื่อของ “ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่” ในการนำเสนอต่อสาธารณะ ซึ่งเป็นความพยายามอีกอันหนึ่งของสำนักธรรมกายที่พยายามใช้เครือข่ายของตนเป็นเครื่องมือในการสื่อสารต่อประชาชนในท้องถิ่น โดยไม่ได้เปิดเผยต่อสาธารณชนโดยตรงไปตรงมาว่ากิจกรรมทั้งหลายเป็นการดำเนินงานของสำนักธรรมกาย ทั้งนี้อาจเป็นเพราะภาพลักษณ์ของความเป็นสำนักปฏิบัติธรรมที่มีเรื่องราวของทุนนิยมเข้าไปเกี่ยวข้องมาก ทำให้เกิดความเคลือบแคลงสงสัยต่อบุคคลโดยทั่วไป การดำเนินงานดังกล่าวของสำนักธรรมกายเป็นการเข้าไปครอบงำกิจกรรมของนักศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาทำให้ต่อมาได้มีการนำชื่อของชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่ ไปดำเนินการในลักษณะต่างๆและที่สำคัญพระภิกษุสงฆ์ของรุดงคสถานล้านนาได้เข้ามามีบทบาทชี้นำการทำงานดังกล่าว แต่กลุ่มนักศึกษาในขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆในเชียงใหม่จำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วย ต่อมาทำให้รุดงคสถานล้านนาได้กลายเป็นศูนย์กลางในการพบปะและดำเนินงานกิจกรรมภายนอกสถาบันการศึกษาของชมรมพุทธศาสตร์ในเครือข่ายของสำนักธรรมกายจนกระทั่งในปี พ.ศ.2543 ได้มีการเปิดอาคารสำนักงานของ “ชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาจังหวัดเชียงใหม่” ขึ้นอย่างเป็นทางการ ณ รุดงคสถานล้านนา จังหวัดเชียงใหม่

ต่อมาในปี พ.ศ. 2534 สมาชิกของทางขบวนการธรรมทายาทได้มีนักศึกษาจากหลากหลายคณะมากขึ้นและทางสำนักธรรมกายได้เริ่มมีโครงการอบรมธรรมทายาทหญิงขึ้น สำหรับนักศึกษาและนักเรียนหญิง จึงเริ่มมีนักศึกษาหญิงเข้ามาเป็นสมาชิกของขบวนการเป็นจำนวนมาก จนกระทั่งสมาชิกส่วนใหญ่ของขบวนการธรรมทายาทไม่ได้เป็นนักศึกษาของคณะแพทยศาสตร์หรือในกลุ่มวิทยาศาสตร์สุขภาพเหมือนดังเช่นแต่ก่อน แต่ส่วนใหญ่พวกเขาเป็นนักศึกษาในคณะวิทยาศาสตร์

และคณะวิศวกรรมศาสตร์มีสมาชิกเพิ่มขึ้นประมาณ 10-15 คน นักศึกษาหลายคนที่ไม่ใช่นักศึกษาของคณะแพทยศาสตร์จึงมีความรู้สึกอึดอัดที่ต้องใช้สถานที่ของชมรมพุทธศิลป์แพทย์เป็นที่รวมกลุ่มกันและเหล่าสมาชิกมีความหลากหลายมากขึ้น และสมาชิกแกนนำกลุ่มหนึ่งที่ไม่ใช่นักศึกษาของคณะแพทยศาสตร์ได้ขอย้ายออกไปใช้บ้านพักที่สมาชิกของกลุ่มคนหนึ่งเช่าไว้บนถนนสุเทพตรงกันข้ามกับคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นสถานที่รวมกลุ่มพบปะกันได้ตั้งชื่อบ้านหลังนี้เพื่อใช้เป็นศูนย์กลางของการปฏิบัติธรรมว่า “บ้านบัวแก้ว” แต่ใช้บ้านหลังนี้เป็นที่ปฏิบัติธรรมได้เพียง 6 เดือนเท่านั้น เนื่องจากสมาชิกที่เช่าบ้านหลังนี้ได้สำเร็จการศึกษาไปแล้ว จึงต้องขอย้ายกลับไปยังชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์ตามเดิม

ต่อมาในปลายปี พ.ศ.2534 บรรดาสมาชิกของขบวนการธรรมทายาทจำนวนหนึ่งที่มีความเห็นว่าพวกเขาควรมีฐานะขององค์กรที่ชัดเจนมีที่ทำการเป็นทางการ น่าจะมีห้องชมรมในบริเวณฝั่งสวนสัก ซึ่งสมาชิกในขบวนการธรรมทายาทในยุคนั้นหลายคนมีศรัทธาสูงและรู้จักกับกัลยาณมิตรที่ศรัทธาแนวความเชื่อของสำนักธรรมกายกว้างขวางโดยเฉพาะศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาที่มีส่วนได้ทำกิจกรรมทางศาสนาด้วยกัน จึงได้พยายามที่จะเข้าไปมีบทบาทในชมรมพุทธศิลป์กลางอีกครั้งหนึ่ง โดยการไปสมัครเข้าเป็นสมาชิกชมรมพุทธศิลป์กลางก่อนและสร้างความนิยมให้มากขึ้นในกลุ่มสมาชิกชมรมพุทธศิลป์เพื่อเป็นปัจจัยที่สำคัญของการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกายในเชิงรุกอีกครั้งหนึ่งเพื่อมุ่งหวังเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองเพื่อช่วงชิงตำแหน่งประธานชมรมพุทธศิลป์กลางในที่สุด แต่เมื่อถึงวันเลือกตั้งประธานชมรมขบวนการธรรมทายาทก็ได้รับกระแสต่อต้านจากสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางทำให้ความคิดของการเข้าไปชิงตำแหน่งประธานชมรมพุทธศิลป์กลางต้องหยุดไป นักศึกษาจำนวนหนึ่งจึงเริ่มดำเนินกิจกรรมของตนเองภายในกลุ่มของตนที่ชมรมพุทธศิลป์แพทย์เช่นเดิมเพื่อรอคอยโอกาสที่เหมาะสมสำหรับกลุ่มของตนอีกครั้งหนึ่ง

จะเห็นได้ว่าตลอดระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาขบวนการธรรมทายาทยังมีความคิดคำนึงเสมอในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของตนในเชิงรุก ทั้งการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันกับชมรมพุทธศิลป์กลางแต่อีกฝ่ายหนึ่งก็มีกระแสการต่อต้านสำหรับการเข้าไปมีบทบาทเพราะความหวาดระแวงที่กลัวว่าฝ่ายหนึ่งจะไปครอบงำแนวความคิดของตนและการปรับเปลี่ยนกิจกรรมทางศาสนาใหม่ตามแนวการปฏิรูปทางศาสนาของสำนักธรรมกาย โดยฝ่ายขบวนการธรรมทายาทเองได้ใช้ยุทธศาสตร์ในเชิงรุกอยู่ตลอดเวลาแม้ว่าการดำเนินงานจะไม่ประสบผลสำเร็จ แต่หากมองในแง่ของกิจกรรมทางศาสนาในแนวปฏิรูปของขบวนการธรรมทายาทจะได้รับการยอมรับสูงจากนักศึกษามหาวิทยาลัยและบุคคลทั่วไป แต่ภาพลักษณ์เชิงทุนนิยมของสำนักธรรมกายทำให้หลาย

ฝ่ายยังมองในเชิงลบซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาที่มีลักษณะของการเข้าไป
ครอบงำทางความคิดกลุ่มทางศาสนาอื่น

3. ยุคเฟื่องฟู(พ.ศ.2534-2536)

ในปี พ.ศ.2534 ขบวนการธรรมทายาทได้ดำเนินงานเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาในเชิงรุก
อีกครั้งหนึ่งเพื่อสร้างการยอมรับภายในสถาบันอีกครั้งหนึ่ง โดยได้มีสมาชิกแกนนำของขบวนการ
ธรรมทายาทคนหนึ่งได้ประสานงานกับสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยดำเนินการผ่าน
นายกสโมสรนักศึกษาในขณะนั้นที่มีความสนิทสนมกับแกนนำของขบวนการธรรมทายาทอย่างมาก
ได้ช่วยสนับสนุนให้ทางขบวนการธรรมทายาทมาช่วยจัดกิจกรรมขนาดใหญ่ในระดับมหาวิทยาลัย
ขึ้นในนามของสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นกิจกรรมประจำปีภาคเรียน 2 กิจกรรม คือ
พิธีไหว้ครูประจำปีของมหาวิทยาลัยในภาคเรียนที่ 1 สมาชิกธรรมทายาทผู้ริเริ่มจัดกิจกรรมได้นำ
แนวคิดนี้มาจากการจัดกิจกรรมของมหาวิทยาลัยในส่วนกลางที่บรรดาชมรมพุทธศาสตร์ในเครือข่าย
ของสำนักธรรมกายเป็นผู้จัดกิจกรรมนี้ขึ้นอย่างยิ่งใหญ่เพื่อแสดงถึงศักยภาพและความตั้งใจจริงต่อ
อุดมการณ์ของการเผยแผ่พุทธศาสนา เช่นที่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
และมหาวิทยาลัยรามคำแหง เป็นต้น

อีกกิจกรรมหนึ่งจัดขึ้นในภาคเรียนที่ 2 คือ พิธีตักบาตรพระภิกษุสงฆ์จำนวน 2000 รูป
ในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ หน้าศาลาธรรมของมหาวิทยาลัย
ซึ่งนำแนวคิดการจัดพิธีกรรมขนาดใหญ่ที่ศักดิ์สิทธิ์ มีบรรยากาศของความสงบสำรวม มีความเป็น
ระเบียบตามแบบซึ่งปฏิบัติที่สำนักธรรมกาย จะเห็นได้ว่าการจัดงานทั้งสองกิจกรรมนี้ขึ้นเป็นความ
พยายามที่จะสร้างศักยภาพเพื่อให้นักกิจกรรมนักศึกษาและสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางเห็นถึง
ความสามารถและพลังของขบวนการธรรมทายาทที่มีศักยภาพในการจัดงานใหญ่ได้ต่อเนื่องกันถึง 2
กิจกรรมในปีเดียวกัน ตลอดจนได้มีการจัดนิทรรศการเผยแผ่โครงการอบรมธรรมทายาทได้กว้าง
ขวางมากขึ้น ทำให้ขบวนการธรรมทายาทเป็นที่รู้จักในบรรดานักศึกษาในสโมสรนักศึกษาและ
ชมรมนักศึกษาอื่น ๆ รวมทั้งชมรมพุทธศิลป์กลางอีกด้วย งานดังกล่าวนี้ได้ดำเนินการกิจกรรมร่วม
กับสโมสรศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้มีการเชิญชวนสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางเข้า
มาร่วมจัดกิจกรรมด้วย กิจกรรมนี้ได้สะท้อนการจัดงานที่แสดงออกถึงความยิ่งใหญ่ ความประณีต
มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยของงานตามแบบฉบับของสำนักธรรมกายและการประชาสัมพันธ์ที่
กว้างขวางไปทั่วมหาวิทยาลัยและสังคมภายนอก

ความพยายามของการดำเนินการจัดกิจกรรมขนาดใหญ่ 2 กิจกรรมเป้าหมายที่แท้จริงนั้น
คือ การเข้าไปมีบทบาทและครอบงำชมรมพุทธศิลป์อีกครั้งหนึ่งหลังจากที่ได้ลดบทบาทของตนลง

ไปในภายหลังโดยเข้าใจว่าวิธีการแสดงออกถึงศักยภาพของกลุ่มคนจากสองกิจกรรมใหญ่นี้ สมาชิกของชมรมพุทธศิลป์จะเห็นความสามารถและให้การยอมรับพวกตนเข้ามาบริหารงาน ในปลายปีการศึกษา 2535 แกนนำของขบวนการธรรมทายาทสำคัญคนหนึ่งได้สมัครแข่งขันเพื่อชิงตำแหน่งเป็นประธานชมรมพุทธศิลป์กลาง แต่การเสนอตัวดังกล่าวไม่ได้รับการยอมรับเช่นเคยจากสมาชิกรุ่นเก่าของชมรมพุทธศิลป์กลางเนื่องจากความหวาดระแวงที่เกรงว่าขบวนการธรรมทายาทจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงรูปแบบของตนทั้งหมด โดยนำแนวคิดทางศาสนาของสำนักธรรมกายมีครอบงำสมาชิกของชมรมพุทธศิลป์กลางทั้งหมด มีความพยายามดังกล่าวจึงประสบความล้มเหลวและถูกต่อต้านอย่างหนักจากแกนนำของชมรมพุทธศิลป์กลาง แกนนำสำคัญของขบวนการธรรมทายาทผู้นั้นจึงได้รับเลือกตั้งเพียงรองประธานชมรมพุทธศิลป์กลางเท่านั้น แต่ความพยายามของขบวนการธรรมทายาทในการช่วงชิงการเข้าไปมีบทบาทในชมรมพุทธศิลป์กลางก็เป็นไปอย่างไม่ลดละความพยายาม

ในปลายปี พ.ศ.2535 ขบวนการธรรมทายาทได้ปรึกษารื้อกันถึงการดำเนินการจัดตั้งองค์กรอย่างเป็นทางการของตนขึ้นซึ่งเป็นชมรมใหม่ในสังกัดสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เข้ามารองรับกิจกรรมทางศาสนาของตนได้ จึงได้หารายชื่อสมาชิกจำนวนหนึ่งตามระเบียบการขอจัดตั้งชมรมในสังกัดสโมสรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่และร่างโครงการเพื่อเสนอขอจัดตั้งชมรมดังกล่าว โดยจะใช้ชื่อว่า “ชมรมพัฒนานุคลิกภาพและจริยธรรม” การใช้ชื่อของชมรมใหม่ที่ขอเสนอจัดตั้งนี้เป็นการเลี่ยงความซ้ำซ้อนกับชมรมที่มีมาก่อนหน้านั้นคือชมรมพุทธศิลป์กลางจึงมีความพยายามเสนอเหตุผลและรายละเอียดที่เพิ่มเติมมากกว่ากิจกรรมของชมรมพุทธศิลป์ดำเนินการโดยหลีกเลี่ยงที่จะนำเสนอกิจกรรมทางศาสนา แต่มุ่งเน้นกิจกรรมการฝึกอบรมพัฒนานุคลิกภาพและกิจกรรมด้านศิลปวัฒนธรรมไทยเช่น การอบรมมารยาทไทย การพูดแบบการทูต กิจกรรมด้านมนุษยสัมพันธ์ ค่ายพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น¹⁴³ แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่น่าเสนอทุกกิจกรรมจะแฝงไปด้วยอุดมการณ์ทางศาสนา การนำเสนอต่อองค์การนักศึกษาของมหาวิทยาลัยแต่โครงการขอจัดตั้งชมรมพัฒนานุคลิกภาพและจริยธรรมดังกล่าวถูกต่อต้านอย่างหนักในที่ประชุมองค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โดยเฉพาะจากแกนนำที่ต่อต้านคือสมาชิกชมรมพุทธศิลป์เนื่องจากทางชมรมพุทธศิลป์ทราบดีถึงความพยายามดำเนินการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาในเชิงรุกของขบวนการธรรมทายาท จนมีผลทำให้โครงการที่น่าเสนอขอจัดตั้งชมรมดังกล่าวถูกเลื่อนออกไปพิจารณาในที่ประชุมอย่างไม่มีกำหนด นอกจากการดำเนินกิจกรรมภายในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้วทางขบวนการธรรมทายาทได้ดำเนินกิจกรรมภายนอกสถาบันร่วมกับศูนย์กัลยาณมิตรล้านนาหลายงานเช่นที่เคยดำเนินการกิจกรรมมาก่อนหน้านี้ได้แก่ งานยี่เป็งสันทราย ถวายพุทธบูชา ซึ่งจัดขึ้นที่ รุดงคสถานล้านนา อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

¹⁴³ สัมภาษณ์อดีตแกนนำขบวนการธรรมทายาทปี พ.ศ.2535 คนหนึ่ง เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน 2543

ผลของการเข้าไปมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมนักศึกษาตลอดหนึ่งปีการศึกษา 2535 ที่ผ่านมาทำให้สมาชิกขบวนการธรรมทายาทได้มาพบทวนบทบาทของตนอีกครั้งหนึ่ง และในช่วงปลายปีการศึกษา 2535 ได้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างแกนนำสมาชิกภายในกลุ่มด้วยตนเอง ซึ่งสาเหตุของการขัดแย้งนี้ส่วนหนึ่งมาจากการไม่ประสบความสำเร็จในดำเนินการเสนอขอจัดตั้ง ชมรมพัฒนาบุคลิกภาพและจริยธรรมและการเข้ามามีอิทธิพลของสำนักธรรมกาย ซึ่งในขณะนั้น ทางสำนักธรรมกายได้จัดตั้งชมรมพุทธศาสตร์สากลขึ้นเพื่อประสานงานการดำเนินงานของชมรม พุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆทั่วประเทศ ได้เข้ามาชี้นำการดำเนินกิจกรรมต่างๆภายในของ ขบวนการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงนำไปสู่การแบ่งเป็นสองกลุ่มใหญ่ในขบวนการ ธรรมทายาท ซึ่งทำให้เกิดความอ่อนแรงลงในบรรดาสมาชิกของขบวนการโดยเฉพาะแกนนำที่กำลังจะสำเร็จการศึกษาในปลายปีหลายคนได้ เลิกนับถือสำนักธรรมกาย¹⁴⁴

4. ยุคชมรมพุทธศิลป์คณะวิศวกรรมศาสตร์ (พ.ศ.2536-)

หลังจากความล้มเหลวของการเสนอโครงการจัดตั้งชมรมบุคลิกภาพและจริยธรรมและการเข้าไปมีดำเนินกิจกรรมนักศึกษาเมื่อปี พ.ศ.2535 ที่ผ่านมา ทำให้ขบวนการธรรมทายาทได้ปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์การทำงานใหม่ของตนอีกครั้ง โดยกลับไปดำเนินกิจกรรมเฉพาะกลุ่มของตนที่ ชมรมพุทธศิลป์และแพทยศาสตร์ซึ่งเป็นที่ตั้งของตนตามแต่เดิม ในช่วงเวลานั้นแกนนำคนสำคัญใน ยุคเฟื่องฟูหลายคนกำลังจะสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัย ผู้ที่จะสานต่อแนวความคิดในการเผยแผ่ และทำงานให้กับขบวนการเป็นสมาชิกรุ่นใหม่เพียงไม่กี่คน สมาชิกใหม่เหล่านั้นจึงได้กลับไปรวม กลุ่มที่ชมรมพุทธแพทย์และเริ่มแปรเปลี่ยนความคิดที่จะไม่สนใจเข้าไปยึดครองชมรมพุทธศิลป์ กลางอีกต่อไป การหวนกลับมาตั้งหลักเก่าในครั้งนี้ สมาชิกเริ่มทำกิจกรรมเฉพาะเพียงกลุ่มของตน เท่านั้น กิจกรรมที่ดำเนินเป็นประจำวัน เช่น การทำสมาธิ การสวดมนต์ทำวัตรเย็น ค่ายคุณธรรมที่ รุดคสดานล้านนาและโครงการอบรมธรรมทายาทประจำปี การทำกิจกรรมเฉพาะกลุ่มของตนเองนี้ ถึงแม้จะไม่เพียงพอมากเท่ากับการไปเสนอตัวต่อชุมชนในมหาวิทยาลัยแต่ก็ยังมีสมาชิกใหม่บางส่วน เข้ามาร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะนักศึกษาในฝั่งสวนสักเช่น นักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ นักศึกษาคณะอุตสาหกรรมเกษตรและนักศึกษาคณะวิทยาศาสตร์ เป็นต้น นอกจากนี้ในปี พ.ศ.2536 ทาง ขบวนการธรรมทายาทได้ส่งสมาชิกใหม่จำนวนหนึ่งไปเข้าอบรมธรรมทายาท ณ วัดพระธรรมกาย เมื่อนักศึกษาธรรมทายาทรุ่นใหม่ผ่านการอบรมกลับมาแล้วได้เป็นแกนนำที่แข็งขันในการเผยแผ่ ธรรมตามรุ่นพี่ของขบวนการธรรมทายาท

¹⁴⁴ สัมภาษณ์อดีตสมาชิกแกนนำขบวนการธรรมทายาทผู้หนึ่งในยุคนั้น เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2543

ในปี พ.ศ.2538 ได้เกิดมิติใหม่อีกประการหนึ่งกับขบวนการคือสมาชิกที่เป็นนักศึกษาของคณะวิศวกรรมศาสตร์ได้เข้าไปบุกเบิกชมรมพุทธศิลป์ของคณะวิศวกรรมศาสตร์ให้ฟื้นตัวขึ้นมาอีกครั้งหลังจากที่กิจกรรมทางศาสนาได้เงียบหายไประยะเวลาหนึ่งและได้เชิญอาจารย์คนสำคัญของคณะวิศวกรรมศาสตร์ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นผู้บริหารของคณะนี้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชมรมพุทธศิลป์ด้วย อีกทั้งอาจารย์ท่านนี้เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาชมรมพุทธศิลป์กลางในขณะเดียวกัน บทบาทของขบวนการธรรมทายาทได้เริ่มปรากฏขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เมื่อแกนนำของขบวนการซึ่งเป็นนักศึกษาคณะวิศวกรรมศาสตร์ได้ขอใช้ห้องประชุมขนาดเล็กที่มีเครื่องปรับอากาศในอาคารยานยนต์ของคณะวิศวกรรมศาสตร์เป็นห้องปฏิบัติธรรมของชมรมพุทธศิลป์คณะวิศวกรรมศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่งคือห้องปฏิบัติธรรมของขบวนการธรรมทายาทนั่นเอง ซึ่งได้มีการย้ายศูนย์กลางการดำเนินงานของขบวนการจากห้องของชมรมพุทธศิลป์คณะแพทยศาสตร์มายังห้องปฏิบัติธรรมแห่งใหม่ที่อาคารยานยนต์ คณะวิศวกรรมศาสตร์หรือหมายถึงการย้ายฐานจากฝั่งสวนดอกไปยังด้านฝั่งสวนสักของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถานที่ปฏิบัติธรรมและศูนย์กลางการประสานงานแห่งใหม่อยู่ติดกับบริเวณหอพักนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จึงทำให้นักศึกษาธรรมทายาทมีความสะดวกในการมาพบปะกับกลุ่มเพื่อนๆ ในขบวนการและยังสามารถเชิญชวนเพื่อนนักศึกษาทั่วไปเข้าร่วมกิจกรรมในช่วงเวลาเย็นได้โดยสะดวกเช่นกัน ขบวนการธรรมทายาทยังได้ดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ที่เคยทำมาอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งกิจกรรมภายในและภายนอกสถาบัน แต่อย่างไรก็ตามบทบาทของกิจกรรมภายในสถาบันลดลงกว่าอดีตโดยได้เพิ่มการมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรภายนอกเช่นศูนย์กัลยาณมิตรล้านนา และชมรมพุทธศาสตร์ต่างๆ ทั้งในส่วนกลางและจังหวัดเชียงใหม่

ในช่วงปี พ.ศ.2541-2543 เกิดวิกฤตการณ์ขึ้นกับสำนักธรรมกายทำให้เครือข่ายทางศาสนาต่างๆ ของสำนักธรรมกายทั่วประเทศทั้งศูนย์กัลยาณมิตรและชมรมพุทธศาสตร์ต่างๆ ได้กำหนดท่าทีในการดำเนินงานอย่างระมัดระวังมากขึ้นกว่าเดิม ทางขบวนการธรรมทายาทก็เช่นเดียวกันที่ต้องสร้างความเป็นปึกแผ่นและแนบแน่นให้เกิดขึ้นในหมู่สมาชิกมากขึ้น จากการศึกษาพบว่าผลกระทบต่อวิกฤตศรัทธาสำนักธรรมกายไม่ได้ทำให้เครือข่ายของตนเองมีผู้ศรัทธาลดลงแต่ประการใด พวกเขา ยังคงดำเนินกิจกรรมตามปกติแต่ได้ระมัดระวังในการดำเนินกิจกรรมในเชิงรุก โดยเฉพาะการเข้าไปช่วงชิงตำแหน่งประธานชมรมพุทธศิลป์กลางได้วางเว้นไปในขณะนี้

ตอนที่ 5 กระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาท ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ

ท่ามกลางสังคมสมัยใหม่ที่ได้แปรเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง ก่อให้เกิดความแตกต่างหลากหลายในสังคมจึงเกิดมีกลุ่มคนมากมาย ซึ่งต่างมีการแสดงออกต่อรองกันและกันเพื่อสร้างการยอมรับกับกลุ่มอื่นๆ ในกรณีการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือที่ได้ดำเนินงานมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ ปี พ.ศ.2529 จนถึงปี พ.ศ.2544 พวกเขาได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองกับนักศึกษากลุ่มต่างๆรวมทั้งองค์กรต่างๆทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยเพื่อช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมในการสร้างการยอมรับให้แก่กลุ่มของตนเป็นผลให้เกิดกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาหรือก่อให้เกิดความมีตัวตนของพวกเขาขึ้นมาเพื่อหล่อหลอมบุคลิกภาพตามแบบที่ถูกกำหนด โดยความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกาย

การสร้างอัตลักษณ์ หมายถึง ความพยายามของผู้คนในสังคมที่แสวงหาพื้นที่ทางสังคมและการแสดงออกทางสังคมและวัฒนธรรมเพื่อเรียกร้องสิทธิในการดำรงอยู่อย่างแตกต่างและอย่างมีความเสมอภาคกับกลุ่มอื่นๆหรือการบอกกล่าวแก่คนทั่วไปว่าถึงตัวตนเป็นใคร มีสถานภาพอะไรทำอะไร และมีพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมเช่นไร¹⁴⁵ ในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของขบวนการธรรมทายาทนั้นพวกเขาได้เกิดกระบวนการเรียนรู้และถูกกระบวนการดังกล่าวขัดเกลาบุคลิกภาพให้เป็นไปตามความเชื่อทางศาสนาที่เป็นแม่แบบนั้นได้กำหนดพร้อมกันไป อัตลักษณ์ทางศาสนาของธรรมทายาทจึงเป็นการสร้างตัวตนที่เป็นผลมาทางความเชื่อทางศาสนามีลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะซึ่งพวกเขาได้แสดงผ่านปฏิบัติการในชุมชนของตนเองและการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย โดยพิจารณาถึงผู้กำหนดความเชื่อทางศาสนาคือสำนักธรรมกาย ความเชื่อทางศาสนาและแบบแผนที่ถูกถ่ายทอด เช่น อุดมการณ์ทางศาสนา ระบบอาวุโส ความเป็นระเบียบเป็นต้น ผู้รับการถ่ายทอดคือบรรดานักศึกษาธรรมทายาท และผลที่เกิดขึ้นจากการถูกกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนา การที่จะสามารถทำความเข้าใจกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาได้นั้นจะต้องพิจารณาถึงกระบวนการและขั้นตอนต่างๆภายในขบวนการธรรมทายาทซึ่งมีฐานะเป็นชุมชนปฏิบัติการอันเป็นแหล่งของการเรียนรู้ที่มีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และเป็นปัจจัยสำคัญที่

¹⁴⁵ สุริยา สมุทคุปต์และพัฒนา กิตติอาษา, ยามไทย: อัตลักษณ์และการเดินทางในวัฒนธรรมไทยสมัยใหม่.

(นครราชสีมา: ห้องไทยศึกษานิตน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี, 2542),

หน้า 26.

ก่อให้เกิด “กระบวนการกลายเป็นธรรมกาย” ของบรรดาสมาชิกขบวนการธรรมทายาทพร้อมกัน เป็นขบวนการเคลื่อนไหวพร้อมกันไปด้วย

การจัดองค์กรของขบวนการธรรมทายาท

ขบวนการธรรมทายาทเป็นการรวมตัวของกลุ่มนักศึกษาจากคณะต่างๆในมหาวิทยาลัยที่สนใจดำเนินกิจกรรมทางศาสนา ร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการ โดยได้มีการชักชวนกันจนเป็นกลุ่มคนประมาณ 15-20 คน ขบวนการธรรมทายาทนี้มีลักษณะที่เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่บรรดานักศึกษามาร่วมแลกเปลี่ยนและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ซึ่งเป็นกลไกที่ได้หล่อหลอมให้พวกเขาแสดงออกถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาของสำนักธรรมกายได้เป็นอย่างดี แม้ว่าขบวนการดังกล่าวนี้เป็นการรวมกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการแต่ด้วยการมีปฏิบัติการหรือกิจกรรมที่พวกเขาพยายามแสดงออกในการช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมเพื่อทำให้กลุ่มของตนได้รับการยอมรับเป็นผู้นำในการเผยแผ่ความเชื่อทางศาสนาในมหาวิทยาลัยตามอุดมการณ์ที่ตนเองเชื่อมั่นและได้รับการถ่ายทอดมาจากสำนักธรรมกาย

การเคลื่อนไหวของขบวนการธรรมทายาทจึงมีอยู่อย่างต่อเนื่องและมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการเมืองกับกลุ่มนักศึกษาต่างๆตลอดจนบุคคลภายนอกสถาบันการศึกษา บรรดาสมาชิกของขบวนการจะพยายามนำเสนอตัวตนของพวกเขาผ่านกิจกรรมทางศาสนาต่างๆอยู่เสมอ เช่น กิจกรรมประจำวันมีการรวมกลุ่มกันมานั่งสมาธิภาวนาเป็นประจำทุกเย็นที่ห้องปฏิบัติธรรมของกลุ่มจัดขึ้น การดื่มน้ำประจําสัปดาห์ การไปปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย เป็นต้น โดยการรวมกลุ่มกันจะมีผู้นำอย่างไม่เป็นทางการเกิดขึ้นซึ่งทางขบวนการไม่มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ว่าใครเป็นหัวหน้าอย่างชัดเจนเนื่องจากขบวนการนี้ไม่ได้เป็นชมรมตาม โครงสร้างขององค์การนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่ แต่ด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอยู่เสมอโดยมีกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำ ทำให้แกนนำและสมาชิกมีการจัดแบ่งหน้าที่กัน ซึ่งหน้าที่ต่างๆไม่เป็นการถาวรขึ้นอยู่กับกิจกรรมในแต่ละครั้ง เช่นมีผู้นำสวดมนต์ทำวัตรหรือใครเป็นผู้ทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรม ว่าใครเป็นผู้ประสานงานระหว่างศูนย์กัลยาณมิตรล้านนา หรือใครเป็นคนเป็นผู้มีหน้าที่จัดรถประจำทางปรับอากาศไปปฏิบัติธรรมที่สำนักธรรมกาย เป็นต้น

ขบวนการธรรมทายาทเป็นองค์กรที่ไม่เป็นทางการซึ่งต่างจากชมรมนักศึกษาต่างๆในสังกัดสโมสรนักศึกษาที่ได้รับการยอมรับจากมหาวิทยาลัยให้ดำเนินกิจกรรมของนักศึกษาตามที่สนใจได้ แต่การรวมกลุ่มของบรรดานักศึกษาในขบวนการธรรมทายาทได้ทำให้ประสบการณ์และความคิดทางศาสนาของสำนักธรรมกาย พวกเขาได้ถูกหล่อหลอมให้มีความเป็นระเบียบ ความรู้สึกร่วมกันและมีการแสดงออกในรูปแบบที่เป็นทางการ เช่น มีกฎเกณฑ์ระเบียบที่มีลักษณะเคร่งครัดที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกของขบวนการธรรมทายาท การสร้างรูปแบบและแนวคิดที่เป็นทาง

การของสมาชิกถูกยอมรับได้โดยง่าย ทั้งนี้เพราะสมาชิกส่วนใหญ่ผ่านการอบรมธรรมทายาทมาแล้วทั้งสิ้น และได้พบการปฏิบัติเช่นนี้จากการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนากับสำนักธรรมกายบ่อยครั้ง จึงผ่านกระบวนการเรียนรู้เช่นนี้โดยปริยาย

ความหมายของความเชื่อทางศาสนา

ความเปลี่ยนแปลงของสังคมสมัยใหม่จากกระแสโลกาภิวัตน์มีผลต่อการหาตำแหน่งแห่งที่ตัวตนของคนในสังคมสมัยใหม่ซึ่งทำให้นักคลเกิดความตระหนักและต้องการหาคำตอบที่สามารถอธิบายการมีอยู่ของพวกเขาได้อย่างมีความหมายในโลกปัจจุบัน จิตสำนึกเช่นนี้ได้เกิดขึ้นกับชาวธรรมกายและสมาชิกขบวนการธรรมทายาท ดังสะท้อนให้เห็นจากบทเพลงชื่อ “อุทกธารา” ซึ่งสำนักธรรมกายได้ประพันธ์เพื่อบูชาธรรมพระมงคลเทพมุนี(หลวงพ่อดาวดึงส์ ภาณุเจริญ) ที่ว่า

แม่น้ำเอ๋ย ไหลริน
เพื่อการอยู่กิน เกิด ตาย
ตั้งเวลาไหล ผ่าน ผ่านไกล ไม่ย้อน คืน
แม่น้ำเอ๋ย ล่วงไกล ล่องวันวัยไม่หวนมา
ชีวิตเอ๋ย ผ่านไป เก็บสิ่งใดไว้ให้กับตน
ไหนต้องล่องไปกับเหตุการณ์ พอแล้วนั้น ชีวิตทุกขันธ์
ธรรมะ สิบะช่วยตน ตั้งใจค้นเพื่อคนพ้นภัย
ชีวิตเอ๋ย ไหลริน
ให้กับอยู่ กิน เกิด ตาย
ปล่อยวัยเพลินไหล ผ่าน ผ่านไปไม่ย้อน คืน
ชีวิตเอ๋ย ล่วงไป สุดอาลัยไม่หวนมา
ธรรมะเอ๋ย สว่างใจ เก็บหอมไว้ให้กับตน
พาข้ามพ้นวังวนแห่งกรรม¹⁴⁶

บทเพลงนี้บ่งบอกถึงความพยายามหาคำตอบให้กับชีวิตของมนุษย์และสำนักธรรมกายได้นำเสนออุดมการณ์ของการดำเนินชีวิตให้แก่สมาชิกชาวธรรมกายทุกคน ดังคำขวัญว่า “ธรรมกายคือเป้าหมายชีวิต” อันเป็นคำขวัญที่ถูกตอกย้ำโดยกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมในองค์กรและการที่จะเข้าถึงธรรมกายได้นั้นชาวธรรมทายาทเชื่อว่าต้องสร้างคุณ德基ทุกรูปแบบด้วยการให้

¹⁴⁶ มุลนิธิธรรมกาย , เพลงบูชาธรรมชุด “น้ำค้างบนใบบัว” เทปบันทึก 2536.

ทาน การรักษาศีลและที่สำคัญการเจริญสมาธิภาวนาอย่างเคร่งครัด ดังข้อความหนึ่งซึ่งรู้จักกันดีในหมู่ชาวธรรมกายที่ว่า “เราเกิดมาเพื่อสร้างบารมี” แม้ว่าคนทั่วไปอาจมองว่าความเชื่อเหล่านี้ที่เป็นนามธรรมแต่แนวคิดดังกล่าวได้ถูกใช้ในกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่ตอกย้ำให้สมาชิกขบวนการธรรมกายทาจนกลายเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องยึดมั่นเป็นหลักการสำคัญของการดำเนินชีวิต

อุดมการณ์ทางศาสนาหรือแนวคิดทางศาสนาที่บอกถึงการเป็นบุคคลพิเศษที่เกิดมาบำเพ็ญความดีให้ถึงที่สุดเพื่อเป้าหมายของการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดคือ “ธรรมกาย” และการเป็นผู้นำในการเผยแผ่ความเชื่อเหล่านี้ให้แก่ชาวโลกเพื่อสังคมจะได้พบกับสันติสุขอันยั่งยืน¹⁴⁷ อุดมการณ์ทางศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญที่กำหนดเป้าหมายและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวธรรมกายในด้านต่างๆ เช่น การแต่งกาย รสนิยมการบริโภค รูปแบบการใช้ชีวิตประจำวัน การคบเพื่อนและความเป็นระเบียบ เป็นต้น นอกจากอุดมการณ์ทางศาสนาดังกล่าวแล้ว กระบวนการทางสังคมภายในองค์กรที่ทำให้เกิดการขัดเกลาทางสังคมนับตั้งแต่การรับเข้าเป็นสมาชิกใหม่ การรักษาสมาชิกให้ดำรงอยู่ในองค์กรของตนเอง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมศาสนาและพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ ทั้งภายในองค์กรและจากสำนักธรรมกาย มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่เป็นเงื่อนไขในการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาของพวกเขาและทำให้สำนักธรรมกายสามารถหล่อหลอมพวกเขาให้เป็นผู้มีบุคลิกลักษณะที่ต้องการ มีลักษณะที่เป็นแบบเดียวกันได้ทั้งหมด

รูปแบบการดำเนินชีวิตและกระบวนการกลายเป็น “ธรรมกาย”

ในแต่ละปีขบวนการธรรมกายได้มีการจัดกิจกรรมขึ้นมาหลายงานเพื่อแสวงหาสมาชิกใหม่ได้แก่การแนะนำตัวของชมรมพุทธศิลป์ในงานเปิดโลกกิจกรรมที่องค์กรนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่เป็นผู้จัดขึ้นช่วงเปิดภาคเรียนในต้นปีการศึกษาของทุกปี โดยมีรูปแบบเป็นการจัดนิทรรศการแนะนำกิจกรรมต่างๆ ของขบวนการธรรมกายพร้อมทั้งมีสมาชิกเก่าเป็นผู้แนะนำและชักชวนน้องใหม่ไปเข้าร่วมกิจกรรม นอกจากนี้ในปลายปีการศึกษามีการจัดนิทรรศการธรรมกายเพื่อแนะนำโครงการอบรมธรรมกายและอุปสมบทหมู่และเชิญชวนนักศึกษาไปร่วมโครงการนี้ที่วัดพระธรรมกายในระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อน จะเห็นได้ว่าการที่สมาชิกใหม่เข้ามาสู่ขบวนการธรรมกายนั้นมีได้ก้นหลายทาง จากผลการศึกษาพบว่าวิถีการเข้าสู่กระบวนการที่มีลักษณะเหมือนกันส่วนใหญ่จะมาจากการที่เพื่อนสนิทเข้ามาชักชวนไปร่วมกิจกรรมที่ทางขบวนการจัดขึ้นในสถาบันเช่นกิจกรรมประจำวัน ได้แก่การนั่งสมาธิ การสวดมนต์ทำวัตร หรือพาไปร่วมกิจกรรม

¹⁴⁷ สัมภาษณ์แกนนำขบวนการธรรมกายคนหนึ่งเมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543.

นอกสถานที่เช่น การไปร่วมงานในวันอาทิตย์ต้นเดือนและวันสำคัญทางศาสนาที่วัดกษัตราธิราช
อำเภอสนทราย จังหวัดเชียงใหม่ หรือวัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

การชักชวนเป็นขั้นตอนแรกเพื่อให้ผู้ที่สมาชิกใหม่เริ่มรู้และซึมซับความแปลกใหม่ที่
สำนักธรรมกายหรือขบวนการเป็นกลุ่มทางศาสนาที่มีวัฒนธรรมต่างจากกลุ่มทางศาสนาของสำนัก
ปฏิบัติธรรมอื่นๆโดยทั่วไป การนำเสนอสาระใหม่ให้แก่สมาชิกได้เริ่มสร้างความประทับใจให้แก่
พวกเขาในทุกอย่างที่เขาประสบ ต่อจากนั้นก็จะมีการติดตามชักชวนให้มาเข้าร่วมกิจกรรมอีก
เป็นระยะอย่างต่อเนื่องเพื่อให้สมาชิกใหม่เกิดความคุ้นเคยไม่อึดอัดในการมาเข้าร่วมกลุ่ม การเชิญ
ชวนในขณะนี้ยังเป็นเพียงขั้นตอนแรกเท่านั้นซึ่งหลังจากที่สมาชิกใหม่ยอมรับและพอใจการปฏิบัติ
ของบรรดาสมาชิกของขบวนการ กระบวนการหล่อหลอมที่สำคัญเพื่อให้พวกเขาผู้เป็นสมาชิกใหม่
ได้เข้ามาเป็น “ชาวธรรมกาย” หรือ “ชาวธรรมทายาท” อย่างเต็มตัว คือ การให้พวกเขาไปเข้ารับ
การอบรมธรรมทายาทที่วัดพระธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี หรือ “วัดใหญ่”
ของชาวธรรมกาย

การอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาทเป็นกระบวนการสร้างและหล่อหลอมนักศึกษา
ให้กลายเป็น “ธรรมทายาท” แห่งธรรมกาย ผู้ซึ่งมีหน้าที่เผยแผ่ธรรมะได้อย่างสมบูรณ์เพื่อซึมซาบใน
อัตลักษณ์ของธรรมกาย หากขาดขั้นตอนสำคัญนี้ สมาชิกใหม่ก็ยังคงเป็นเสมือนแขกผู้มาเยือนที่ไม่ได้
เป็นเจ้าของบ้านอย่างเต็มตัว ฉะนั้นการอบรมธรรมทายาทจึงเป็นหัวใจสำคัญยิ่งที่ขบวนการได้ใช้
เป็นมาตรฐานในการสร้างและกำหนดความเป็นสมาชิกที่มีความรู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีเป้าหมาย
และจุดประสงค์ของชีวิตและการทำงานในหน้าที่ของผู้เผยแผ่ธรรมะของสำนักธรรมกายแบบเดียว
กัน ดังคำกลอนที่ดอกย้าพวกเขาเสมอว่า

เรานั้นเกิดเป็นชาติเชื้อ	เดียวกัน
เชื้อชาติธรรมกายสรรค์	เสกสร้าง
จตุจากสรวงสวรรค์	มาเกิด
หวังแผ่ธรรมกายกว้าง	เพื่อล้างเมืองมาร ¹⁴⁸

นอกจากนี้ยังมีผู้วิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจถึงบรรดานักศึกษาที่สนใจเข้าร่วมกลุ่มกับ
ขบวนการธรรมทายาททั้งที่เป็นนักศึกษาใหม่และผู้เคยผ่านการอบรมธรรมทายาทมาแล้วว่า

¹⁴⁸ ขจร เทพวัชรการุณ, “บทบรรณาธิการ” กัลยาณมิตร 5,53 (พฤษภาคม 2533): 1.

“...คนหนุ่มสาวทั่วไปในมหาวิทยาลัยล้วนมีนิสัยใฝ่รู้ เป็นนักแสวงหา ซึ่งสิ่งที่แสวงหา นั้นมีอยู่หลายคนหลายชนิดสุดแต่ใครจะแสวงหาอะไรหนุ่มสาวเป็นจำนวนมากเมื่อเขาคิดถึง ศาสนา เขาคิดถึงความสงบเย็นที่ชีวิตจะพึงมีอย่างแท้จริง เขาเบื่อหน่ายศาสนาในฐานะที่เป็นสิ่ง ปล่อยให้ชั่วครู่ชั่วยามที่ปั่นป่วนด้วยไสยศาสตร์มากกว่าพุทธศาสตร์ ธรรมกายในยุคแรกๆมีความ ผันให้คนหนุ่มสาวมีคำตอบที่แตกต่างจากศาสนาในความหมายที่เขาเคยเห็นอย่างเคยชินและซ้ำซาก ธรรมกายในยุคเริ่มต้น ได้ทำหน้าที่ตอบสนองความผิวนั่นอันเจิดจ้าของคนหนุ่มสาวช่างฝันอย่างแท้ จริง...”¹⁴⁹

อาจกล่าวได้ว่าผู้เข้ามามีส่วนร่วมมีความปรารถนาเข้ามาศึกษาในลักษณะของการ “ลอง” หรือเลือกที่จะบริโภคตามความสนใจของตนเอง ซึ่งการเลือกมองหาความเชื่อทางศาสนาเหล่านี้ก็ไม่ แตกต่างอะไรมากนักกับการเลือกฟังเพลงป๊อป เลือกซื้อเสื้อผ้า เลือกสินค้า อันเป็นวัฒนธรรมการ บริโภคนิยมของผู้คนในสังคมสมัยใหม่ ฉะนั้นนักศึกษาผู้เข้ามาสู่ขบวนการธรรมทายาทจึงมีลักษณะ เช่นเดียวกันนี้ จะเห็นว่ากระบวนการชักชวนและติดตามเพื่อให้กำลังใจเพื่อให้มาร่วมกิจกรรมของ กลุ่มก็เป็นสิ่งที่ละทิ้งไม่ได้ เพราะมีฉะนั้นแล้วความเป็น “ธรรมทายาท” ที่ได้รับการปลูกฝังมาจาก สำนักธรรมกายอาจจะค่อนข้างลบเลือนหายไปในที่สุด จึงเกิดการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือติดตามให้กำลังใจซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอด้วย แต่ในกรณีนี้บางครั้งก็ไม่ได้หมายถึงว่าผู้ที่ผ่านการอบรม โครงการอบรมธรรมทายาทมาแล้วทั้งหมดจะเข้ามาร่วมกัน เพราะบางครั้งถ้าหากประสิทธิภาพใน การชักชวนของกลุ่มมีจำกัด บรรดาสมาชิกใหม่ที่ได้รับการอบรมธรรมทายาทแล้วก็อาจขาดหายไป กระบวนการติดตามดังกล่าวนี้จึงขึ้นอยู่กับพลังของขบวนการและความสัมพันธ์ของสมาชิกเก่าและ ใหม่ที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันมาก่อนแล้วหรือไม่เป็นสำคัญ

โดยปกตินักศึกษาธรรมทายาทนั้นมีวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันในมหาวิทยาลัยเช่นเดียว กันกับนักศึกษาทั่วไป แต่ด้วยความเชื่อทางศาสนาที่กำหนดโดยสำนักธรรมกายทำให้โลกทัศน์และ พฤติกรรมการแสดงออกทางสังคมของพวกเขาจึงมีแบบแผนที่เป็นแบบเดียวกันกับบุคลิกภาพแห่ง อัตลักษณ์ของ “ความเป็นธรรมกาย” ทั้งนี้อาจจะมีลักษณะชัดเจนมากขึ้นแตกต่างกันตามแต่ละ บุคคลได้แก่ การแต่งกายจะนิยมใส่เสื้อสีขาวเป็นหลัก นักศึกษาผู้ชายมักจะนิยมตัดผมสั้นเกรียนแบบ ทรงทหาร ส่วนนักศึกษาหญิงมักจะตัดผมสั้นด้วยเช่นกัน ท่วงทีของวาจาและการแสดงออกของ บุคลิกภาพเป็นไปอย่างนินมวล ความเชื่อทางศาสนาที่ได้รับการถ่ายทอดจากสำนักธรรมกายนั้นมี บทบาทอย่างมากในการดำเนินชีวิตประจำวันของพวกเขา ดังคำขวัญที่ว่า

¹⁴⁹ พระมหาจรรยา สุทธิญาณ, เรื่องเดียวกัน, หน้า 86.

“...เข้าไฉนยังไม่ให้ทาน เข้านั้นอย่าเพิ่งกินข้าว วันยังไม่ได้รักษาศีล วันนั้นอย่าเพิ่งออกจากบ้าน คินไฉนยังไม่ได้นั่งสมาธิภาวนา คินนั้นอย่าเพิ่งนอนหลับ...”¹⁵⁰

จากการสัมภาษณ์แก่นำของนักศึกษารวมทยายคนหนึ่งได้เล่าว่า บรรดาสมาชิกของขบวนการธรรมทยายจะตื่นนอนแต่เช้าพร้อมกับการนั่งสมาธิและสวดมนต์ทำวัตรเช้าอาจสวดมนต์อย่างสั้นหรือใช้เวลานานตามแต่สะดวก ต่อมาจากนั้นจะกล่าวคำสมาทานศีล 5 หรือศีล 8 เพื่อแสดงความมุ่งมั่นในการรักษากาย วาจา ใจของตนให้บริสุทธิ์ กิจกรรมประจำวันที่พวกเขาได้นัดหมายกันทำอย่างเป็นประจำเสมอคือการตักบาตรพระภิกษุสงฆ์ที่เดินบิณฑบาตรบริเวณด้านหน้าประตูของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ถนนห้วยแก้ว ซึ่งมีทั้งพระภิกษุและสามเณรจากวัดศรีโสดมารับบิณฑบาตรเป็นจำนวนมากทุกวันถือเป็นการให้ทาน จากนั้นจะนัดกันไปรับประทานอาหารร่วมกันที่โรงอาหารกลางของมหาวิทยาลัย การรับประทานอาหารจะมีการนั่งสมาธิโดยใช้เวลานั่งๆเพื่อทำพิธีบูชาข้าวพระ ซึ่งเป็นการนึกน้อมข้าวปลาอาหารที่อยู่ต่อหน้าไปถวายแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอายุตนนิพพานตามความเชื่อของพวกเขา หลังจากรับประทานอาหารเสร็จทุกคนก็แยกย้ายไปทำภารกิจทางการศึกษาของพวกเขาเช่นเดียวกับนักศึกษาอื่นๆ¹⁵¹

ตลอดทั้งวันแม้ว่าพวกเขาจะทำกิจกรรมต่างๆในชีวิตประจำวัน สำนักกรรมกายได้สอนว่าทุกอิริยาบถต้องทำสมาธิไปด้วยโดยการนึกถึงดวงแก้วหรือองค์พระแก้วใสไว้ที่ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 บริเวณกลางท้องซึ่งถือว่าการปฏิบัติธรรมอยู่ตลอดเวลา ทำให้พวกเขาในฐานะ“ชาวธรรมกาย” อยู่ใกล้ชิดกันและสามารถปฏิบัติธรรมได้ผลก้าวหน้ารวดเร็วมากขึ้น พวกเขาจะมีการนัดหมายพบกันอีกครั้งหนึ่งที่ห้องปฏิบัติธรรมของกลุ่มในเวลาเย็นประมาณ 18.00 น.ของทุกวันเพื่อร่วมกิจกรรมทางศาสนา คือ การทำวัตรเย็น นั่งสมาธิ และสนทนาธรรมะ หรืออาจมีการประชุมกลุ่มกันในบางครั้ง ซึ่งใช้เวลาทั้งหมดประมาณหนึ่งชั่วโมงครึ่งถึงสองชั่วโมง การที่ได้มีโอกาสพบปะกันเป็นประจำของบรรดาสมาชิกขบวนการธรรมทยายช่วยสร้างความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อกันมากขึ้นและมีการให้กำลังใจในการสร้างที่ดีตามความเชื่อของสำนักกรรมกาย รูปแบบการดำเนินชีวิตของพวกเขาดำเนินไปตามบรรทัดฐานของสำนักกรรมกายที่ทำพร้อมกันเป็นขบวนการจึงส่งผลให้มีประสิทธิภาพอย่างยิ่งต่อการหล่อหลอมปัจเจกบุคคลที่เป็นสมาชิกขององค์กรให้เป็นไปตามที่แหล่งความเชื่อทางศาสนาของสำนักกรรมกายกำหนด

¹⁵⁰ สัมภาษณ์แก่นนำธรรมทยายคนหนึ่ง เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2543.

¹⁵¹ สัมภาษณ์แก่นนำธรรมทยายคนหนึ่ง

ปฏิบัติการทางศาสนาภายในขบวนการธรรมทายาท

กิจกรรมหรือปฏิบัติการทางศาสนาที่เกิดขึ้นภายในขบวนการธรรมทายาทเป็นการปฏิบัติที่มีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนา และเป็นยุทธศาสตร์สำคัญที่นำไปสู่การช่วงชิงพื้นที่ทางสังคมของขบวนการธรรมทายาทกับนักศึกษาแกนนำของชมรมพุทธศิลป์กลาง กิจกรรมที่ทำกันนั้นมีทั้งกิจกรรมประจำวัน กิจกรรมประจำสัปดาห์ และกิจกรรมพิเศษซึ่งมีเพียงปีละหนึ่งครั้ง กิจกรรมเหล่านี้นอกจากจะมีความสำคัญแก่นักศึกษาธรรมทายาทเพื่อเป้าหมายในอุดมการณ์ทางศาสนาแล้ว มีส่วนสำคัญในการสร้างและกำหนดอัตลักษณ์ทางศาสนาแบบธรรมกายที่ซึมซาบมาสู่พวกเขาอย่างมีประสิทธิภาพ ดังที่จะได้นำเสนอรายละเอียดต่อไปนี้

1. การสวดมนต์ทำวัตร

การสวดมนต์ทำวัตรเป็นพิธีกรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในปฏิบัติการทางศาสนาที่สำคัญของขบวนการธรรมทายาท พิธีกรรมหมายถึง การปฏิบัติทางกาย วาจา ต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในศาสนาและเป็นการปฏิบัติที่มีบรรยากาศแห่งความศักดิ์สิทธิ์ จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมจึงมีความมุ่งหมายให้สมาชิกเกิดความเชื่ออันหนึ่งอันเดียวกันและเป็นการสื่อสารเพื่อให้สมาชิกขององค์กรเข้าถึงจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติทางศาสนา¹⁵² จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาให้แก่สมาชิกของขบวนการ ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของพิธีกรรมว่า

“...ในทางปฏิบัติศาสนิกส่วนใหญ่ของทุกศาสนาจะแสวงหาความสัมพันธ์กับบรรพบุรุษของตน โดยอาศัยพิธีกรรมที่เร้าความรู้สึกผูกพันทางอารมณ์และจิตใจ(Emotional Attachment) ผ่านพิธีกรรมในศาสนาเป็นส่วนใหญ่...”¹⁵³

การประกอบพิธีกรรมตามแนวทางของสำนักธรรมกายจะเน้นให้ผู้ปฏิบัติในพิธีกรรมนั้นเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มคน โดยให้พลั้งจากกลุ่มคนไปกระตุ้นให้คนแต่ละคนได้เกิดความตระหนักภายในจิตใจของตนเอง สำนักธรรมกายจะเน้นความเป็นระเบียบ ความสงบ ความสำรวม และความพร้อมเพรียงกันของผู้ปฏิบัติได้แก่ การกำหนดให้ผู้ร่วมประกอบพิธีกรรมนั่งเป็นแถวตรงและเว้นระยะห่างพอสมควรสำหรับการหมอบกราบหรือเปลี่ยนอิริยาบถได้สะดวก นอกจากนี้ยังกำหนดให้แยกชายหญิงไว้คนละส่วนไม่ปะปนกัน ถ้าประกอบพิธีกรรมต่อหน้าพระพุทธรูปหรือพระสงฆ์ฝ่ายหญิงจะนั่งอยู่ด้านหลังและฝ่ายชายอยู่ด้านขวามือ ในทุกขั้นตอนของพิธีกรรมผู้ปฏิบัติต้องสำรวม

¹⁵² แสง จันทร์งาม, ศาสนาสาตร์ (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2534), หน้า 121.

¹⁵³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, สภาพเศรษฐกิจสังคมไทยยุคใหม่ : จริยธรรมในการศึกษาสำหรับอนาคต, หน้า 16.

ไม่พูดคุยกัน สร้างความรู้สึกว่ากำลังอยู่ต่อหน้าพระพักตร์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แนวคิดเหล่านี้จึงถูกถ่ายทอดไปยังเครือข่ายต่างๆของสำนักธรรมกาย ขบวนการธรรมทายาทจึงได้รับแนวคิดการประกอบพิธีกรรมเช่นนี้ด้วย สมาชิกขบวนการธรรมทายาทได้ทำกรณาดหมายให้สมาชิกร่วมกันประกอบพิธีกรรมเป็นประจำในตอนเย็นของทุกวันในช่วงเวลาประมาณ 18.00-18.30 น. ซึ่งเรียกว่าพิธีกรรมนี้ว่า “การสวดมนต์ทำวัตร” หมายถึง การสวดมนต์ระลึกถึงคุณของพระรัตนตรัย

การสวดมนต์ทำวัตรเช้าและทำวัตรเย็นจะใช้บทสวดมนต์เป็นภาษาบาลีซึ่งคล้ายกับบทสวดมนต์ของพระภิกษุโดยทั่วไป แต่ได้เพิ่มบทพิเศษให้มีความยาวมากขึ้น ก่อนเริ่มพิธีกรรมการทำวัตรสวดมนต์ผู้เข้าร่วมพิธีต้องนั่งเป็นแถวเว้นระยะห่างพอเหมาะและแยกให้ฝ่ายหญิงอยู่ด้านซ้าย ส่วนฝ่ายชายอยู่ด้านขวามือของโต๊ะหมู่บูชา นั่งในท่าเบญจางคประดิษฐ์ ภายในห้องปฏิบัติธรรมที่มีความสงบ สถานที่สะอาด การสวดมนต์โดยทั่วไปจะมีผู้นำสวดมนต์ซึ่งมักให้เกียรติฝ่ายชายก่อนที่มีอาวุโสสูงที่สุดในบรรดาผู้เข้าร่วมพิธี หากไม่มีผู้ชายจึงจะให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้นำสวด โดยมีผู้นำสวดจะเริ่มต้นกล่าวเป็นภาษาบาลีว่า “...โยโส ภะคะวา อะระหัง สัมมาสัมพุทธโธ...” และจากนั้นทุกคนจะกล่าวพร้อมกันว่า “...สวากขาโต เยนะ ภะคะวะตา ธัมโม...” การสวดมนต์จะเป็นไปอย่างช้าๆมีจังหวะที่ไพเราะ กังวานจับใจ ทุกคนจะร่วมกันเปล่งเสียงออกจากลำคอพร้อมกับหลับตาทำสมาธิพร้อมกันไปด้วย การสวดมนต์ทำวัตรใช้เวลาประมาณ 20 นาที ในขณะที่สวดมนต์ผู้เข้าร่วมพิธีจะเกิดความรู้สึกเหมือนว่ามีการเชื่อมโยงตัวเราให้เข้ากับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา

การสวดมนต์ทำวัตรในความเชื่อของชาวธรรมทายาทถือว่าการชำระจิตใจให้สะอาดเหมือนจิตใจได้รับการอาบน้ำ หลังจากสวดมนต์ทำวัตรเสร็จทุกคนจะมีความรู้สึกว่าการมลทินได้รับการปลดปล่อยจากสิ่งที่ไม่ดี สถานะจิตใจที่หมกมุ่นจะถูกชำระออกไป ทำให้เกิดความสดชื่นและเบิกบาน พร้อมทั้งจะเผชิญกับภาวะและอุปสรรคต่างๆในชีวิตประจำวันต่อไป การสวดมนต์ทำวัตรเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่นอกจากจะมีผลต่อการสร้างสำนึกภายในของสมาชิกแต่ละคนและทุกคนได้รับการอบรมตามแบบแผนของสำนักธรรมกายแล้ว ทั้งยังถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งที่สำนักธรรมกายต้องการรวมกลุ่มสมาชิกในองค์กรเพื่อให้ได้รับแบบแผนหรือบรรทัดฐานอันเดียวกันและหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางศาสนาเป็นประจำโดยใช้กระบวนการของการสวดมนต์นี้เป็นเครื่องมือ

2. การทำสมาธิตามแนววิชาธรรมกาย

การทำสมาธิเป็นจุดเด่นมากของการแสดงอัตลักษณ์ทางศาสนาของชาวธรรมทายาทถือว่าเป็นกิจวัตรประจำวัน ซึ่งสามารถปฏิบัติตามลำพังหรือเป็นกลุ่มก็ได้ จากคำขวัญที่ว่า “ธรรมกายคือเป้าหมายชีวิต” ในความเชื่อของขบวนการธรรมทายาทที่ได้รับการถ่ายทอดจากสำนักธรรมกาย ถือว่าเป็นวิธีการที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งเพื่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ทุกคนคือ “ธรรมกาย”

การทำสมาธิตามแนววิชชาธรรมกายได้ค้นพบโดยพระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) หรือตามที่ พุทธศาสนิกชนไทยรู้จักท่านว่า “หลวงพ่อดาวกน้ำ ภาวนีเจริณู” การทำสมาธิภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายเป็นประเภทหนึ่งของการทำสมาธิแบบอโลกสิน คือการกำหนดนิมิตหรือเพ่งวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งในระหว่างการเจริญสมาธิ สำนักธรรมกายจะใช้ดวงแก้วหรือองค์พระแก้วใสเป็นอุปกรณ์ในการทำสมาธิแบบนี้

ขบวนการธรรมทายาทจัดให้มีการทำสมาธิ รวมกลุ่มกันในช่วงเวลาหลังจากการสวดมนต์ทำวัตรเย็นประมาณ 18.30 น. เป็นต้นไป โดยอาจใช้เวลาการเจริญสมาธิประมาณ 30 นาทีหรือประมาณ 1 ชั่วโมง สมาชิกของขบวนการธรรมทายาทจะใช้การสวด โดยเปิดเทปการบรรยายสมาธิของพระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธรรมขโย) ซึ่งชาวธรรมทายาทยึดถือท่านเป็น “วีรบุรุษ” ที่เป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตของพวกเขา เสียงในเทปการบรรยายของท่านมีความนุ่มนวล จับใจผู้ฟังสามารถเข้าสู่สมาธิได้ง่ายและรวดเร็วจากการสัมผัสกับแก่นนำของนักศึกษาธรรมทายาทของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่คนหนึ่ง บอกว่า พระราชภาวนาวิสุทธิ(ไชยบูลย์ ธรรมขโย) ท่านมีกระแสแห่งพลังจิตสูง ขณะที่ฟังเทปเสียงของท่านทำให้ได้บุญมากและท่านจะ “คลุมบุญ” คือการใช้พลังจิตจากสมาธิแผ่ไปให้แก่ผู้ปฏิบัติธรรมที่เคารพและศรัทธาท่านไม่ว่าผู้นั้นจะอยู่ที่ใดในโลกก็ตาม¹⁵⁴ การทำสมาธิประกอบด้วยการฝึกปฏิบัติธรรมใน 2 ส่วน คือ ส่วนของร่างกายและส่วนของจิตใจ การปฏิบัติทางกายเป็นสิ่งที่เกี่ยวกับอิริยาบถที่ใช้ในการฝึกสมาธิ โดยทั่วไปจะใช้วิธีการนั่งทำสมาธิ ดังคำกล่าวนำการทำสมาธิของพระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธรรมขโย)ว่า

“...ในลักษณะนั่งขัดสมาธิเอวขาขวาทับขาซ้าย เอามือขวาทับมือซ้าย ปลายนิ้วชี้ข้างขวาจรดหัวแม่มือข้างซ้าย ตั้งตัวให้ตรงพอสมควร แล้วหลับตาโดยปิดผืนหนังตาเบาๆ ไม่ม้มลูกนัยตา ทำคล้ายกับเรากำลังจะนอนหลับ...”¹⁵⁵

การปรับอิริยาบถภายนอกนี้นับว่ามีส่วนสำคัญต่อการเจริญสมาธิไม่น้อยเพราะหากปรับร่างกายไม่ได้การที่จิตจะเป็นสมาธิหยุดนิ่งจะใช้เวลาานานมาก ยิ่งไปกว่านั้นจะเกิดความเครียดหรือความเมื่อยไม่สามารถทำสมาธิได้เป็นเวลานาน ในส่วนด้านจิตภาวนาในนั้นการทำสมาธิภาวนาตามแนววิชชาธรรมกายเชื่อว่า โดยปกติจิตใจของคนเราจะล่องลอย มีความคิดในเรื่องราวต่างๆไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ฉะนั้นจึงมีวิธีการฝึกจิตให้หยุดนิ่งโดยหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งมาเป็นอุปกรณ์ให้จิตยึดเหนี่ยว

¹⁵⁴ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แก่นนำของขบวนการธรรมทายาท เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2543

¹⁵⁵ พระสุธรรมยานเถร (ไชยบูลย์ ธรรมขโย), สติกับสบาย. เทปบันทึกพระธรรมเทศนา.

(ปฐมฐาน : มูลนิธิธรรมกาย , 2536)

สื่อที่นำมาใช้ในการฝึกสมาธินั้นคือ "ดวงแก้ว" หรือ "พระพุทธรูปที่ทำด้วยแก้วใส" ด้วยเหตุที่ต้องใช้วัสดุที่ใสเพราะเชื่อว่าจะมีความสะอาดบริสุทธิ์ ทำให้จิตนึกถึงความดี ความสะอาดบริสุทธิ์และความใสเป็นลักษณะโดยธรรมชาติที่แท้จริงของจิตในการเจริญสมาธิภาวนาตามแนววิชาธรรมกายนั้นผู้ปฏิบัติธรรมจะใช้การนึกหรือจินตนาการว่ามีดวงแก้วใสอยู่กลางท้องของตนเองซึ่งตั้งอยู่ในจุดที่เรียกว่า "ศูนย์กลางกายฐานที่ 7" ในความเชื่อของชาวธรรมกายศูนย์กลางกายเป็นตั้งของจิต เป็นจุดเกิด จุดดับของมนุษย์ถือว่ามีความสำคัญที่สุด ดังที่พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธัมมชโย) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย ผู้เป็นปูชนียจารย์ของชาวธรรมทายาทได้ย้ำเตือนบรรดาสานุศิษย์เสมอว่า

"...ศูนย์กลางกายฐานที่ 7 เป็นสิ่งสำคัญ สำคัญกว่าอะไรทั้งสิ้น การเกิดมาภพหนึ่งชาติหนึ่งถ้าเรามีความรู้ว่าศูนย์กลางกาย มีความสำคัญอย่างไร อยู่ที่ตรงไหน การเกิดมาภพนั้น ชาตินั้น มีกำไร..."¹⁵⁶

การทำสมาธิจิตจะต้องจดจ่ออยู่กับดวงแก้วใส ณ ศูนย์กลางกาย หากจิตใจออกแวกก็ให้บริกรรมด้วยคำภาวนาว่า "สัมมา อรหัง" ไปเรื่อยพร้อมกันไป จนถึงภาวะหนึ่งที่จิตหยุดนิ่งจะพบกับความมหัศจรรย์ทางจิต มีความสงบ สะอาด สว่าง เย็น มีความสุข ได้เกิดเป็นนิมิตที่เรียกว่า "ดวงปฐมมรรค"¹⁵⁷ อันมีลักษณะเป็นดวงกลมใสสว่างสามารถขยายให้เล็กใหญ่ได้ตามใจปรารถนา ดวงปฐมมรรคนี้ไม่ใช่จินตนาการหรือการคิดนึกเอง แต่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงจากสภาวะการหยุดนิ่งของจิต การเข้าถึงดวงปฐมมรรคเป็นเพียงขั้นแรกของการเข้าถึงธรรมตามแนววิชาธรรมกายและหากจิตใจละเอียดมากขึ้นเท่าใดจะเข้าถึงธรรมที่สูงขึ้นเรื่อยไปจนกระทั่งขั้นที่ละเอียดประณีตที่สุดเป็นขั้นสูงสุดเรียกว่า "ธรรมกาย" มีลักษณะเป็นพระพุทธรูปปฏิมาใส เกตุดอกบัวตูม มีชีวิต มีสภาวะที่สัมพันธ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับจิตของเราและธรรมกายจะเป็นตัวเราเองด้วย ดังที่ชาวธรรมกายได้มีคำขวัญว่า "ธรรมกายคือเรา เราคือธรรมกาย" เมื่อเข้าถึงธรรมกายจะได้พบกับความสุขที่สุดในชีวิต สามารถยังรู้ความเป็นไปของชีวิต โลก สรรพสิ่ง และถ้าธรรมกายมีความละเอียดมากเท่าใดยังมีพละนาภาพสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ด้วยพลังสมาธิจิต¹⁵⁸

¹⁵⁶ พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธัมมชโย), อมตะวงษา. (เชียงใหม่ : บริษัททรีโอแอดเวอร์ไทซิง แอนมีเดียจำกัด, 2538), หน้า 25.

¹⁵⁷ วัดพระธรรมกาย, สวดมนต์ฉบับธรรมทายาท. (กรุงเทพมหานคร : กราฟิการ์, 2540), หน้า 40.

¹⁵⁸ สัมภาษณ์แกนนำขบวนการธรรมทายาทผู้หนึ่ง เมื่อวันที่ 5 กุมภาพันธ์ 2543.

ความเชื่อในการทำสมาธิเหล่านี้ได้ฝังแน่นอยู่ในชีวิตจิตใจของชาวธรรมกาย รวมทั้งกลุ่มธรรมทายาทที่เป็นเครือข่ายเชื่อว่าเป็นเรื่องจริงพิสูจน์ได้ มีการเผยแพร่ความคิดความเชื่อนี้อย่างเปิดเผยต่อสาธารณชนโดยชาวธรรมกายไม่มีความรู้สึกว่าเป็นสิ่งแปลกกวมายแต่อย่างใด เชื่อว่ามีคนในกลุ่มของตนจำนวนไม่น้อยที่ได้เข้าถึงสภาวะธรรมเหล่านี้ เช่น พระราชภาวนาวิสุทธิ คณะสงฆ์ และสมาชิกฆราวาสคนสำคัญของวัดพระธรรมกายหลายท่าน ในเรื่องการทำสมาธิภาวนานี้ตามหลักวิทยาศาสตร์ก็ได้ให้การยืนยันว่ามีความเป็นไปได้ที่เรียกว่า “ความหยั่งรู้” เป็นกระบวนการที่พัฒนาจิตเหนือสำนึกให้นำอัจฉริยภาพที่แฝงเร้นอยู่ในตัวมนุษย์ออกมา ประโยชน์ของการทำสมาธิมีมากมายชาวธรรมทายาทได้นำสมาธิมาใช้ในทุกกิจกรรมของชีวิตประจำวัน โดยให้จิตใจที่จดจ่ออยู่ที่ศูนย์กลางกายแม้จะอยู่ในอิริยาบถต่างๆ เช่น การเดิน การนั่ง การนอน การเรียน การทำงาน หรือ การทำบุญทุกรูปแบบ ด้วยความเชื่อที่ว่าถ้าวางใจไว้ที่ศูนย์กลางกายบ่อยครั้งเท่าไรจะมีกระแสบุญที่หล่อไหลเหมือนกระแสจากพระนิพพานเข้าสู่ศูนย์กลางกายของผู้ปฏิบัติธรรม¹⁵⁹ จุดนี้ทำให้คนมีความรู้สึกว่าคุณเองอยู่ใกล้ชิดกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา และได้ค้นพบคำตอบทางศาสนาที่ซับซ้อนสำหรับจิตวิญญาณ โดยมีเป้าหมายสุดท้ายคือนิพพาน

นอกจากนี้ผลของการทำสมาธิจะทำให้ผู้ฝึกมีสุขภาพจิตดีมั่นคง มีความคิดสร้างสรรค์สูง มีการหยั่งรู้มากขึ้น และจิตใจมีความเยือกเย็น พบว่าชาวธรรมทายาทหลายคนมีใบหน้าที่เบิกบาน อิมเอบผ่องใส มีความสดชื่นในชีวิตประจำวัน พวกเขาเหล่านั้นนอกจากจะได้รวมกลุ่มกันทำสมาธิแล้ว เมื่อกลับไปยังที่พักก็จะทำสมาธิก่อนนอนและตอนเช้าอีกด้วย การทำสมาธิจึงเป็นหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ที่สำคัญที่สำนักธรรมกายได้ใช้หล่อหลอมอุดมการณ์ทางศาสนาและแบบแผนของตนให้กับสมาชิกระบบธรรมทายาท หากทำเป็นกลุ่มใหญ่จะมีประสิทธิภาพอย่างมากต่อการถ่ายทอด เพราะกระบวนการในกลุ่มจะมีผลอย่างสูงต่อการกำหนดพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลให้ซึมซาบความเชื่อทางศาสนาและแบบแผนที่กำหนดมา

3. การไปวัดทุกวันอาทิตย์ต้นเดือนและวันสำคัญทางศาสนา

การไปวัดเป็นประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาของสังคมไทย ปกติแต่เดิมคนไทยจะเข้าวัดในวันพระและวันสำคัญทางศาสนาประจำปี เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา เป็นต้น แต่ธรรมเนียมที่เป็นมาแต่เดิมได้รับความนิยมน้อยลง เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวไทยที่เปลี่ยนไปในสังคมปัจจุบัน ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามศาสนกิจในช่วงวันดังกล่าว แม้กระทั่งวันสำคัญทางศาสนา

¹⁵⁹ สัมภาษณ์คนเดียว

ประจำปีจะเป็นวันหยุดงาน แต่ความผูกพันวัดกับคนไทยน้อยลงกว่าแต่ก่อน จึงมีคำกล่าวว่าคนไทยจะไปวัดก็คือการไปงานศพผู้อื่นและการงานศพของตนเท่านั้น¹⁶⁰

สำนักธรรมกายมีแนวคิดในการปฏิรูปศาสนาในเชิงรุกจึงนำแบบอย่างของศาสนาอื่นมาประยุกต์ใช้ ได้กำหนดให้สาธุศิษย์มาวัดทำบุญทุกวันอาทิตย์ โดยมีคำขวัญว่า “ไปวัดทุกวันอาทิตย์ จิตแจ่มใส” การไปวัดมีความสำคัญมากและจะมีการเน้นย้ำเสมอว่าอย่างน้อยที่สุดในเดือนหนึ่งต้องมาร่วมกิจกรรมในวันอาทิตย์ต้นเดือน โดยเป็นวันที่มีพิธีกรรมที่สำคัญอันหนึ่งคือ “พิธีบูชาข้าวพระ” พิธีกรรมนี้ถือเป็นสุดยอดมหากุศล มีผู้ให้ความหมายพิธีกรรมนี้ว่า กระทำได้ยากยิ่งต้องมีผู้ที่มีพลังบารมีธรรมสูงจึงจะสามารถประกอบพิธีนี้ได้ เป็นการใช้พลังจิตสูงที่จะสามารถใช้อิทธิฤทธิ์นำอาหารไปถวายพระพุทธรูปเจ้าองค์จริงได้ในนิพพาน ต้องเข้าถึง “ธรรมกาย” ชั้นละเอียดสุดในโลกนี้มีเพียง 2 ท่านคือ พระราชภาวนาวิสุทธิ (ไชยบูลย์ ธัมมชโย) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกาย อีกท่านหนึ่งเป็นอาจารย์ของท่านอดีตเจ้าอาวาส คือ อุบาสิกจันทร์ ขนนกยูง ที่ถูกบรรดาศิษย์ธรรมกายกล่าวอ้างว่า ศิษย์เอกของพระมงคลเทพมุนี (หลวงพ่อดอกน้ำ ภาณุเจริญ) เป็นผู้ค้นพบวิชชาธรรมกาย¹⁶¹ ท่านเพิ่งถึงแก่กรรมไปในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2543

อานิสงส์ของพิธีกรรมนี้ชาวธรรมกายเชื่อว่า การได้ไปร่วมพิธีนี้ครั้งเดียวมีอานิสงส์มากกว่าการตักบาตรทุกวันวันละ 100 รูปเป็นเวลา 100 ปี¹⁶² ชาวธรรมทายาทจากสถาบันอุดมศึกษาในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคจำนวนมากจะไปทำบุญที่วัดพระธรรมกายในทุกอาทิตย์ต้นเดือนเพื่อร่วมประกอบพิธีบูชาข้าวพระและพบปะเจอกันกับสมาชิกผู้เป็นธรรมกายด้วยกันจากทั่วประเทศ ในส่วนของกลุ่มธรรมทายาทก็ได้มีโอกาสพบปะกับสมาชิกของชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศได้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประสบการณ์ ในการทำงานเผยแผ่ศาสนาของกันและกัน ตลอดจนการให้กำลังใจกัน แม้ว่าจะระยะทางจากวัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานีจะอยู่ไกล แต่สมาชิกธรรมทายาทจะได้รับการตักเตือนให้ขาดการไปทำบุญในวันอาทิตย์ต้นเดือน กิจกรรมที่ทางวัดจัดขึ้นจะมี 2 ช่วงเวลา ในภาคเช้า จะมีการสวดมนต์บูชาพระรัตนตรัย ทำวัตรเช้า และนั่งสมาธิ โดยมีพระราชภาวนาวิสุทธิเป็นประธานในงานทุกครั้งและพิธีกรรมที่สำคัญที่สุด คือ การบูชาข้าวพระ จะกระทำไปในระหว่างการทำสมาธิด้วย ท่านเจ้าอาวาสวัดพระธรรมกายที่จะเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาในภาคบ่ายจะเป็นการทอดผ้าป่าประจำเดือนและปล่อยสัตว์ปล่อยปลาจึงเสร็จพิธีและชาวธรรมทายาทจะใช้โอกาสนี้ในการพบปะและแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างเพื่อนนักศึกษาชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาต่างๆ ทั่วประเทศ

¹⁶⁰ พระเผด็จ ทัดตชีโว, ก่อนไปวัด (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมกาย, 2531), หน้า 20.

¹⁶¹ สัมภาษณ์นักศึกษาแกนนำของชมรมการธรรมทายาทในมหาวิทยาลัยแห่งหนึ่ง เมื่อวันที่ 25 กันยายน 2543

¹⁶² สัมภาษณ์คนเดียว

ในระยะแรกขบวนการธรรมทายาทจะมาปฏิบัติธรรมที่สำนักธรรมกายเป็นประจำทุกเดือน แม้จะต้องใช้เวลาเดินทางหรือเสียค่าใช้จ่ายมาก ทุกคนก็ไม่รู้สึกเสียดาย สิ่งที่ตรงข้ามคือความภูมิใจที่ได้มาร่วมพิธีถวายข้าวพระพุทธเจ้าและพบปะกับเครือข่ายต่างๆ ของสำนักธรรมกายทั่วประเทศ ความเชื่อในอานิสงส์ของการบูชาข้าวพระ เป็นแรงจูงใจให้สัมฤทธิ์ที่สำคัญที่ชาวธรรมทายาทเกิดพลังใจมีความมุ่งมั่นในการทำงานเผยแผ่ศาสนาต่อไปให้กับเพื่อนนักศึกษาในมหาวิทยาลัย ต่อมาสำนักธรรมกายได้ขยายเครือข่ายออกไปทั่วประเทศและในต่างประเทศ จึงได้นำเทคโนโลยีขั้นสูงสามารถถ่ายทอดเสียงการประกอบพิธีกรรมในวันอาทิตย์ด้นเดือนไปยังส่วนต่างๆ ของประเทศและทั่วโลกได้ เช่นในปี พ.ศ.2539 เป็นต้นมา สำนักธรรมกายได้มีการติดตั้งระบบถ่ายทอดเสียงจากวัดพระธรรมกายที่จังหวัดปทุมธานี มายังจุดศาสนสถานล้านนา อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นสำนักสงฆ์ที่เป็นสาขาอีกแห่งของสำนักธรรมกายในภาคเหนือ ได้มีนโยบายให้บรรดาสมาชิกชาวธรรมกายและกลุ่มนักศึกษาธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือไปร่วมพิธีกรรมวันอาทิตย์ด้นเดือนที่จุดศาสนสถานล้านนาแทนการร่วมพิธีนี้ที่ส่วนกลาง โดยได้คำรับรองยืนยันจากท่านเจ้าอาวาสว่า ท่านจะ “คลุมบุญ” ให้ทุกคนที่เชียงใหม่ เช่นเดียวกับผู้ที่ไปร่วมกิจกรรมและประกอบพิธีกรรมที่วัดพระธรรมกาย จิตใจของทุกคนจะไปยังพระนิพพานพร้อมกันหมดในขณะประกอบพิธีบูชาข้าวพระ นอกจากนี้ในทุกภูมิภาคของประเทศที่มีการถ่ายทอดเสียงไปถึงและในต่างประเทศ ชาวธรรมกายที่ทำได้ให้เป็นสมาธิในขณะการประกอบพิธีบูชาข้าวพระก็จะได้นุญเหมือนกันหมด¹⁶³ ส่วนในวันสำคัญทางศาสนาเช่น วันวิสาขบูชา และวันมาฆบูชาและวันทอดกฐินประจำปี บรรดาสมาชิกชาวธรรมทายาทยังได้มีการจัดรถเพื่อทำการเชิญชวนผู้คนในเขตภาคเหนือตอนบนไปร่วมกันไปปฏิบัติธรรม ณ วัดพระธรรมกายเป็นประจำอีกด้วย

การไปวัดพระธรรมกายหรือจุดศาสนสถานล้านนานั้นถือว่าการให้สมาธิไปเรียนรู้อยู่ท่ามกลางผู้คนที่เป็สมาชิกของสำนักธรรมกาย เป็นการเข้าไปเรียนรู้ในสถานที่จริงและบุคคลผู้เป็นแหล่งของความเชื่อทางศาสนา ตลอดจนแบบแผนที่กำหนดขึ้น เช่นความเป็นระเบียบ ความสะอาด การแต่งกายด้วยชุดขาว การไปวัดปฏิบัติธรรมไม่ได้เป็นการมุ่งไปแสวงหาบุญกุศลเพียงอย่างเดียว แต่เป็นมุ่งเน้นให้สมาธิขององค์กรมาทำการตอกย้ำจิตสำนึกหรือผลิตซ้ำทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ความเชื่อทางศาสนาและแบบแผนของสำนักธรรมกาย เพื่อให้มีการตรวจสอบว่า เหล่าสมาชิกชาวธรรมกายหรือชาวธรรมทายาทยังอยู่ในกรอบที่องค์กรแม่เป็นผู้กำหนดขึ้น

¹⁶³ สัมภาษณ์นักศึกษาคณะเดียวกัน

4. การเข้าอบรมประจำปี

การฝึกอบรมเป็นวิธีการสำคัญอันหนึ่งที่ขบวนการธรรมทายาทได้ใช้เป็นกระบวนการหล่อหลอมสมาชิกเก่าและใหม่ให้มีแบบแผนเช่นเดียวกันมีอยู่ 2 กิจกรรมหลักคือ กิจกรรมแรก สำนักธรรมกายโดยชมรมพุทธศาสตร์สถาบันอุดมศึกษาทั่วประเทศเป็นผู้จัดขึ้น โดยทางขบวนการธรรมทายาทจะเป็นเพียงผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์และชักชวนให้มีผู้เข้าร่วมโครงการนี้ยิ่งมากก็ยิ่งหมายถึงจำนวนสมาชิกใหม่ของกลุ่มจะเพิ่มขึ้นมากภายหลังจากการอบรมแล้วเสร็จ กิจกรรมนี้เป็น การอบรมประจำปีคือโครงการอบรมธรรมทายาท ซึ่งรวมทั้งการอบรมธรรมทายาทชายและหญิง พร้อมกันไปด้วย จะจัดขึ้นในช่วงระหว่างปิดภาคเรียนฤดูร้อนเป็นเวลา 3 เดือน ลักษณะของการให้ อบรมเป็นการฝึกสมาธิภาวนาตามธรรมเนียมของพระที่สัมพันธ์กับชีวิตของฆราวาส มีการฝึกกระเบียบ วินัยที่เข้มงวดโดยได้รับการฝึกจากคณะทหาร หน่วยบัญชาการศูนย์สงครามพิเศษ เป็นการจำลอง เหมือนการฝึกทหารจริงเป็นเวลา 3 วัน หลังจากนั้นก็จะเข้ารับการอบรมธรรมทั้งภาคทฤษฎีและ ปฏิบัติจากคณะสงฆ์ของสำนักธรรมกาย ส่วนโครงการอบรมธรรมทายาทหญิงก็มีลักษณะคล้ายคลึง กันแต่ไม่มีการฝึกวินัยแบบทหาร เป็นการเริ่มความรู้ธรรมะ เรื่องเกี่ยวกับมารยาท และการพูดในที่ ชุมชน การต้อนรับและการทำงานเป็นทีมในรูปแบบต่างๆ การอบรมในโครงการอบรมธรรมทายาท ของสำนักธรรมกายนี้ทั้งนักศึกษาชายและหญิงจะได้พบกับเพื่อนใหม่ที่มีความสนใจทางศาสนา คล้ายกันและทุกคนมีความตั้งใจที่จะนำแนวทางการปฏิบัติทางศาสนาของสำนักธรรมกายไปใช้ใน ชีวิตประจำวันและเผยแผ่ให้แก่เพื่อนนักศึกษาหลังจากกลับไปยังสถาบันของตนต่อไป กิจกรรม โครงการอบรมธรรมทายาทนั้นไม่ได้มีกลุ่มเป้าหมายเพียงกลุ่มนักศึกษาเท่านั้น แต่ยังได้ขยายไปสู่ กลุ่มนักเรียนตามโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาต่างๆ ในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการทั้งส่วนกลางและ ส่วนภูมิภาค ทั้งนี้เนื่องจากทางสำนักธรรมกายคาดหวังว่ากลุ่มนักเรียน คือ กำลังหลักสำคัญของ ชมรมพุทธศาสตร์หรือขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาต่อไปในภายหน้า

การอบรมประจำปีอีกกิจกรรมหนึ่งของขบวนการธรรมทายาท คือ การจัดค่ายคุณธรรม เป็นการอบรมในลักษณะกิจกรรมกลุ่มสัมพันธ์ร่วมกันในเชิงนันทนาการมากกว่าการฝึกอบรมอย่าง จริงจัง การอบรมนี้ทางขบวนการธรรมทายาทจะเป็นผู้จัดขึ้นโดยมีวิทยากรทั้งพระสงฆ์และสมาชิก นักศึกษาธรรมทายาทรุ่นพี่มาเป็นผู้ให้การอบรม ชื่อของกิจกรรมนี้จะเปลี่ยนไปตามที่บรรดาสมาชิก ขบวนการธรรมทายาทเป็นผู้ตั้ง เช่น บางแห่งใช้ชื่อว่า ค่ายเบิกฟ้า ค่ายสมาธิเพื่อคุณภาพชีวิตและ ค่ายพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น การเข้าค่ายคุณธรรมจะมีการให้ความรู้ทางธรรมะทั้งทฤษฎี และปฏิบัติเช่นเดียวกันกับโครงการอบรมธรรมทายาทตามแบบฉบับของสำนักธรรมกาย แต่พยายาม ที่สอดแทรกกิจกรรมนันทนาการให้น่าสนใจแปลกใหม่เป็นค่ายคุณธรรมในลักษณะประยุกต์ใช้ได้ กับวัยของนักศึกษา การเข้าค่ายจะได้ทั้งความสัมพันธ์ของสมาชิกเดิมและมีสมาชิกใหม่ที่ชวนเข้ามา

เข้าค่าย กิจกรรมนี้ใช้เวลาประมาณ 5 – 7 วัน ในช่วงระหว่างปีคกลางภาคและปีคภาควิทยาการผู้เข้าร่วมจะได้มีโอกาสคุ้นเคยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ทำให้เกิดความคุ้นเคยซึ่งกันรวมทั้งได้ทำการต่อยอดเป้าหมายการสร้างควมดีของสมาชิกธรรมชาติกายพร้อมกันไป ค่ายคุณธรรมของสมาชิกในขบวนการธรรมทายาทภาคเหนือจะจัดขึ้นที่ รุดงคสถานล้านนา อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ในบางรุ่นมีการเข้าค่ายคุณธรรมที่มีเพียงของสถาบันการศึกษาใดสถาบันหนึ่งแต่บางปีก็จะมีสมาชิกของขบวนการธรรมทายาทจากสถาบันอุดมศึกษาต่างๆในภาคเหนือมาเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าวด้วย

การอบรมประจำปีนั้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นสูตรสำเร็จที่สามารถหล่อหลอมสมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพเพราะมีผู้ทำหน้าที่ถ่ายทอดคือพระสงฆ์ มีสื่ออันเป็นความเชื่อทางศาสนาและแบบแผนต่างๆ รวมทั้งสถานที่จริงซึ่งอาจเป็นวัดพระธรรมกายหรือสถานที่อื่นๆ ผู้ได้รับการถ่ายทอดยังได้มีการรวมกลุ่มกัน ทำให้สะดวกและง่ายต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาให้แก่พวกเขา นอกจากนี้แล้วยังมีเวลาพอประมาณต่อการให้การอบรม ดังนั้นการดำเนินการดังกล่าวนี้จึงส่งผลผลอย่างมากต่อผู้เข้ารับการอบรมส่งผลให้ได้สมาชิกรุ่นใหม่ที่มีความสำคัญต่อการเผยแพร่วามเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกายทวีเพิ่มมากขึ้น

ตอนที่ 5 เงื่อนไขทางสังคมที่ก่อให้เกิดกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนา

ภายใต้กระแสของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในกระบวนการโลกาภิวัตน์เพราะการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่าง ๆ นั้นมีผลกระทบอย่างมากต่อความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆทั้งกลุ่มที่เกิดขึ้นมาใหม่และกลุ่มที่มีอยู่แล้ว เนื่องจากสังคมใหม่ในปัจจุบันมักจะมีลักษณะปรับเปลี่ยนและเลื่อนไหลไปตลอดเวลาจึงยังไม่มีความสัมพันธ์อย่างลงตัวนั่นก็คือ จะมีความเป็นสังคมพหุลักษณะ (Plural Society) ค่อนข้างสูง เพราะความหลากหลายของผู้คนในสังคมที่ต้องมาอยู่ร่วมกันทำให้กลุ่มชนเหล่านี้ยังไม่มีอัตลักษณ์ของตนเองที่ชัดเจน จึงมักมีปัญหาในการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมให้เหมาะสมทำให้เกิดอคติขึ้นมามากมายซึ่งมีผลให้ไม่สนใจใฝ่ดีในกลุ่มชนเหล่านั้น เพราะมองเห็นเสมือนหนึ่งพวกเขาเป็นคนอื่น (Otherness) ทั้งที่พวกเขาที่เป็นสมาชิกร่วมสังคมเดียวกันและน่าจะมีส่วนและสิทธิเช่นเดียวกับสมาชิกทุกคนในสังคม¹⁶⁴

ดังเช่นในปัจจุบันคนชั้นกลางในสังคมเมืองจะไม่ค่อยสนใจใฝ่ดีในทุกข์สุขของกลุ่มคนต่างๆในสังคมที่เรียกว่า “คนชายขอบ” (Marginal Groups) ไม่ว่าจะเป็นคนจน ชนกลุ่มน้อยบนที่สูง

¹⁶⁴ ชูศักดิ์ วิทยาภัก, “สังคมศาสตร์กับการศึกษาคนชายขอบ” สังคมศาสตร์ 11,1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2541) : 3.

และผู้เป็นเหยื่อของสังคมประเภทต่างๆทั้งผู้หญิง เด็ก และคนพิการ ตลอดจนผู้ติดเชื้อโรคที่สังคมรังเกียจ เพราะกลุ่มคนเหล่านี้ถูกคนชั้นกลางมองว่าเป็นคนอื่นที่ไม่เกี่ยวกับคนในเมืองนัก ดังเช่นในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆบนที่สูง ซึ่งเท่าที่ผ่านมามาตลอดเวลาหลายทศวรรษมักจะถูกสังคมไทยทั่วไปกล่าวหาว่าเป็นคนทำลายป่า ค้ายาเสพติด และเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ ทั้งที่สังคมไทยได้แสวงหาประโยชน์จากพวกเขาตลอดเวลาไม่ว่าจะเป็นความขึ้นชอบในสินค้าทางวัฒนธรรมที่แปลกตา การนำเอาสังคมและวัฒนธรรมของพวกเขามาหารายได้จากการท่องเที่ยวและความต้องการแรงงานของพวกเขาในฐานะแรงงานราคาถูก ความรู้สึกที่ไม่ไยดีของสังคมไทยต่อพวกเขา ในขณะที่ต้องการแต่เพียงผลประโยชน์ของตนเอง และการมีทัศนคติแบบแบ่งแยกเช่นนี้เป็นต้นเหตุนำไปสู่ปัญหาสังคมต่างๆมากมาย

ยิ่งไปกว่านั้นการที่สังคมเมืองได้แย่งชิงทรัพยากรจากภาคชนบทไปอย่างมากโดยนับตั้งแต่การดำเนินแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเมื่อ 4 ทศวรรษที่ผ่านมา เพื่อนำไปตอบสนองการพัฒนาประเทศที่เน้นเศรษฐกิจเป็นตัวนำโดยไม่มีการแบ่งปันที่เป็นธรรมให้กับผู้เคยเป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น¹⁶⁵ ในที่สุดก็ลงเอยด้วยความขัดแย้งที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆและกลายเป็นปัญหาต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ดังนั้นกลุ่มชนต่างๆจึงพยายามสร้างอัตลักษณ์หรือความเป็นตัวตนขึ้นมาเพื่อสร้างการต่อรองและปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มชนอื่นๆในสังคม ให้กลุ่มของตนมีที่ยืนหรือมีพื้นที่ทางสังคมและมีส่วนร่วมในการสร้างประชาสังคม โดยไม่ถูกเบียดขับออกไปเป็นคนชายขอบ ในสถานะเช่นนี้จึงเกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมใหม่ๆขึ้นมามากมายเพื่อเรียกร้องสิทธิในความเป็นตัวตนของพวกเขา¹⁶⁶

สถานการณ์ดังกล่าวผลักดันให้กลุ่มชนต้องจำเป็นที่ต้องลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้วาทกรรมตอบโต้คติของคนไทยในสังคมเมือง ด้วยการแสดงให้เห็นว่า พวกเขาไม่ได้มีแต่วัฒนธรรมการแต่งกายที่สวยงามเท่านั้น แต่ยังมีภูมิปัญญาของการดูแลรักษาป่าและการเกษตรที่มีศักยภาพและเกิดความยั่งยืนซึ่งเป็นที่มาของการเรียกร้องในการตั้งถิ่นฐานและสิทธิในการร่วมจัดการป่าอันถือว่าเป็นสิทธิชุมชนอย่างหนึ่งที่เกิดจากการสร้างอัตลักษณ์ร่วมกัน¹⁶⁷ ยิ่งรัฐธรรมนูญฉบับปีพ.ศ.2540 ได้รับ

¹⁶⁵ อานันท์ กาญจนพันธ์, “การเปลี่ยนแปลงสังคมกับศักยภาพของชุมชนไทย” ใน วิพากษ์สังคมไทย. (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2528), หน้า 170.

¹⁶⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่/ขบวนการเคลื่อนไหวประชาสังคมในต่างประเทศ : บทสำรวจพัฒนาการสถานภาพและนัยยะเชิงความคิด/ทฤษฎีต่อการพัฒนาประชาธิปไตย. (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2540), หน้า 12.

¹⁶⁷ สมบัติ บุญคำเอียง, “การนิยามความหมายของป่า : อำนาจและความจริงของใคร?” สังคมศาสตร์ 11,1(กรกฎาคม-ธันวาคม 2541) : 169-170.

รองสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรด้วยแล้วเท่ากับเป็นการเปิดพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมให้กลุ่มชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงได้แสดงสิทธิของตนอย่างชอบธรรมมากขึ้นเพราะจะไม่ใช่เป็นเพียงการเรียกร้องบนพื้นฐานของสิทธิตามประเพณีเท่านั้น แต่เป็นสิทธิชอบธรรมตามกฎหมายสูงสุดของประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า กลุ่มชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง สามารถสร้างความหมายให้กับสิทธิของตนเองจากพื้นฐานที่มาหลากหลายทั้งจารีตดั้งเดิม ศักยภาพในการอนุรักษ์ทรัพยากร และความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม นอกจากกลุ่มชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหรือชาวเขาแล้ว ในสังคมไทยปัจจุบันกลุ่มคนชายขอบต่างๆรวมทั้งคนชั้นกลางเองกำลังพยายามสร้างความหมายของพวกเขาเองขึ้นอย่างหลากหลายเพื่อแสวงหาพื้นที่ทางสังคมในการแสดงอัตลักษณ์หรือความมีตัวตน ตัวอย่างสำคัญคือ กลุ่มคนผู้ติดเชื้อโรคเอดส์ ซึ่งที่ผ่านมาถูกสังคมตั้งข้อรังเกียจและมองว่าเป็นโรคที่น่ากลัวจึงเป็นผลให้ผู้ติดเชื้อพยายามหลบหน้าจากสังคมออกไป แต่ในปัจจุบันนี้กลุ่มผู้ติดเชื้อโรคเอดส์ส่วนหนึ่งพยายามหันมาช่วยตนเองด้วยการรวมตัวกันแสวงหาวิธีการรักษาแบบใหม่และแสดงตัวตนออกมาโดยไม่ยอมหลบหน้าต่อสังคมอีกต่อไป¹⁶⁸

ด้วยเหตุที่สภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในสังคมพหุลักษณะที่มีความหลากหลายและซับซ้อนดังกล่าวทำให้คนชั้นกลางจำนวนมากมุ่งแสวงหาอัตลักษณ์ทางศาสนา การมีสิทธิเสรีภาพ การพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ในด้านหนึ่งพวกเขาพยายามแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นด้วยการทำทนายอานาจรัฐจากการร่วมกันเรียกร้องรัฐธรรมนูญฉบับใหม่เพื่อเปิดภาคประชาสังคมให้กว้างขวางขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งก็พยายามแสวงหาความเป็นตัวตนใหม่ด้วยการเข้าร่วมกับลัทธิความเชื่อทางศาสนาต่างๆทั้งในพุทธศาสนาหรือความเชื่อทางศาสนาอื่นๆ เช่น สำนักสวนโมกข์ สำนักสันติอโศก สำนักธรรมกาย ลัทธิพิธีเสด็จพ่อ ร.5 ลัทธิพิธีเจ้าแม่กวนอิม ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผี เป็นต้น

การเกิดขึ้นของพุทธศาสนาแนวปฏิรูปและความเชื่อทางศาสนาใหม่ในสังคมไทยได้นำเสนอสิ่งใหม่และกิจกรรมทางศาสนาที่ตอบได้ความล้าหลังของพุทธศาสนาแบบทางการภายใต้การกำกับของคณะสงฆ์ไทยซึ่งมีกิจกรรมทางศาสนาไม่สอดคล้องกับสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นสำนักธรรมกายได้นำเสนอและเลือกสรรกิจกรรมทางศาสนาที่ผสมผสานแนวคิดทุนนิยมบริโภคนิยมสามารถสนองตอบความต้องการของคนชั้นกลางได้อย่างตรงจุดและเข้ากันได้ดีสภาพของสังคมสมัยใหม่ ทำให้กิจกรรมทางศาสนากลายเป็นเสมือนสินค้าที่ผู้คนสามารถเลือกบริโภคได้ตามความสนใจของตนเช่นเดียวกันกับการเลือกซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค การนิยมฟังเพลง การรับประทานอาหารใน

¹⁶⁸ ชัยงค์ วรรณะฤดีและมาลี สิทธิเกรียงไกร, ศักยภาพและขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในการแก้ไข

ปัญหาเอดส์ของกลุ่มผู้ติดเชื้อ, รายงานความก้าวหน้า(ฉบับร่าง) โครงการวิจัยเสนอต่อสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข กระทรวงสาธารณสุข, 2542, หน้า 45.

ร้านอาหารหรูเป็นต้น สิ่งเหล่านี้ที่เกิดขึ้นนับเป็นสัญลักษณ์ที่อย่างยิ่งสำคัญของผู้คนในสังคมยุคหลังสมัยนิยม (Postmodernity) ในกรณีของขบวนการธรรมทายาทในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ ซึ่งเป็นเครือข่ายหนึ่งของสำนักธรรมกายจึงได้มีการแสดงออกของการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาให้สอดคล้องกับแนวคิดแบบทุนนิยมเพราะนักศึกษาเหล่านี้เป็นวัยแห่งการแสวงหาและความใฝ่ฝันในการดำเนินชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ โดยได้มีเงื่อนไขทางสังคมที่ก่อให้เกิดมีกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาท มีปัจจัยหลักสำคัญ 3 ประการคือ

1. โครงสร้างของระบบสังคมแบบพหุลักษณะและระบบทุนนิยมที่ผลักดันให้เกิดกลุ่มทางศาสนาต่างๆ ขึ้นมาและนำเสนอแนวทางออกของปัญหาแก่สังคม

2. การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของโลกสมัยใหม่อันที่จะแสวงหาความเข้าใจและความหมายของการดำรงอยู่ของมนุษย์ทุกคน

3. ความสัมพันธ์ทางสังคมของปฏิบัติการในการรวมกลุ่มเป็น "ขบวนการธรรมทายาท" หรือชมรมพุทธศาสตร์ อันมีฐานะเป็นชุมชนปฏิบัติการหรือองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่มีการโต้ตอบกัน และเนื่องจากพวกเขาเกิดมาท่ามกลางสังคมเช่นนี้ทำให้ต้องการเห็นสิ่งใหม่ที่เป็นมีความเป็นระเบียบ ความสะอาด เป็นระบบ พวกเขาพบว่าสำนักธรรมกายได้ตอบสนองสิ่งเหล่านี้ให้แก่พวกเขาได้อย่างตรงจุด แต่อย่างไรก็ตามกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาของขบวนการธรรมทายาทไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นธรรมชาติแต่เป็นการกำหนดจากองค์กรแม่คือสำนักธรรมกายที่ได้กำหนดทั้งในเชิงอุดมการณ์ทางศาสนาและพฤติกรรมการแสดงออกโดยการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมที่กระทำผ่านองค์กรแห่งการเรียนรู้หรือชุมชนปฏิบัติการที่ผู้วิจัยได้เรียกว่า “ชมรมพุทธศาสตร์” หรือ “ขบวนการธรรมทายาท” โดยที่สมาชิกในองค์กรได้ถูกกระบวนการจัดกลทางสังคมอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การเข้ามาเป็นสมาชิก การทำกิจกรรมทางศาสนา การยอมรับระบบอาวุโส การชักชวนกันไปร่วมปฏิบัติธรรมที่วัดพระธรรมกาย อีกทั้งกรณีของชมรมพุทธศาสตร์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือบางแห่งต้องมีการต่อสู้เพื่อเข้าไปแย่งชิงหาพื้นที่ทางสังคมและการเมืองในมหาวิทยาลัยเพื่อเป็นการสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาจึงเกิดกระบวนการเร่งเร้าที่ทำให้พวกเขาต้องสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนามากยิ่งขึ้น

ดังนั้นเงื่อนไขทางสังคมที่มีส่วนสำคัญในการกำหนดและสร้างอัตลักษณ์ทางศาสนาแบบสำนักธรรมกายของขบวนการธรรมทายาทจึงมีทั้งเกิดจากเงื่อนไขทางสังคมระดับมหภาคที่ใหญ่กว่าคือโครงสร้างทางสังคมที่มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และระดับจุลภาคอันเป็นผลมาจากการรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ของพวกเขาที่ได้มีปฏิบัติการต่างๆ ในระหว่างการอยู่ร่วมกันในองค์กรภายใต้แบบแผนหนึ่งที่ยอมรับร่วมกันอันกำหนดมาจากความเชื่อทางศาสนาของสำนักธรรมกาย